

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 42 (466) 21 – 27.10.2016 р.

www.tyzhden.ua



Лутц Даммбек
про елемент
гри в сучасних
медіа

Чи залишатиметься ПАРЕ
прихильною до України

Скільки українців
не платять податків

Чи витримає політична
система США вибори-2016

МОРСЬКА ДЕРЖАВА

MARE NOSTRUM



The
Economist

Featuring selected content
from The Economist



ФЕЕРІЯ
мандрів



7 ДНІВ
ВІД **399** у.о.

Туристична компанія «Феерія», м. Київ, Хрестовий переулок, в/п Ліцензія АБ №06046, видана 11.02.2011. Тел. для довідки: +38 044 501-0192

ЄГИПЕТ

Такого рівня відпочинку
ви ще не бачили

0 800 60-44-39 дзвінки безкоштовні
по всій Україні

feeria.ua

НА ЧАСІ

- 4 Невідкладна судова реформа
Що гальмує зміни в третій владі
- 7 Юрій Макаров
про новітнє малоросійство
- 8 Фактор збігів
Чого чекати Україні від ПАРЄ надалі
- 10 Відпрацьований матеріал
Ким замінюють «польових командирів» у «ЛНР-ДНР»
- 12 Воля до «Нашого краю»
Про формування нової пропрезидентської політсили
- 14 Соціальна шизофренія
Які наслідки має масова несплата податків



ТЕМА НОМЕРА

- 18 Тягар і покликання
Ігор Лосєв про місію морської держави
- 21 Потенціал на краю землі
Що змінилось у житті українських портів
- 24 Потоплені мільярди
Як було знищене Чорноморське морське пароплавання
- 26 Вийти в океан
Про мрії та дійсність українських моряків
- 28 Чорне море в геополітичних візіях українців
Як історично формувалася морська стратегія України



СВІТ

- 32 Цими руками
Наскільки кампанія Дональда Трампа змінить виборців США
- 35 Знецінення американської політики
Чим небезпечне руйнування неписаних правил демократії
- 36 «Потоки» проблем
Які шанси має Кремль побудувати газогони в обхід України
- 39 Едвард Лукас про запит на лідерство в західних суспільствах
- 40 Складні компроміси
За що «теорія контрактів» отримала Нобеля в економіці

КУЛЬТУРА

- 42 Лутц Даммбек: «Шик із гетто експортується до Європи»
Німецький режисер про масову культуру і гру як виховання
- 46 Не пережити Путіна
Катерина Барабаш про фільм «Мій друг Борис Немцов»
- 48 Арифметика втрат
Історія одного успішного луганчанина
- 49 Особливості «республіканського» бізнесу
Проти чого бунтують підприємці в «ДНР»



P. S.

- 50 ОНУХ про феномен Боба Ділана

Тиждень

№ 42 (466) 21 – 27.10.2016
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар, Ганна Трегуб,
Богдан Буткевич, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит, Андрій Голуб,
Жанна Безп'ятчук

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР
від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 16-2279
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 19.10.2016 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна



ТРАТИВНИЙ СУД

ва

КАНЦЕЛЯРІЯ

НА ЧАСІ

Невідкладна судова реформа

Станіслав Козлюк

У червні цього року Верховна Рада ухвалила зміни до Конституції та закон про судоустрій і статус суддів. Таким чином парламент почав реформувати судову систему країни. Втім, скидається на те, що зміни застрягли в драговині сучасних українських реалій.

Підтвердженням цього може слугувати те ж таки позачергове засідання ВР, на якому розглядали звільнення низки одіозних суддів часів Януковича. Раді довелося голосувати за окремих персонажів ледь не зо три десятки разів, оскільки не вистачало то десяти, то п'яти голосів. А кількість порушень Регламенту, які сталися того дня, годі й порахувати. Та й саме голосування відбувалося в крайні терміни. Незважаючи на те що подання на окремих суддів лежали в парламенті кілька місяців. Фактично народні депутати продемонстрували, що, попри декларований президентом і не тільки курс на зміни, політикум цілком влаштуєє нинішня ситуація. Адрже кому захочеться втрачати «своїх» суддів і розбирати суддівську систему пана Портнова?

Як відомо, з 30 вересня почали діяти згадані вище зміни до Конституції. Парламент утратив можливість звільняти суддів, Вища рада юстиції (ВРЮ) фактично припинила своє існування, а суддівський корпус дістав самоврядування. Здавалося б, зміни позитивні: збільшення незалежності судової гілки влади, зменшення можливостей для впливу на Феміду. Але якщо придивитися, то стає зрозуміло,

ФОТО: УКРАЇНСЬКЕ ФОТО

що за гарним фасадом слова «реформи» тривають ремонтні роботи. Подекуди дуже й дуже мляві.

Після ліквідації ВРЮ її місце посіла Вища рада правосуддя — орган, відповідальний за призначення та звільнення суддів. Його створення було передбачене законами, які Рада голосувала в червні нинішнього року. До повноважень цього органу суддівського самоврядування належать: призначення суддів на посади, утворення органів для розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів, ухвалення рішень про звільнення суддів, надання згоди на затримання чи арешт судді, ухвалення рішень про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, ухвалення рішень про переведення судді з одного суду до іншого, погодження кількості суддів у тому чи іншому суді, участь у визначенні видатків держбюджету на утримання системи правосуддя, перерозподіл бюджетних видатків між судами, призначення та звільнення голови Державної судової адміністрації. І це ще не повний перелік прав та обов'язків новоствореної Вищої ради правосуддя. В ідеалі вона мала почати свою роботу 30 вересня, у день, коли запрацювали зміни до Основного Закону. Проте все сталося трохи інакше.



ЗАКОНУ, ЯКИЙ РЕГУЛЮВАВ БИ ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ, НЕМАЄ. ВИНИКЛА СИТУАЦІЯ, КОЛИ ЧЛЕНИ ВРП Є, А СТРУКТУРИ ЯК ТАКОЇ ПОКИ ЩО НЕ ІСНУЄ

Члени ВРЮ 30 вересня автоматично набули статусу членів ВРП. Окрім тих, хто за посадою не має права перебувати у Вищій раді, а це генеральний прокурор та міністр юстиції. І тут вони мали б почати виконувати свої функції, але закону, який регулював би діяльність Вищої ради правосуддя, немає. Виникла ситуація, коли члени ВРП є, а структури як такої поки що не існує. Згідно з Конституцією органи державної влади мають діяти на підставі й у спосіб, прописані цією самою Конституцією та законом. Конституційні зміни визначили підстави, але не спосіб. Наразі в Україні існує лише законопроект № 5180, який подала Адміністрація президента до парламенту 23 вересня цього року. Документ визначений як невідкладний, а на більш як 70 сторінках сформульовані принципи й правила, за якими судді мають самі собою керувати. У перехідних положеннях документа зазначено, що в разі ухвалення частина його починає діяти не раніше ніж 30 вересня. Ще частина — у 2017-му. Тобто в АП таки сподівалися, що парламент зробить над собою зусилля й проголосує документ до початку дії змін до Конституції. Утім, на сесії в депутатів до нього руки так і не дійшли. Комітетом з питань правової політики та правосуддя законопроект направили 26 вересня. Попри невідкладний статус, 29 вересня, коли парламентарії таки мали змогу ухвалити документ та уникнути зайвих труднощів із реформою, його не проголосували. А вже 4 жовтня президентський законопроект заблокував позафракційний Євгеній Мураєв. Він подав свій документ про ВРП. А, як відомо, доки альтернативний проект закону не пройде всіх кіл парламентських процедур, основний не можуть винести на розгляд у сесійну залу. 5 жовтня проект Мураєва

відправили на вивчення до профільного Комітету з питань правової політики та правосуддя. Минуло три тижні, а віз і нині там. У порядку денному Верховної Ради (принаймні на момент здачі матеріалу в номер) він навіть не значився.

Не минулося й без низки претензій до проекту закону з Банкової. Зокрема, мова про ухвалення рішення щодо затримання чи арешту судді. У тому вигляді, який існує зараз, порушники мають заздалегідь повідомити про розгляд питання його затримання, що даватиме змогу уникнути відповідальності. Але невдоволення здебільшого викликає обмежена можливість для громадськості співпрацювати з Вищою радою. Точніше, брак такої можливості. Громадська рада доброчесності, яка має змогу контролювати доброчесність суддів, жодним чином не впливатиме на ВРП, а співпрацюватиме лише з Вищою кваліфікаційною комісією. Саме вона, за законом, розглядає питання того чи іншого судді. Далі рішення ВКК отримує Вища рада правосуддя. І вона його або затверджує, або ні. Водночас думка Ради доброчесності не є обов'язковою. Якщо спростити, то картинка така: умовна суддя Царевич таки проходить кваліфікаційну комісію й отримує згоду на призначення суддею, попри негативний висновок громадськості. ВРП ж під час розгляду питання Царевич може звернути увагу на думку громадськості, а може її цілком законно проігнорувати. Крім того, та ж таки Громадська рада доброчесності не матиме можливості подавати скаргу на суддів і брати участь у дисциплінарному провадженні. До того ж ВРП у проекті закону має широкі можливості відмовити у скарзі на того чи іншого суддю. А особливо активних «скаржників» може банально заблокувати. Робота громадськості щодо зміни цих положень законопроекту поки що триває.

Попри такі мінуси, затягування з ухваленням законопроекту має кілька ризиків. Основні з них два. Перший — розгляд дисциплінарних справ щодо тих чи інших суддів. Оскільки це питання президентський законопроект зараховує до парафії ВРП, саме Вища рада має в такому разі розбиратися з дисциплінарними порушеннями й виносити відповідне рішення. Проте за відсутності закону, який регулював би її діяльність, ці справи просто збираються в стіл. За даними представників Реанімаційного пакета реформ, зараз у ВРП вже лежить приблизно 20 тис. (!) заяв щодо дисциплінарних порушень. І менше їх не стане. Таким чином, що довше робота ВРП буде заблокована, то менш ефективно й оперативно вона зможе розглядати такі заяви. Адже матиме вал паперів, який треба розгрібати.

Друга небезпека — без закону, який регулював би діяльність ВРП, заблоковано призначення суддів на посади. Зокрема, призначення суддів Верховного Суду. Що довше ВРП не зможе почати працювати, то довше лишатимуться старий Верховний Суд та касаційні суди, сформовані в часи Януковича.

Як наслідок — з накопиченням цих проблем шанси в старій судовій системі на самоконсервацію зростають, а заяви про її демонтаж так і будуть просто заявами. Лишається вкотре сподіватися на «політичну волю Банкової», яка таки змусить депутатів ухвалити черговий невідкладний закон, і на здоровий глузд законодавця, що відірветься від своїх нагальних справ і дослухається до громадськості. ■

Шаровари 2.0

Юрій Макаров

Черговий скандал на тему «хто кому патріот» вийшов гучний і, поза сумнівом, неспівмірний масштабу «зірки», яка мимоволі виступила як casus belli. Героїня професійного російського шоу-бізнесу та аматорського порно Наташа Корольова явно не заслуговує на таку увагу, але її потенційні гастролі в Національному палаці мистецтв «Україна» здійняли хвилю обурення з цілком передбачуваними узагальненнями.

Не дуже хочеться розбирати мотивацію тих, хто підтримує, з дозволу сказати, культурний обмін з країною-агресором: там і турбота про фінансовий стан вірної установи (it's strictly business), і більш-менш латентна ностальгія за «спільним простором», і ватна кон'юнктура (є в нас і така), і активність агентів впливу (аякже!), і «толерантність» корисних ідіотів, і звичайна неприхована людська байдужість.

Позиція керівництва «першої сцени країни» — під таким слоганом тепер просуває себе палац «Україна» — юридично бездоганна: хай СБУ або Мінкульт складають проскрипційні списки, а ми слухняно виконуватимемо. Інакше кажучи, пропонується виходити з презумпції присутності в Україні російської сучасної культури (у лапках чи без лапок), доки не буде доведено протилежне в кожному окремому випадку. Мені ближча позиція рішуче відхиленого Радіо на початку жовтня законопроекту № 4303 («стосовно обмеження використання медійної продукції держави-агресора»), який, попри всю свою недосконалість, передбачав презумпцію неприсутності в нашому просторі східних культуртрегерів. Ну це взагалі не питання: я ніжно ставлюся до Бориса Гребенщикова, позитивно до Андрія Макаревіча й бридко до Віллі Токарева, але загалом ніякої катастрофи з нами не станеться, якщо вони не приїздять до України в найближчі кілька років. Щоб уникнути емоційного пересмикування, пропоную нейтральнішу аналогію: чи можливо уявити, щоб у Лондоні восени 1940 року, після перших бомбардувань Люфтваффе, виступала Маріка Рьокк (та сама «дівчина моєї мрії», від якої нудило Штірліца), хоча вона сама безпосередньо й не підтримувала нацистський режим?

Захисники вільного спілкування понад бар'єрами впевнені, що попит, зокрема на попус, шансон, «старіє песні о главном», диктує пропозицію. Я ж, виходячи з власного досвіду, упевнений, що саме пропозиція багата в чому формує попит. Якщо пересічний глядач бачить на «головному каналі країни» російське мило, а на «першій сцені країни» Наташу, прости Господи, Корольову, він переконується, що, по суті, жодної війни, жодного конфлікту між двома цивілізаціями не відбувається, можна продовжити існування в комфортному ментальному коконі.



І тут у зовнішньому, для всіх очевидному конфлікті вимальовується другий, глибинний шар. Директор палацу «Україна» постійно звинувачує опонентів в українофобії, це його фірмове Carthago delenda est. Звинувачує через те, що він регулярно надає свій майданчик Оксані Білозір, Павлові Зіброву, Іво Бобулу, Вікторові Павліку, Лілії Сандулесі, по дружжю Білоножків, а опоненти ними нібито гребують. Це не просто відмазка на кшталт «сам дурний», це глибоке переконання, що наша «поп-музика 60-річних» (вона ж мюзик-хол, вона ж вар'єте) — мало не магістральна форма існування української культури. Не хочу вправлятися в снобізмі, тим більше що названі виконавці справді мають свою мільйонну армію шанувальників, але канон цього жанру закладався в глибокій 1980-ті, по суті, це різновид колоніального мистецтва, дозволена форма існування національного у ворожій



**НЕБАЖАННЯ, НЕЗДАТНІСТЬ, СТРАХ
ВІДІРВАТИСЯ ВІД МОСКОВСЬКОЇ
ЗАЛЕЖНОСТІ, ПІДКРИПЛЕНІ ФІНАНСОВИМ
ІНТЕРЕСОМ, Є НИНІШНІМ РІЗНОВИДОМ
МАЛОРОСІЙСТВА**

імперії з усіма плюсами та мінусами такого позиціонування. Головне, що естетично це не суперечить «старим песням о главном», бо росте з того самого кореня.

Скажу ще різкіше: адепти постарілих ВІА (вокально-інструментальних ансамблів — хто не знає, була така легітимна, ідеологічно знешкоджена, обезжирена й причесана адаптація західних рок-і поп-гуртів на пізньому совітському ґрунті) відчують більшу спорідненість із російською попсою, ніж із новітніми проявами української масової культури. Тому такі її представники, як сестри Тельнюк, Мар'яна Садовська, GG, «Гуляйгород», Dakh Daughters у їхній канон не вписуються. Директор «України» Роман Недзельський навіть обмовився, що ці артисти бояться великої сцени. Розумієте? Парижа, Берліна, Дюссельдорфа, Кракова, Нью-Йорка, Сіетла не бояться, а палацу «Україна» бояться!

Усе, хай як сумно, простіше. Небажання, нездатність, страх відірватися від московської адикції, фантомні болі втраченої кінцівки (за виразом продюсерки «головного каналу країни»), підкріплені фінансовим інтересом, є нинішнім різновидом малоросійства, а його конвенційні прояви — сучасною формою горезвісних шароварів. Вони виступають у парі. Форма міняється, зміст залишається незмінним. ■

Фактор збігів

Алла Лазарева, Париж

Чи варто сприймати останні резолюції ПАРЕ як перемогу проукраїнських сил і чи розраховує на реванш у цій організації Росія

Обережний Страсбург, схоже, сам від себе не чекав такої рішучості. Дві резолюції щодо України, ухвалені 12 жовтня, визначили війну на Донбасі як російську агресію і закликали Москву вивести з території нашої держави війська й техніку. Один із документів аргументовано доводить, що швидкі вибори на окупованих територіях неможливі через атмосферу «загрози, злякування, безкарності, відсутності свободи слова».

«Якщо ОБСЄ не може гарантувати нам із Крістіною Зеленковою, іншою доповідачкою щодо України в ПАРЕ, безпеки під час виборів як спостерігачам, то про яку безпеку виборчого процесу може бути мова?» — заявила, зірвавши зливу оплесків, німецька депутатка, доповідачка з питань України Марілуїзе Бек. Наступного дня після ухвалення обох резолюцій, виступаючи в залі засідань Палацу Європи, німецький міністр закордонних справ Франк-Вальтер Штайнмайер озвучив аналогічну думку: вибори на окупованих територіях з огляду на міркування безпеки організувати поки що неможливо.

Отже, перспектива негайних виборів в ОРДЛО, які ще тиждень тому активно просував у тій-таки залі засідань Ради Європи французький президент Франсуа Олланд, змістилась у туманну зону невідомого майбутнього. У проекції на переговори стосовно мінських угод це означає, що Україні до рук потрапив новий юридично обґрунтований політичний інструмент. Чи вправно скористається ним офіційний Київ? Висновки робити зарано, та обережно сподіватися підстави є.

«Не дивно, що лише після резолюції «Політичні наслідки російської агресії в Україні» Петро Порошенко вперше категорично заявив, що для політичного процесу в межах мінських домовленостей потрібні передумови, — зазначив у розмові з **Тижнем** голова громадської організації «Майдан закордонних справ», колишній консул України в Туреччині Богдан Яременко. — Це вже елемент осмисленої політики. Резолюція має практичний позитивний наслідок, що є важливим козирем у переговорах. Вона базується на фактах, їх проукраїнській інтерпретації, здоровому глузді. Але переоцінювати її також не треба».

«Дві резолюції є підпорою для нашої дипломатії на майбутнє в усьому тому, що стосується мінських угод та виборів на Донбасі, — зазначив у розмові з **Тижнем** голова вітчизняної парламентської делегації в ПАРЕ Володимир Ар'єв. — Вона на всіх рівнях, а також в інших організаціях може посилатися на ці документи, щоб українське питання лунало в унісон».

Нехай маленький, але чіткий та очевидний успіх Києва... У політичному контексті це словосполу-

чення лунає так незвично, що досвід підштовхує до пошуку підводних каменів та неминучих протидій. Конфігурація сил як у Раді Європи, так і загалом у світовій політиці інших опцій не залишає. «Елемент збігу політичних обставин у цій ситуації є, — вважає Богдан Яременко. — Але спрацював іще й чинник стратегічного прорахунку росіян, які хочуть усе відразу й без жодних поступок зі свого боку».

Під збігом обставин, на думку дипломата, слід розуміти той факт, що дискусії та голосування в ПАРЕ відбулись у момент наростання й загострення суперечностей між Москвою та європейцями на тлі масових порушень прав людини в Росії. Фактор бомбардувань літаками РФ кварталів Алеппо спрацював, певно, як один із основних подразників. Крім того, накопичилася критична маса проблем, пов'язаних із Росією: заборона Меджлісу, політичні вбивства, утиски кримських татар та багато іншого.



**СІЧЕНЬ ОБЦЯЄ БУТИ ГАРЯЧИМ.
ТИМ БІЛЬШЕ ЩО ПРЕЗИДЕНТ ПАРЕ ІСПАНЕЦЬ
ПЕДРО АГРАМУНТ НЕ ПРИХОВУЄ
СВОЇХ ПРОКРЕМЛІВСЬКИХ СИМПАТІЙ**

Хоча штаб-квартира Ради Європи розміщена на французькій землі, президент, прем'єр, міністр закордонних справ Франції навідуються на сесії Парламентської асамблеї нечасто. Нинішній жовтень став винятком. Олланд завітав до Палацу Європи не так через конфлікт в Україні, як реагуючи на гостріший інформаційний привід — конфлікт із Росією щодо війни в Сирії на рівні іншої, значно впливовішої міжнародної організації — ООН. Асамблея придалася як ситуативна трибуна з аудиторією, що складається з парламентаріїв від 46 країн світу. Участь у «нормандському форматі» зобов'язує: Олланд висловився і щодо війни в Україні. Але, оскільки він виступав у перший день роботи сесії, до того як дві резолюції щодо нашої держави були обговорені й затверджені, його промова мала зовсім іншу тональність, ніж несподівано примирливий стосовно виконання мінських угод Києвом виступ німецького міністра Штайнмайера лише через три дні.

Ставлення до «української кризи» в дуєті західних переговорників змінилося з «Київ також мусить виконати свою частину зобов'язань і затвердити обіцяні зміни на рівні парламенту» на «ми розуміємо, поки що умов немає». Міжнародна кон'юнктура та злагоджена робота членів вітчизняної делегації склались у щасливий пазл. Цього разу. Адже не забуваймо про ще один суттєвий фактор, що допоміг



Без Росії. Чи надовго? Імовірність повноцінного повернення РФ до ПАРЄ залишається доволі високою

Україні отримати на виході суворий, недвозначний документ: до його обговорення взагалі не долучилася делегація Росії.

З участю РФ у роботі Ради Європи все зовсім не просто. У 2016-му росіяни не подали заявки на затвердження повноважень своєї делегації, зреагувавши в такий спосіб на позбавлення їхніх парламентаріїв частини прав у залі засідань у зв'язку з анексією Криму. Цей крок не наслідок санкцій, а лише рішення Москви, яке вона за бажання в 2017 році може й переглянути. Звісно, відновлення повноцінної участі РФ у роботі всіх структур Ради Європи наразиться на спротив опонентів. Ось тільки чи буде їхня кількість критичною, щоб не допустити повномасштабного повернення Росії за просто так, без відмови від окупації Криму та припинення воєнної агресії на Донбасі?

«Певні сили в ПАРЄ намагаються знайти такі шляхи, щоб гарантувати це повернення без можливості оскарження, — пояснили **Тижню** в українському представництві в РЕ. — Нині РФ платить свій внесок, залишається членом організації, бере участь у роботі практично всіх органів. Умовно кажучи, з ПАРЄ росіян також не виганяли: вони самі не прийшли. Але щотижня в Раді Європи відбуваються засідання керівного органу — Комітету міністрів, його профільних груп, експертних міждержавних комітетів. Росія скрізь бере участь. На цьому тижні триває сесія Конгресу місцевих та регіональних влад. Делегація РФ повноцінно працює».

Отже, маленька українська перемога в битві за правду про ситуацію на Донбасі та в Криму — ще не гарантія незворотності процесів у РЕ. Це поки що

ситуативний вигравш. За системну зміну ставлення до війни в Україні таких складних — у контексті російських впливів — делегацій, як азербайджанська, турецька, французька, вірменська тощо, доведеться ще серйозно поборотися. Росія спокушає кар'єрно й матеріально, на партійному та індивідуальному рівні. Зовсім не факт, що для більшості делегатів, які збираються кожні три місяці на сесію в Страсбурзі, права людини та етичний стандарт — найважливіші пріоритети в житті.

Січень обіцяє бути гарячим. Тим більше що президент ПАРЄ іспанець Педро Аграмунт не приховує своїх прокремлівських чи то зобов'язань, чи то симпатій. Свого часу він, один із найактивніших представників політичної групи «народників», не витримав випробування Азербайджаном. Кілька роківнинішній очільник Асамблеї був доповідачем від Ради Європи в цій авторитарній державі. За той час його вимогливість і відданість демократичним стандартам трансформувалися в поблажливості на межі зі свідомим бажанням не помічати того, що було б неприємно обговорювати офіційному Баку.

Висновки Аграмунта щодо парламентських виборів у 2010 році так само ніяково читати, як і промови на ту саму тему іншого друга азербайджанського, російського та сирійського диктаторів, теж члена ПАРЄ, француза Тьєррі Маріані. Аграмунт, Маріані, нідерландець Рене ван дер Лінден, що також кілька років тому очолював ПАРЄ, британець Майкл Генкок, німець Андрей Гунько та багато інших самою своєю присутністю в Раді Європи засвідчують: структура, яка має захищати права людини, зовсім не герметична щодо всіляких сумнівних авторитарних впливів.

Як це проєктується на політичну лінію міжнародної організації? Власне так само, як впливають індивідуальні особливості характеру очільників на діяльність інших міждержавних структур. «Чим здатна практично допомогти Рада Європи у звільненні з російського полону журналіста Укрінформу Романа Суценка?» — цікавилася я в офісі комісара з прав людини РЕ, у приймальні генерального секретаря Турбйорна Ягланда, у бюро голови ПАРЄ Педро Аграмунта. Відповідей поки що немає. Не чути й заяв цитованих політиків стосовно долі Романа. Показово — цілком. Урятувати живу людину значно важче, ніж штампувати пафосні декларації.

Ефективність — це завжди конкретика. Чи реально її чекати від структури, яка в принципі за статутом не передбачає навіть за військові злочини гіршого покарання, ніж позбавлення права голосу для парламентської делегації? Серйозніші питання, на рівні Комітету міністрів, вимагають консенсусу. Чи проголосує коли-небудь Росія або Туреччина проти себе самої? Ніколи. Тож не дивуймося, що система складних ротацій на чолі ПАРЄ виводить на лідерські позиції таких політиків, як Педро Аграмунт. Роль особистості, звичайно, не треба перебільшувати. Але й плекати завищені сподівання до структури з потенціалом дискусійного майданчика зайве. Трибуна в Страсбурзі обов'язково слід використовувати як територію впливів. І не чекати більшого. Чи відбулась українська перемога на жовтневій сесії в Палаці Європи? Тактична і змістова — безперечно. Однак стратегічні битви за Україну — на всіх рівнях — попереду. ■

Відпрацьований матеріал

Денис Казанський

Чому Росія поспішає покласти край отаманщині в самопроголошених «республіках»

Вбивство польового командира Арсенія Павлова (Мотороли) стало шоком для прихильників «ЛНР» і «ДНР», а також для російських націоналістів, які їм співчують. Однак загалом для тих, хто уважно стежив за процесами на окупованому Донбасі, ця смерть абсолютно не була несподіванкою. Адже вона цілком укладається в логічний ланцюжок подій, які відбуваються в ОРДІЛО протягом останніх двох років.

Впливові польові командири, які прославилися на перших етапах війни, пасіонарії, що мали авторитет серед народних мас, швидко зробили свою справу й стали не потрібні. Їх використовували в перші місяці конфлікту, коли їхня харизма була необхідною, щоб активно залучати в «ополчення» місцеве населення. Але надалі, коли Росія взяла курс на політичне вирішення конфлікту, польові командири стали не потрібні. Зачищати їх почали ще з кінця 2014 року. Когось, як-от Ігоря Безлера або Ігоря Стрелкова, просто тихо відкликали до Росії, когось ліквідували. Тому дивує не сам факт, що Моторолу вбили, а те, що це сталося тільки тепер, наприкінці 2016-го.

Арсеній Павлов був відверто зайвим у форматі тієї «ДНР», яку Росія вибудовувала на Донеччині. З кінця 2014-го Кремль вирішив робити на Донбасі ставку на місцеві кадри з українськими паспортами й став відкликати своїх людей, які керували конфліктом на початковому етапі. Крім того, російські куратори вирішили будувати в «республіках» вертикаль влади за пугінським зразком. А спиратися така вертикаль може тільки на посередніх, мовчазних виконавців, але ніяк не на бравих отаманів, які живуть війною. Найкраще для цієї мети підходили старі кадри, що зарекомендували себе роботою в Партії регіонів. На них і вирішили зробити ставку.



До «пантеону». Мертвий Моторола зараз потрібніший ідеологам «ДНР», аніж живий

Моторола — громадянин Росії, стрелковець, пасіонарій — явно був у цій схемі зайвим, чужим. Очевидно, що його перебування в Донецьку рано чи пізно мало добігти кінця. Деякий час тому ходили чутки, що він може податися воювати до Сирії, проте цього не сталося. А подальша присутність у Донецьку розкрученого в медіа польового командира з російським паспортом, який разом з іншим російським громадянином Ігорем Стрелковим увійшов до Слов'янська навесні 2014 року й почав там бойові дії, явно була незручною для Росії. Фактор Мотороли дозволяв Україні бути непоступливою на переговорах у Мінську й давав приводи говорити про російську військову присутність на Донбасі. Москві ж необхідно домогатися скасування санкцій та змусувати Україну приймати «ЛДНР» до свого складу.

Спроби списати вбивство Павлова на українських диверсантів видаються нелогічними, і це кажуть навіть самі бойовики. Павлова добре охороняли, і доступ сторонніх людей до його під'їзду був виключений. Одразу після загибелі Мотороли в публіках сепаратистів стали з'являтися свідчення бойовиків, які стверджували, що версія про «українську ДРГ» безглузда.

«Будинок, у якому жив Моторола, охоронявся дуже добре. Так, охорона не є абсолютною гарантією порядку від убивць. Але саме це вбивство — інший випадок. Приміщення, у якому була встановлена бомба, замикається на ключ, і доступ туди має дуже обмежена кількість осіб, що вивозять сміття, а також працівники комунального підприємства та їхні керівництва. Тобто сторонні туди проникнути не могли. А якщо вони якимось чином заволоділи ключами, незнайомі особи, які намагаються проникнути в підсобне приміщення, відразу потрапили б у поле зору охорони, яка моніторить обстановку в дворі», — написали в групі «Сводки ополчення Новоросії».

Піддавали сумнівам український слід й інші авторитетні в середовищі сепаратистів спікери, такі як Максим Калашніков та Анатолій Несміян (блогер Ель Мюрид).

«Новина цілком звична для «народних республік», що стали бандитськими. Швидше за все, ніякої «української ДРГ» і близько не було. Навряд чи ліквідацію замовили з політичних мотивів: Моторола був підкреслено поза політикою. Залишається кримінал, і навіть не важливо, чи був залучений Павлов у кримінальні схеми, чи, навпаки, відмовився в них брати участь», — написав Несміян.

«Вбивають, прибирають небезпечних і для Києва, і для Москви висуванців народної війни, справжніх вождів. Як Мозгового. Як знищують зараз у Луганську перших керівників ополчення. Того самого Ципкалова. Його перед смертю катували,

потім повісили. Не «правосеки», а начебто «свої». Ще Гіви залишився. Але тенденція очевидна. Повстанці Донбасу виявилися небезпечними не так для Києва, як для Москви», — написав Максим Калашніков.

За його словами, Росія намагається політичними методами інтегрувати «ЛНР» і «ДНР» до складу України й усуває всіх, хто міг хоч якось цьому завадити.

Утім, і без цих коментарів загалом зрозуміло, що смерть Мотороли — лише чергова ланка в довгому ланцюзі смертей інших отаманів і командирів «ДНР» і «ЛНР», яка тягнеться ще з 2014-го.

Зачистки погано керованих польових командирів, які піддавали сумніву авторитет Захарченка та Плотницького, спочатку навіть не намагалися списувати на Україну. Ліквідацію козацьких отаманів у Ровеньках та Антрациті, яка сталася ще в 2014 році, офіційно проводило «МВД ЛНР». А вбивство польового командира луганських бойовиків Олександра Беднова на прізвисько Бетмен, яке відбулося 1 січня 2015-го, офіційно взяла на себе «прокуратура ЛНР», котра заявила, що Беднов був знищений під час спроби затримання, оскільки чинив опір «владі».

Однак після його вбивства в середовищі прихильників «ЛДНР» здійнялася хвиля обурення. Тому подальші вбивства мудро вирішили списувати на невлених українських диверсантів, які з дивовижною майстерністю навчилися з'являтися в тилу ворога, проводити найсміливіші акції і потім так само непомітно зникати. Звісно, у це ніхто не вірив, але ж і спростувати таку версію також неможливо, оскільки жодних доказів не було.

Цікаво, що в усіх випадках майже відразу після ліквідації польових командирів розпалися й створені ними збройні формування. Так, після вбивства Беднова перестала існувати ГБР «Бетмен». Після вбивства Мозгового — його бригада «Призрак» як самостійне формування. Імовірно, така сама доля незабаром чекає і на «Спарту», яку очолював Арсеній Павлов.

Час польових командирів на цій війні минув. У великій геополітичній авантурі, розв'язаній в Україні Кремлем, вони були лише пішаками, якими в певний момент не шкода пожертвувати. Коли Моторола, нехай і опосередковано, став заважати Росії перевести конфлікт із воєнної площини в політичну, немов за помахом чарівної палички нізвідки її виринула та сама невленима «українська ДРГ». І, вочевидь, це не остання її поява.

Дуже показово виявилася реакція на вбивство бойовика блогерів, наближених до Владіслава Суркова. Пов'язаний із ним відомий блогер та письменник Едуард Багіров написав у Twitter образливу лайку на адресу загиблого, який, на його думку, «взяв на себе функції російської держави, нікого не питаючи про це». А колишня координаторка прокремлівського руху «Наши» Крістіна Потупчік жартувала на тему загибелі Павлова, чим викликала обурення серед підписників.

Але представники кремлівської гвардії загалом мають моральне право так зневажливо ставитися до вбитого бойовика. Адже й створили його теж вони. «Герой Моторола» з'явився завдяки потужній пропагандистській машині, яка розкрутила його образ у ЗМІ. І перебував у центрі уваги рівно стільки, скільки був потрібен своїм творцям. ■



К Н И Г А Р Н Я

24–29 жовтня

чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

- 24 жовтня, 18:30** — презентація книжки Тараса Антиповича «Помираю». Модерує Іван Малкович. Спільно з видавництвом «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА».
- 25 жовтня, 18:30** — презентація антології «#Невимушені». Учасники: Катерина Бабкіна, Марк Лівін, Артем Чех, Ірина Цілик, Мирослав Лаюк. Спільно з видавництвом Vivat.
- 26 жовтня, 18:30** — презентація книжки групи «Інформаційний спротив» «Вторгнення в Україну: Хроніка російської агресії». Учасники: Дмитро Тимчук, Юрій Карін, Костянтин Машовець, В'ячеслав Гусаров. Спільно з видавництвом «Брайт Стар Паблішинг».
- 27 жовтня, 15:00** — спроба франкознавчого перевороту. Розмова про книжку Віктора Неборака «Іван Франко: вершини і низини» за участю автора.
- 27 жовтня, 18:30** — презентація книжки Євгена Положія «П'ять секунд. П'ять днів». Модерує Микола Кравченко. Спільно з видавництвом «Нюра-Друк».
- 28 жовтня, 18:30** — святкування 121-го дня народження Майка Йогансена. Ведучі: Ярина Цимбал та Олександр Стукало. Спільно з видавництвом «Темпора».
- 29 жовтня, 12:00** — дитяча субота. Гелловінська вечірка для дітей віком 7–11 років за книжкою «Тринадцять історій у темряві». Інтерактивне читання з письменницею Галіною Ткачук та майстер-клас із малювання найстрашніших монстрів від художниці Ірини Мамаєвої.

Львів (просп. Свободи, 7):

- 24 жовтня, 18:30** — презентація театрального проекту «ABC Theatre» за участю його засновниці Ярини Геречки.
- 25 жовтня, 18:30** — експрес-обговорення бізнес-книжок для всіх охочих.
- 26 жовтня, 18:30** — розмова філософів Павла Бартусяка й Володимира Олішкевича «Логіка крику. Френсіс Бекон».
- 27 жовтня, 18:30** — презентація українського перекладу поема Сааді «Бустан» і «Булістан» за участю перекладача Миколи Ільницького. Модерує Роман Гамада. Спільно з видавництвом «Богдан».

Дніпро (вул. Глінки, 15, вхід з Європейської площі):

- 26 жовтня, 18:30** — проєкт «ЛітСвіт». Розмова з перекладачем Сергієм Легезою на тему «Тенденції розвитку сучасної польської літератури та перекладач на українському книжковому ринку».
- 27 жовтня, 18:30** — проєкт «Здоров'я». Зустріч Dnegr Donor Community на тему «Вплив донорства на організм».
- 29 жовтня, 12:00** — дитяча субота. Майстер-клас для дітей віком 7+ із квілінгу «Вінні-Пух та всі-всі-всі».

Харків (вул. Сумська, 3):

- 25 жовтня, 18:00** — лекція Івани Смоленової та Наталії Зубар на тему «Інформаційна війна. Як вона ведеться в Україні та в країнах Європейського Союзу. Порівняння наративів і джерел».
- 28 жовтня, 18:30** — зустріч із автором та видавцем Сергієм Рожком на тему «Як оптимально видати свою першу збірку і чи варто її взагалі видавати». На прикладі власної збірки «Транс_форматорний блюз».

Харків (вул. Пушкінська, 50/52):

- 29 жовтня, 11:00** — дитяча субота. Моновістава Дмитра Ємця для дітей віком 6+ «Один вдома». Історія про маленького Домовичка, який мешкає в одній із квартир жмарочоса.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

- 24 жовтня, 18:00** — Чеський час із Марком Сечкаржем. Обговорення книжок сучасних чеських авторів (англійською мовою). Спільно з Чеським центром у Києві.
- 25 жовтня, 18:00** — презентація українського перекладу книжки сера Кена Робінсона «Школа майбутнього» за участю директора видавництва «Літопис» Михайла Комарницького. Спільно з видавництвом «Літопис».

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

- 27 жовтня, 18:00** — презентація книжки Остапа Дроздова «№ 1. Роман-вибух». Спільно з Видавництвом Анетти Антоненко та мистецьким об'єднанням «стендаль». Модерує Ганна Луцук.
- 28 жовтня, 18:30** — розмова із соціологом Анною Оксютювич на тему «Вплив умов праці на соціальну активність та якість життя молоді».

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

- 25 жовтня, 18:00** — «Про що думав Нобель?». Зустріч-обговорення щорічних результатів Нобелівської премії із експертом та дослідником Юрієм Ковальковим. Модерує Юрій Матешошук.
- 26 жовтня, 18:00** — презентація книжки Мирослава Лаюка «Баборня». Модерує Юрій Матешошук. Спільно з Видавництвом Старого Лева.
- 27 жовтня, 18:00** — «Корнель Філіпович: Тернопіль — Чешин — Краків від 1913 року». Зустріч із перекладачем книжки Корнеля Філіповича «Провінційний роман» Юрієм Матешошук. Спільно з видавництвом «Крок».
- 29 жовтня, 16:00** — «А що читаєш ти?». Зустріч та обговорення українського перекладу книжки Джоан Ролінг «Гаррі Поттер і прокляте дитя». Спільно з видавництвом «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». Модерує Юрій Матешошук.

Хмельницький (вул. Проаскурівська, 2):

- 29 жовтня, 18:00** — розмова з Катериною Даценко про день Усіх Святих.

Рівне (вул. Короленка, 2):

- 29 жовтня, 14:00** — дитяча субота. Пані Осін, або Чому восени так солодко читати книжки? Малювання, аплікації, читання з дітьми віком 4–7 років.

Інформаційний партнер

ТИЖДЕНЬ

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами у графіку можна ознайомитися за адресою: <http://book-ye.com.ua>

Воля до «Нашого краю»

Богдан Буткевич

У Верховній Раді невдовзі може утворитися нова група з двох наявних депутатських об'єднань



Перша ластівка. Призначення Олександра Горган (Лялька) головою Київської ОДА — промовистий сигнал співпраці «Волі народу» з Банковою

Процес народження нового об'єднання в парламенті виходить на фінішну пряму. Мова про партію «Наш край», паралельну колону Банкової, до якої ввійшли персонажі, котрих ніяк було взяти до Блоку Петра Порошенка, але їй не залучити до владної колоди не можна. Насамперед новий організм має постати на основі депутатської групи «Воля народу», з якою, здається, домовленість уже діє. Про це свідчить призначення головою Київської обласної державної адміністрації Олександра Горган (Лялька) — протеже Ярослава Москаленка, лідера цього депутатського об'єднання. Пікантності додає нюанс, що більшість депутатів групи — колишні регіонали, які ще й голосували за диктаторські закони.

Але цим плани президентської Адміністрації, точніше Віталія Ковальчука, першого заступника її глави, не обмежуються. Планується входження до нового об'єднання, що має застовпити в уяві виборців назву партії, на яку, своєю чергою, робитиме ставку команда Порошенка, і частини іншої депутатської групи — «Відродження». Видається, що в парламенті з'являється новий центр впливу, який в умовах постійної нестачі голосів у провладній коаліції матиме шанс на споконвічну мрію будь-якого українського парламентаря — «золоту акцію».

Отже, минулого тижня нарешті дійшла до своєї розв'язки інтрига з призначенням очільника Київщини.

Ним став голова Вишгородської райдержадміністрації. До 2008 року він мав прізвище Лялька, котре з незрозумілих причин змінив на нинішнє — Горган. Як зазначав журналіст Сергій Руденко, «це той самий Лялька, який входив до керівництва Українського національного комітету молодіжних організацій (УНКМО), починаючи із 1999 року. Ця структура спершу була дотична до спікера парламенту Олександра Мороза та екс-глави президентської Адміністрації Віктора Медведчука і брала участь у розподілі державних коштів між молодіжними й дитячими організаціями».

Якщо трохи докладніше, то Горган (Лялька) входив за часів Леоніда Кучми до складу такої собі Національної ради з питань молодіжної політики при президентові. Прикметно, що її головою був не хто інший, як той-таки Медведчук. Потім пан Лялька належав до чільної п'ятірки так званого Блоку української молоді, технічного проекту СДПУ(о).

Згодом заснував громадську організацію під злуцальною назвою «Молодь проти корупції», а 2006 року став депутатом Вишгородської міської ради за виборчим списком партії «Пора», яку очолював майбутній панамський утікач Владислав Касків.

У 2008 році наш герой очолив КП «Київський водний стадіон», під час керування яким зазнав численних звинувачень у хабарництві. Надалі, від 2012-го, почав раптове занурення в лави патріотичної громадськості. Як і чимало інших прихованих агентів впливу enfant terrible української політики та за сумісництвом кума Путіна. Лялька встиг побути активістом акції на захист державної мови біля Українського дому 2012 року та Майдану. І ось тепер здобув таку смачну посаду, як голова Київської обласної держадміністрації, пробувши рік очільником хлібної в сенсі землі Вишгородської РДА.

Головне питання — чому? Адже подекуди, що крісло відійде Льву Парцхаладзе. Однак в останній момент — усе ж таки Горган (Лялька). Як твердять джерела **Тижня** в АП та парламенті, причина досить проста. Але складна в сенсі наслідків. Отже, за цим призначенням ховається ціла велика комбінація, яку проводить Банкова в намаганнях зцементувати коаліцію. Чи навіть не так: забезпечити сталу кількість голосів для постійного, а не інфарктного голосування в стилі «на це питання тягнемо до зали і мертвих, і живих, і ненароджених, а потім усі знову розбігаються як пісок кризь пальці».

Очевидно, що в умовах, коли з тієї ж таки фракції БПП до зали ходить 80–90 депутатів зі 126, то голоси треба десь шукати. І вони завжди знаходились у двох групах: «Воля народу» та «Відродження». Однак це постійно коштувало якихось поступок. У посадах, грошах, гарантіях непереслідування тощо. Пригадаймо хоча б слова генерального прокурора Юрія Луценка про торги між ним та Віталієм Хомутином, лідером «відродженців».

Здається, Банковій набридло займатися цим постійним збиральництвом. Тому наприкінці серпня розпочалась операція «Наш край». Тобто перемовини із цими двома групами про об'єднання в нове збіговисько нардепів під партійним брендом, який створила сама ж таки АП понад рік тому. Для того щоб зібрати формально під свої знамена всіх колишніх регіоналів та «міцних господарників», котрі надто замасані, щоб відкрито брати їх до складу БПП, але їй надто потрібні, щоб просто відпустити. Особливо ж мерів міст і селищних голів. А тому іноді цю політсилу називають «партією мерів». Співголови її як один екс-регіонали: Олександр Мазурчак, Олександр Фельдман, Юрій Гранатуров, Антон Кіссе та Сергій Кальцев.

І ця ставка на торішніх місцевих виборах цілком спрацювала. «Наш край» отримав десятки мандатів в обласних та районних радах. Щоправда, у ВР формально немає нікого від цієї партії, яку курирує в АП Віталій Ковальчук, справжній майстер підкилимних виборчих технологій. А голосів не вистачає. Тим більше що між ним та Ігорем Кононенком точиться постійна боротьба за збирання голосів і вплив. Тому було прийнято рішення забезпечити собі нарешті нормальний кадровий резерв у вигляді «Волі народу».

Окрім голосів, ідеться про розкрутку політичної сили. Якщо назва останньої постійно проговорюватиметься в парламенті, це різко підвищить її впізнаваність. А значить і шанси на те, що нинішня владна команда зможе опертися на «Наш край» як на другу свою колону, чи то пак ногу. Тож зараз потрібні ті, хто згоден себе так назвати. А в «народовольців» зібралася така публіка, що їй перефарбуватися чи перейменуватися — жодних проблем.

Отже, головою є згаданий Ярослав Москаленко, бізнес-партнер клану Кацуб, один із яких нині заарештований у зв'язку зі справою сумнозвісних «вишок Бойка». Користується послугами помічниці на ім'я Наталія Іванівна Кацуба. Свою кар'єру зробив саме у Вишгороді, де 2006 року був обраний депутатом райради. Як і пан Горган (Лялька), з яким пана Москаленка поєд-

нують давні дружні та ділові стосунки. За Януковича кар'єра останнього пішла вгору. Від квітня 2010-го він голова Вишгородської райдержадміністрації. А від серпня того самого року — перший заступник голови Київської ОДА. 2012-го був обраний депутатом Верховної Ради від Партії регіонів в одномандатному окрузі № 96. У 2014-му знову стає нардепом, щоправда, вже як самовисуванець (подейкують, за підтримки БПП) там-таки. За інформацією **Тижня**, саме призначення давнього товариша Горгана (Ляльки) на посаду київського обласного очільника є однією з умов пакетної угоди між Банковою та «Волею народу» про ребрендинг.

НАПРИКІНЦІ СЕРПНЯ РОЗПОЧАЛАСЬ ОПЕРАЦІЯ «НАШ КРАЙ». ТОБТО ПЕРЕМОВИНИ З ГРУПАМИ «ВОЛЯ НАРОДУ» ТА «ВІДРОДЖЕННЯ» ПРО НОВЕ ДЕПУТАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ

Окрім Москаленка в цій фракції чимало одіозних персонажів. Степан Івахів, заступник її голови, колишній партнер нині покійного Ігоря Єремеева, має вигляд ще більш-менш пристойний. А от постать того ж таки Олеса Довгого, члена «молодої команди Черновецького» й чи не найголовнішого творця безпрецедентного дерибану столичної землі, нічого, крім огиди, не викликає. А ще ж є одіозний екс-регіонал, власник заводу «Мотор Січ» у Запоріжжі В'ячеслав Богуслаєв, якого постійно звинувачують у тому, що його підприємство й далі співпрацює з російським агресором під час війни. А молодий партнер зловісного дуєту Дмитра Фірташа — Сергія Львовича Іван Фурсін? Чи ще одна Фірташева людина — харків'янин Анатолій Гіршфельд? А «вічно потрібний країні» екс-спікер Верховної Ради Володимир Литвин, вірна обслуга ПР часів її розквіту? А скандальний екс-комбат «Айдару», якого багаторазово звинувачували в різноманітних злочинах, Сергій Мельничук? На цьому тлі «юний орел» Михайло Поплавський сприймається навіть як позитивний персонаж. Отже, невдовзі всі ці люди з великою часткою імовірності стануть прямими політичними партнерами Банкової.

Але плани АП ширші: мова і про приєднання до нової групи «Наш край» частини депутатського об'єднання «Відродження», яку нерідко пов'язують з олігархами Ігорем Коломойським та Віктором Пінчуком. Передусім ідеться про й так уже співголова «Нашого краю» Антона Кіссе, який є членом «відра», а також про співголова групи Віктора Бондаря. А ще потенційними кандидатами на перехід є одіозний Антон Яценко, екс-бютівець, що став тушкою у 2011 році, та регіонал із Київщини Геннадій Бобов. Як бачимо, дуже навіть мила компанія збирається. До речі, якщо все так і відбудеться, як планують, то «Відродження» припинить існування. Проти цього різко виступає згаданий Віталій Хомутинов, який у цю схему наразі не вписався. Але його думка вже мало що змінить. Бо ставки Банкової на «Наш край» чималі. ■



Соціальна шизофренія

Олександр Крамар

Половина українців працездатного віку не платять податків та відрахувань, однак і далі претендують на фінансовані співгромадянами послуги та соціальні виплати

Фінансово-економічні проблеми останніх років загострили в нереформованих пострадянських країнах проблему ухиляння значної частини громадян від сплати податків та соціальних відрахувань. Адже всі вони, попри перехід до ринку та капіталізму, зберігають радянські атавізми в соціальній сфері: численні соціальні виплати та «безплатні» освітні й медичні послуги сприймаються в суспільстві як щось таке, що має забезпечити держава. Проте наповнюють фонди, з яких вони мають фінансуватися, уже давно не всі працездатні громадяни й лише з частини реальних доходів.

Першим «податок на дармоїдів» торік увів білоруський президент Аляксандр Лукашенка. У квітні 2015-го він підписав декрет, відповідно до якого працездатні громадяни, що проживають на території Білорусі, але при цьому не працюють і не сплачують податків більше ніж шість місяців, щороку платитимуть збір у розмірі 20 базових величин (зараз €200). Інакше штраф або й адмінарешт з обов'язковим залученням до виконання суспільно корисних робіт. Цього року ідею взяли на озброєння і в Росії. Ще навесні заступник міністра праці РФ Андрей Пудов заявив, що в Мінпраці обговорюється можливість запровадження податку для працездатних осіб, які офіційно не працюють. Проте після того як новина набула резонансу, прес-служба відомства уточнила, що, мовляв, обговорення податку ведеться лише «на експертному рівні в контексті вивчення реалізації такого досвіду в Білорусі». Але наприкінці вересня вже віце-прем'єр уряду РФ Ольга Голодец у верхній палаті російського парламенту заявила, що законопроект, згідно з яким громадяни, котрі не працюють, муситимуть платити за фактичне використання соціальної інфраструктури, таки розробляється. Проте найгостріше проблема стоїть саме в Україні, де, як побачимо нижче, близько половини працездатних громадян не сплачують ані відрахувань до пенсійного та інших соціальних фондів, ані податків до бюджету, з якого фінансуються медицина та освіта.

МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ

У радянські часи пріоритетом було задоволення якомога більшої частини потреб населення із застосуванням державного перерозподілу ресурсів через так звані фонди суспільного споживання. Зокрема, Конституція УРСР 1978 року окрім перераховування безплатних послуг та соціальних виплат містила ст. 23, яка визначала, що «з метою повнішого задоволення потреб радянських людей створюються суспільні фонди споживання. Держава за широкої участі громадських організацій і трудових колективів забезпечує зростання й справедливий розподіл цих фондів».

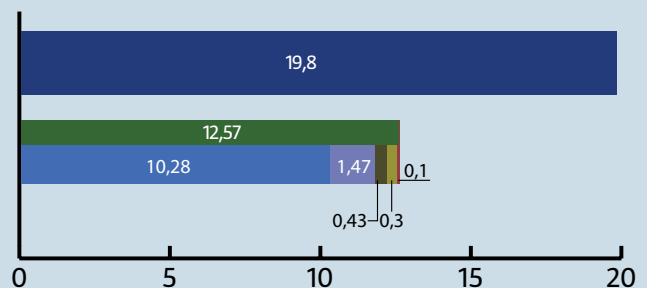
Такі соціальні фонди були інструментом солідарного фінансування значної частини потреб громадян.

Наприклад, саме із суспільних фондів споживання забезпечувалися нібито безплатні освіта та підвищення кваліфікації, медична допомога, виплата пенсій і стипендій, оплата відпусток, безплатні й за пільговими цінами путівки до санаторіїв, утримання дітей у дошкільних установах та низка інших виплат і пільг.

Наповнювалися вони коштом громадян, доходи яких перебували під постійним «ковпаком» держави, адже вони всі без винятку працювали в державному або так званому колективному секторі, підприємства й організації якого все зароблене їхніми працівниками перераховували державі. Відтак у СРСР вважалося злочином «ухиляння від суспільно корисної праці». Адже тоді держава втрачала б можливість привласнювати значний обсяг доданої вартості, яку мали б виробляти для неї такі працівники. Тож законодавство передбачало кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі до двох років або виправні роботи від шести місяців до одного року, якщо особа «ухиляється від суспільно корисної праці й проживає на нетрудові доходи більше ніж чотири місяці поспіль або в цілому протягом року й у зв'язку з цим їй зроблено офіційне застереження про неприпустимість такого способу життя».

На одній нозі

Співвідношення чисельності громадян, які мали б сплачувати відрахування до соціальних фондів, і тих, які це роблять, млн осіб



Розрахунки автора за даними Держстату станом на середину 2016-го та Мінсоцполітики станом на початок 2016-го

Однак в умовах капіталізму та ринкових відносин усе інакше. Оскільки власниками активів і роботодавцями є переважно приватні особи та компанії, а держава лише один із гравців, то й наповнення фондів «суспільного споживання» відбувається через відрахування із заявлених доходів. При цьому не існує примусу до праці чи кримінального переслідування за її уникнення.

Натомість є значно дієвіший принцип взаємозалежності від участі в наповненні фондів спільного користування (у вигляді страхових медичних, пенсійних та інших державних і приватних фондів), а також суворого відповідальності за ухиляння від сплати податків до бюджетів усіх рівнів. Відповідно до цієї моделі, коли людина не наповнює ті чи інші фонди спільного користування, вона та члени її сім'ї не можуть претендувати на отримання послуг коштом таких фондів, нехай би від того вони й помирали.

При цьому в капіталістичній економіці роль таких фондів значно менша, адже на відміну від радянського колективізму в його основі стоїть індивідуалізм, за якого кожен прагне якомога менше свого заробітку віддавати в будь-які спільні фонди та розпоряджатися самостійно якомога більшою його часткою.

Останнє бажання властиве й більшості українців. Проте в наших співгромадян воно парадоксальним чином усе ще не узгоджується з усвідомленням того, що коли хочеш претендувати на «безплатні», тобто фінансовані зі спільних фондів, медицину, освіту, достойні виплати з безробіття, лікарняні та пенсії, то воно має супроводжуватися справним відрахуванням туди 50% і більше власних реальних заробітків. Або треба вимагати зниження ролі солідарних механізмів фінансування освіти, медицини, пенсійного та іншого соціального забезпечення й більше покладатися на власні сили. Бо те, що ми спостерігаємо зараз у настроях більшості українців, інакше, як соціальною психозомією, назвати важко. Адже вони уперто хапаються за успадкований із радянського минулого атавізм фінансування державою їхніх потреб в освіті, медицині, виплатах пенсій та інших соціальних гарантій і при цьому не менш категорично відкидають необхідність віддавати більшу частину своїх справжніх доходів на солідарне фінансування відповідних видатків.

ПОДВІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ

Уведений з 1 січня 2011 року Єдиний соціальний внесок (ЄСВ) замінив собою чотири окремі відрахування: до пенсійного фонду, до фондів страхування на випадок безробіття, з тимчасової втрати працездатності, від нещасних випадків на виробництві. Після різкого зниження з 1 січня 2016-го він становить 22% доходу платників (близько 18% спрямовуються до ПФ, близько 4% — до Держслужби зайнятості та інших соціальних фондів, які забезпечують виплати на випадок безробіття, втрати працездатності, нещасних випадків на виробництві). Оскільки в Україні поки що немає медичного страхування і солідарне фінансування охорони здоров'я здійснюється з бюджету, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) до повноцінного запуску страхування може розглядатися як своєрідний квазістраховий платіж на її утримання. Його ставка — близько 18% доходу. При цьому витрати на охорону здоров'я становлять дещо більш як половину надходжень від ПДФО: у 2017 році заплановано 77 млрд грн за очікуваних 150,6 млрд надходжень від ПДФО.

Але проблема в тому, що ПДФО після різкого зниження ставки ЄСВ не вистачає навіть на покриття дефіциту фондів соціального страхування (у 2017-му очікується 172,9 млрд грн), які мають фінансуватися з єдиного соцвнеску. За нинішньої кількості платників навіть для покриття видатків на фонди соціального страхування та солідарне фінансування медицини ставка нарахувань ЄСВ чи ПДФО має бути підвищена ще щонайменше на 6–7%. Альтернативою може слугувати лише радикальне збільшення чисельності їх платників.

Дані Мінсоцполітики на початок II кварталу 2016 року ілюструють критичну ситуацію у співвідношенні одержувачів пенсійних виплат та платників ЄСВ. Так, загалом у країні такі виплати отримували 9,35 млн пенсіонерів за віком, 1,4 млн — у зв'язку з інвалідністю, 0,73 млн — у зв'язку зі втратою годувальника, 0,66 млн — за вислугу років, 0,1 млн — інші соціальні пенсії. А пенсійні відрахування на загальних підставах платили лише 10,28 млн осіб (з них 0,61 млн зайнятих у ФОП). Ще налічується 0,43 млн застрахованих військових. Із 431,1 тис. застрахованих фізичних осіб-підприємців спрощеної системи оподаткування 130 тис. — пенсіонери за віком та інваліди, а з 609 тис. ФОП загальної системи оподаткування та самозайнятих по факту не здійснювали відрахувань до ПФ 525 тис. Наразеші, 1,49 млн — інші категорії формально застрахованих осіб, що, втім, фактично відрахувань до ПФ не спрямовували (матері, які доглядають за дітьми, батьки-вихователі та ін.).

Для порівняння: за інформацією міністра соцполітики Андрія Реви, у Польщі за таких самих демографічних показників кількість платників соціальних відрахувань — 22 млн. І в Україні їх загалом також мало б бути приблизно стільки само. За даними Держстату, у II кварталі 2016-го в країні налічувалося 17,35 млн економічно активного населення працездатного віку. Працездатних ще більше. Адже статистичні дослідження зараховують до економічно активного населення лише тих, хто «працює або активно шукає роботу й готовий приступити до неї протягом двох тижнів».

До осіб працездатного віку належать чоловіки та жінки віком від 15 до 59 років включно, тож не дивно, що серед 10,9 млн «економічно неактивних» в українських реаліях переважають пенсіонери, учні, студенти та особи, що не можуть працювати за станом здоров'я. Однак поміж них і 2,2 млн тих, хто «виконує домашні обов'язки й перебуває на утриманні», ще 0,25 млн тих, хто «не знає, де і як шукати роботу», «вважає, що немає підходящої роботи».

Як бачимо, сукупно йдеться про 19,8 млн українців працездатного віку, які не є пенсіонерами, учнями, студентами або такими, що не можуть працювати за станом здоров'я. Цифра цілком зіставна із заявленою міністром соцполітики кількістю платників соціальних внесків у сусідній Польщі (яка має приблизно таку саму, як і в Україні без тимчасово окупованих територій, кількість жителів). Та в нас майже половина з них не сплачує нічого до державного бюджету чи соціальних фондів, претендуючи при цьому і на медичні та освітні послуги для себе чи членів своєї родини, і на пенсію в майбутньому, принаймні на рівні прожиткового мінімуму.

Основу платників соціальних внесків та податку на доходи фізичних осіб становлять дві групи працюючих: 5,1 млн штатних найманих працівників комерційного

сектору з кількістю зайнятих 10 і більше та близько 3,5 млн зайнятих у державному секторі, які отримують заробітну плату з бюджету. Ще майже 1,5 млн працівників мікробізнесу з кількістю зайнятих до 10 осіб і фізичних осіб-підприємців. Чисельність самозайнятих, які сплачують податки та соціальні відрахування, вельми незначна. Крім того, як було зазначено вище, по факту не платять ЄСВ більшість фізичних осіб-підприємців на загальній системі оподаткування та самозайнятих осіб.

Проблема в тому, що формально «зайнятими» в нас вважаються досить широкі кола громадян, які насправді такими не є. На цій підставі держава усувається від вирішення проблеми масштабного прихованого безробіття, а мільйонам людей відмовляють у статусі безробітного та підтримці в пошуку реальної роботи. Зокрема, найбільше формально зайнятих у сільському господарстві — близько 2,5 млн мешканців сіл та містечок, що мають особисті підсобні господарства й городи. Зважаючи на проблеми з працевлаштуванням, вони справді виробляють чи можуть виробити певну кількість продукції для власного споживання або частково на продаж, однак в абсолютній більшості випадків ідеться про масштаби, далекі від тих, що необхідні для того, аби розглядати таку діяльність як достатню для життя джерело утримання сім'ї.

Водночас по факту більшість цих людей все ж таки мають незадекларовані доходи завдяки неофіційному працевлаштуванню в інших населених пунктах України чи за її межами, становлячи, зокрема, і значну частину з кількох мільйонів українських заробітчан. Або, навпаки, виконують домашні обов'язки чи доглядають за господарством, доки інші члени їхніх родин заробляють гроші.

Це не означає, що проблема їхнього ефективнішого та стабільнішого працевлаштування має бути знята з порядку денного. Але все ж таки в них немає підстав ухилятися від наповнення разом з іншими українцями працездатного віку фондів, із яких фінансуються чи фінансуватимуться в майбутньому медична допомога, пенсійне забезпечення для них самих або членів їхніх родин, соціальні виплати в разі втрати працездатності. Інакше оплачувати за них усе це змушені будуть ті 11 млн українців, які здійснюють відрахування, хоча часто живуть не краще від зайнятих неофіційно або утриманців.

Думка, що заплатять олігархи, не має нічого спільного з реальністю. Бюджет і тим більше соціальні фонди наповнює звичайний громадянин. Наприклад, за даними звітності Мінфіну, 2015 року в доходах державного бюджету податки на прибуток усіх підприємств (не тільки приватних, а й державних) становили тільки 39 млрд грн. А основні надходження так чи так були саме від пересічних громадян: податок із доходів фізичних осіб (ПДФО) становив 90,8 млрд грн, єдиний соціальний внесок — ще 185,7 млрд грн.

Те, що частина громадян, яка ці відрахування сплачує, змушена фінансувати не лише свої потреби, а й тих, хто ухиляється, закономірно призводить до постійного зменшення мотивації («навіщо платити за те, що інші отримують, нічого не сплачуючи?»), відтак і кількості тих, хто таки платити, але не отримує належної віддачі. Що й закономірно, адже їхні відрахування доводиться ділити на всіх, хто претендує на пенсійне забезпечення, безплатні медичні послуги, соціальні виплати від держави в разі потрапляння в критичну ситуацію тощо.

Замкнене коло можна розімкнути хіба що позбавивши всіх, хто не сплачує внесків до ПФ, будь-яких

виплат від держави. Але це навряд чи можливо: якщо ці люди помиратимуть із голоду й холоду, до того ж маючи право голосу, знайдеться безліч популістів, які пролобіюють виплату їм бодай мінімальної допомоги з бюджету та надання базової медичної допомоги, навіть коли за своє життя ті не сплатили ані копійки до пенсійного фонду чи ПДФО до бюджету.

У ПОШУКАХ ВИХОДУ

Значна частина людей, які офіційно не працюють і не здійснюють відрахувань до пенсійного фонду й не сплачують податків із доходів фізичних осіб, на підприємствах періодично виявляється під час перевірок податкової. Зокрема, лише протягом січня — серпня 2016 року виявлено близько 105 тис. найманих працівників, які працювали неофіційно. Наприклад, у серпні в Бахмутському районі Донецької області перевірка підприємства, яке виготовляє підвісні крісла, виявила, що, звітуючи про офіційне працевлаштування лише чотирьох осіб, насправді на підприємстві працювало близько 130.

Однак такі заходи навряд чи здатні системно вирішити проблему. Адже виявлені сьогодні неофіційно працюючі навіть у разі їх вимушеної офіційної реєстрації можуть бути через місяць — два — п'ять знову звільнені в більшій чи меншій кількості, саме підприємство може закритися й відкритися вже під іншою назвою тощо.



ВЖЕ ВТРАЧЕНО БАГАТО ЧАСУ, І В УКРАЇНІ НАЛІЧУЮТЬСЯ МІЛЬЙОНИ ГРОМАДЯН, ЯКІ ДЕСЯТИЛІТТЯМИ НЕ СПЛАЧУВАЛИ ВІДРАХУВАНЬ ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ, ОДНАК ПРЕТЕНДУЮТЬ НА ВИПЛАТИ ВІД ДЕРЖАВИ ПІСЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ

Потрібні інструменти, які якщо не позбавили б, то принаймні мінімізували мотивацію до втечі в тінь, і безальтернативним тут видається введення обов'язкової сплати мінімальних ЄСВ та ПДФО (адже по факту після зниження ставки ЄСВ цей податок виступає його компенсатором). А в перспективі й запровадження обов'язкового медичного страхування, внески від якого повністю покривали б потребу солідарної, так званої безплатної частини медицини. Наразі ставка такого страхування має бути на рівні принаймні 50% нинішньої ставки ПДФО.

Ці відрахування мають здійснювати всі працездатні громадяни незалежно від того, працює ця людина на платній основі чи виконує хатні обов'язки, живе з ренти з житла, яке здає в оренду, чи відсотків із депозитів, інших доходів від власності. А працювати чи просто здійснювати такі відрахування — це справа кожного.

Наприклад, якщо хтось із подружжя вважає, що його партнерові чи комусь із батьків доцільніше займатися домогосподарством замість того, щоб працювати за наймом, він має платити за них мінімальні ЄСВ та ПДФО. Це давало б гарантію на отримання в майбутньому мінімальної пенсії, медичної допомоги тощо, а не змушувало б перекладати таке фінансування на плечі інших платників податків чи соціального страхування.

Адже навіть якщо людина сьогодні досить забезпечена й має доходи від власності або належить до заможної сім'ї, у її житті через 5, 10 чи 25 років може щось змінитися і вона потребуватиме державної допомоги у

вигляді пенсії чи базових медичних послуг. А відмовити їй буде складно з міркувань гуманності. Добровільним міг би бути лише більший від мінімального розмір таких внесків.

Проте зміна підходу до фінансування медицини має бути двосторонньою й заохочувати медиків краще ставитися до пацієнтів. Здійснюючи обов'язкові відрахування на медицину через обов'язковий ПДФО чи тим більше обов'язкове медстрахування, їх платники повинні дістати право самостійно визначати державні чи приватні заклади, де вони можуть скористатися своєю часткою такого фінансування.

Сьогодні на підконтрольній Україні території проживає близько 39 млн громадян і середні річні витрати з бюджету на медицину в розрахунку на кожного становлять близько 2 тис. грн (за планом на 2017 рік). А це означає, що родина з трьох-чотирьох осіб, яка через незадовільний сервіс у державних закладах вдається до послуг приватних лікарів чи клінік, зараз позбавлена змоги використати для цього 6–8 тис. грн бюджетних коштів на рік. А якщо брати лише ті родини, члени яких платять ПДФО, то йдеться про ще більші суми. Звичайно, якщо часто звертатися до приватників, витрати можуть бути істотнішими від зазначених цифр, однак частину їх принаймні буде покрито з коштів, які сьогодні ці сім'ї просто дарують державним закладам, котрих змушені уникати.

Проект бюджету від Мінфіну передбачає, що видатки зведеного бюджету в 2017 році на медицину (77 млрд грн), підтримку ПФ (161,6 млрд грн) та компенсацію непрацездатності (11,3 млрд грн) сукупно становитимуть 249,9 млрд грн. При цьому ПДФО від нинішніх платників податку має надійти лише 150,6 млрд грн. Тобто дефіцит прямих відрахувань із працездатних громадян становитиме 99,3 млрд грн. Якби ПДФО та ЄСВ бодай у мінімальному обсязі сплачували ті 10 млн громадян, які зараз не платять їх узагалі або сплачують із сум, що менші за мінімальну заробітну плату, можна було б сподіватися на покриття понад 80% цього дефіциту. Для подолання решти достатньо пропонованого Мінсоцполітики звільнення ПФ від невласливих йому виплат пенсій за вислугу років та інших делегованих йому державою соціальних виплат.

Є й ще одна проблема: вже втрачено багато часу, і в Україні налічуються мільйони громадян, які десятиліттями не сплачували відрахувань до пенсійного фонду, однак претендують на виплати від держави після досягнення пенсійного віку бодай у розмірі офіційного прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб. Навіть коли вони почнуть платити зараз, багато хто не зможе здобути необхідний стаж для отримання пенсії. Водночас соціально несправедливим було б здійснювати їм виплати навіть на рівні прожиткового мінімуму для пенсіонерів, які в реаліях України отримуватиме й значна частина тих, хто десятиліттями сплачував соціальні внески.

Дефіцит прямих відрахувань із працездатних громадян у 2017-му може сягнути **99,3 млрд грн**

У цьому випадку, щоб не збільшувати через відповідну категорію людей пенсійний вік усім громадянам, можна було б передбачити значно вищу його планку саме для тих, хто не має достатнього стажу відрахувань до пенсійного фонду. Адже якщо немає показань у зв'язку зі станом здоров'я (але то вже інша історія, і потреба в пенсії може виникнути й до настання пенсійного віку), то особа, яка не має достатнього для отримання мінімальної пенсії страхового стажу, повинна й може її отримувати на тому рівні, який вона заробила, і далі працювати, якщо їй не вистачає на життя. А виплату мінімальної пенсії такій особі можна передбачити лише після, скажімо, 70 чи 75 років, якщо раніше не виникне протипоказань для праці за станом здоров'я.

Інша річ, що посилення вимог до сплати ПДФО та ЄСВ особами, які їх зараз не сплачують або з якихось причин вважаються такими, що офіційно не працюють, має супроводжуватися активнішою державною політикою стимулювання створення робочих місць, зокрема й у виробничому секторі, особливо в депресивних районах. **Тиждень** уже не раз зупинявся на тому, якими можуть бути такі заходи. Інакше виникне ситуація, коли значна кількість громадян, що справді не працюють, будуть загнані в безвихідне становище. ■

ГОЛОВНІ
РОЗСЛІДУВАННЯ
КРАЇНИ

НОВА КРОВ

з 11 ВЕРЕСНЯ

ЩОНЕДІЛІ

11.00

Володимир
Бойко

zik

MARE NOSTRUM



Морська держава

Тягар і покликання

Ігор Лосєв

Не всім країнам пощастило мати вихід до моря. Нерідко нації вели війни за власний шматок морського узбережжя, адже море — це шлях у широкий світ, це переваги морської цивілізації, якій активніші міжнародні контакти забезпечують пришвидшений розвиток. Цивілізації Греції та Риму, що стали античною основою сучасного Заходу, були саме морськими, що породжено специфічними географічними особливостями Європи, про які писав історик Ключевський: «Дві географічні особливості відрізняють Європу від інших частин світу і від Азії насамперед. Це, по-перше, різноманітність форм поверхні і, по-друге, надзвичайно звивисті окреслення морських берегів... глибокі затоки, півострови, що далеко виходять наперед, миси утворюють нібито берегове мереживо Західної і Південної Європи. Тут на 30 квадратних милях материкового простору припадає одна миля морського берега, тоді як в Азії одна миля морського берега припадає на 100 квадратних миль материкового простору». Ці особливості найяскравіше проявляються в Греції, тому давній грецький поліс — це переважно морське місто зі своїм портом і флотом, що забезпечує постійні контакти з іншими цивілізаціями й народами, безперервний обмін товарами, ідеями й досвідом, а отже, посилену креативність. Ось чому грецький поліс — це місце, де, за словами Гегеля, «дух доби постійно кує нове».

Наявність морського статусу держави вимагає формування власної морської політики, стратегії, мети та бачення шляхів її досягнення. Наприклад, Стародавній Рим, створюючи свою імперію «Римський світ», прагнув перетворити Середземне море на «римське озеро», всі береги якого належали б Вічному місту, і реалізував це завдання. Географічні умови, невблаганна географія визначають політику держав на морі. Це не єдиний чинник, проте найбільш фундаментальний з огляду на свою об'єктивність. Є країни, що самою долею приречені на створення потужного океанського флоту, наявність якого для них — питання виживання.

Зазвичай це острівні держави, такі як Британія, Японія, країни з величезною океанською береговою смугою, як-от США, Канада, Бразилія, Чилі, Аргентина, Австралія, Індія, Китай... Інша група країн, для яких морська політика є конче

важливою, — півострови: Іспанія і Португалія (Піренейський півострів), Італія (Апеннінський), Греція (південна частина Балканського), Туреччина (Мала Азія), Данія (Ютландія) тощо.

Отже, сам статус океанських і морських держав визначає, який флот, військовий чи цивільний, вони повинні мати. Для держав, що є переважно континентальними, створення океанського флоту завжди пов'язане з об'єктивними труднощами.

Є сенс окремо виділити й так звані прибережні країни, до яких належить Україна. Вони відокремлені від Світового океану системою проток та внутрішніх морів.

МИ НЕ ЗАВЖДИ УСВІДОМЛЮЄМО ПОТУЖНИЙ ВПЛИВ МОРСЬКИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ НА ДАВНЮ УКРАЇНУ. КРІМ ТОГО, ПІВДЕННИЙ МОРСЬКИЙ КОРДОН ДЛЯ УКРАЇНИ Є ЄДИНИМ ПРИРОДНИМ ТА ГЕОГРАФІЧНО ПЕВНИМ І СТАБІЛЬНИМ КОРДОНОМ

Для тих, хто визначає морську політику, важливо ніколи не забувати про об'єктивний морський статус країни. Адже велетенські задуми можуть наразитися і завжди наражаються на географію. Наприклад, Німеччина, маючи під час Першої та Другої світових війн доволі обмежений вихід до океану, контрольований географічним розташуванням Британії з її потужним флотом, доклавши величезних зусиль, витративши великі ресурси на створення «флоту відкритого моря», у підсумку зазнала поразки в океанській військовій кампанії.

Автори геополітичних розвідок звертають увагу на фундаментальні відмінності між континентальними та океанськими державами, стверджуючи, що перші тяжіють до військово-політичної гегемонії над суходолом, а другі — над морем і морськими шляхами сполучення. Прагнення перших вони називають «телургократія» (влада над суходолом), а других — «таласократія» (влада над морем). Власне, тут не йдеться про фронтальне протиставлення океанських і континентальних держав, адже континентальна країна може мати море чи навіть кілька. Йдеться про пропорції, про центр ваги. Залежно від таких пропорцій вирішується проблема, який флот будувати та яку морську політику вести.



Мінус нафта. Одна з найбільших економічних втрат від окупації Криму — захоплення наших видобувних платформ у Чорному морі

Звичайно, якщо говорити про Україну, прибережну морську державу, то, враховуючи специфіку Чорного моря, особливе значення проток Босфор—Дарданелли, природним і логічним є створення саме прибережного військового флоту, здатного максимально взаємодіяти із сухопутними військами, ВПС і ППО. Міць ВМС України полягатиме в узгодженості дій з іншими видами Збройних сил України, що дасть змогу надійно забезпечити оборону країни з півдня. Варто згадати, що під час Другої світової радянський Чорноморський флот, який мав усі об'єктивні можливості для забезпечення своєї гегемонії на цьому театрі воєнних дій, не скористався ними саме через погану взаємодію з армією та авіацією. Навпаки, суто символічні морські сили Німеччини на Чорному морі звели нанівець усі переваги радянської сторони завдяки чудовій узгодженості дій між «крігсмаріне» та «люфтваффе».

Повертаючись до геополітичної класифікації цивілізацій з позицій «таласократії» чи «телурократії», слід зазначити, що морські цивілізації у своєму розвитку були здатні в потрібний момент забезпечити різке пришвидшення, бо постійні морські міжнародні контакти виступали каталізатором соціально-економічних і культурних процесів. Насамперед це стосується морських басейнів, що зв'язували багато держав і народів. З огляду на це поза конкуренцією є Середземне море та його природне продовження — Чорне. Середземне море справедливо називали «морем народів»: Мінойська цивілізація (Крит), Фінікія, Карфаген, Єгипет, Греція, Рим, Візантія, арабський Халіфат, Османська імперія, Венеційська

і Генуезька республіки—усі ці цивілізації та держави в різні епохи воювали, співпрацювали, впливали на своїх сусідів за посередництва «моря народів».

Якщо звернемося до історії цивілізацій на територіях України, то помітимо виразне їх тяжіння до морського півдня. Ми не завжди усвідомлюємо потужний вплив морських цивілізацій на давню Україну, на формування її культури та духовності. Крім того, південний морський кордон для України є єдиним природним та географічно певним і стабільним кордоном. Саме ця географія змушує Українську державу надавати особливе значення Криму (незважаючи на геополітичну дурість та неосвіченість деяких пройдисвітів і ділків біля державного керма), бо без цього півострова українська військово-морська присутність на Чорному морі стає периферійною навіть щодо власного узбережжя, не кажучи вже про весь регіон. Теорія стала абсолютно зрозумілою на практиці після подій «русской весни» 2014 року, коли Крим віддали без жодного пострілу, а Азовське море перетворилося на «російське озеро», куди РФ на власний розсуд пускатиме чи не пускатиме українські судна. А поблизу Одеси на українському шельфі російські «вишки Бойка» видобувають для РФ український газ, геть нічого не сплачуючи Україні й залишаючи за РФ можливість десантної операції Чорноморського флоту на одеському узбережжі... Видатний український геополітик Юрій Липа писав: «Крим, або, українською мовою кажучи, Перекоп, або, історичною назвою звучить, Таврида, — це ідеальний ключ до панування над Чорним морем. Взагалі півострови в геополітиці — це символи тенденції суходолу до панування над водними просторами. Таке саме значення має й потужна жадібна долина Тавриди з її розчепіреними пальцями: не раз в історії тими пальцями були міцно натягнені віжки до всіх важливіших пунктів чорноморського узбережжя (Пантикапей, Херсонес, Севастополь). Крим — це осередок торговельних і політичних доріг Чорного моря». Той-таки Липа писав: «Хто володіє Севастополем, той володіє Кримом, той, хто володіє Кримом, той володіє Чорним морем». Для українських керівних геополітичних хуторян це досі залишається незрозумілою «вищою алгеброю». Вони дотепер не збагнули, що після втрати Криму та контролю над Чорним морем Україна геополітично стала набагато провінційнішою державою...

Але вихідними умовами існування та розвитку України як морської держави (і держави взагалі) є збереження нинішніх морських кордонів, усього узбережжя від Дунаю до східної прикордонної смуги, ефективний контроль власних південних територій, повернення Криму та Севастополя. Цього вимагає неблаганна політична географія України, що протягом століть визначала нестримний рух українського народу на південь, до моря, до власних природних меж. Сьогодні не існує жодних підстав відмовлятися від своєї геополітичної долі, втрачати те, що було набуто кров'ю і потом, звитягою і працею української нації, що всупереч усім примхам історії від самого початку свого буття заявила про себе як про морську націю. ■

Потенціал на краю землі

Любомир Шавалюк

Як змінилася робота українських морських портів і які їхні перспективи

Останні три роки були надзвичайно складними й небуденними для України. Зміни торкнулися всіх сфер життя. На індивідуальному рівні це відчули практично всі громадяни (нижчий рівень добробуту, більша соціальна напруженість, гірша криміногенна ситуація тощо), а для мільйонів їхня доля радикально змінилася (переселенці, військові, волонтери, емігранти). На рівні країни пертурбації не такі відчутні, але вони, принаймні точково, з'являються в усіх сферах, навіть найконсервативніших: змінюється державний апарат, прогресує громадянське суспільство.

Економіка не виняток. І складність не в тому, що ми пережили затяжну кризу, а в тому, що вона не була класичною. Цього разу контрагенти зіткнулися не з падінням сукупного попиту, як у 2008–2009 роках, а з воєнними руйнуваннями та грабежем (ідеться про конфіскацію кримських активів), утратою традиційних ринків збуту й пошуком нових, необхідністю ліквідувати накопичені економічні дисбаланси, без чого неможливо перейти до кращого життя в майбутньому. Усі ці проблеми хоч і значні, однак здоланні, якщо докласти належних зусиль. І той, хто не сидить склавши руки, після смуги труднощів обов'язково досягне бажаного результату. Розвиток галузі морських портів України дуже добре репрезентує економічні тенденції останніх трьох років. Утративши кримські гавані, переживши справжню логістичну революцію, зумовлену воєнними, геополітичними та економічними причинами, цей сектор економіки практично не погіршив ключових показників і тепер поступово зосереджується на планах розвитку.

ПІСЛЯ ВТРАТИ

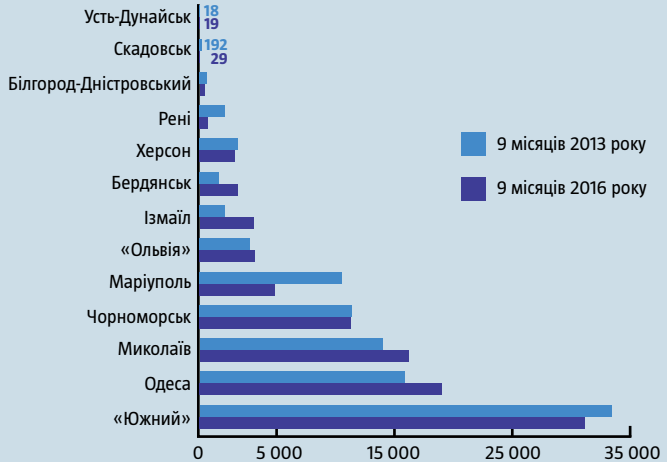
На сьогодні в Україні функціонує 13 морських торговельних портів. Торік вони переробили 145 млн т вантажів. За даними Адміністрації морських портів України (АМПУ), їхня пропускна спроможність становить 51 млн т для наливних, 180 млн т для сухих вантажів і 3 млн TEU (20-футовий контейнерний еквівалент), тобто за результатами минулого року порти були завантажені відповідно на 23%, 59% і 16%. Незначне їх заповнення спричинене низкою вузьких місць у системі їхнього функціонування.

Із усього обсягу перероблених торік вантажів 72% ішли на експорт, 12% мали імпорتنе походження, 11% — транзитні й 5% — каботажні (для транспортування між українськими портами). Співвідношення між частками експортних та імпорتنих вантажів, що переробляються в портах, зрозуміле і спричинене тим, що сировинні товари, на виробництві та експорті яких спеціалізується економіка України (хоч як прикро це визнавати), є відносно дешевшими й важчими, ніж готова продукція, до-

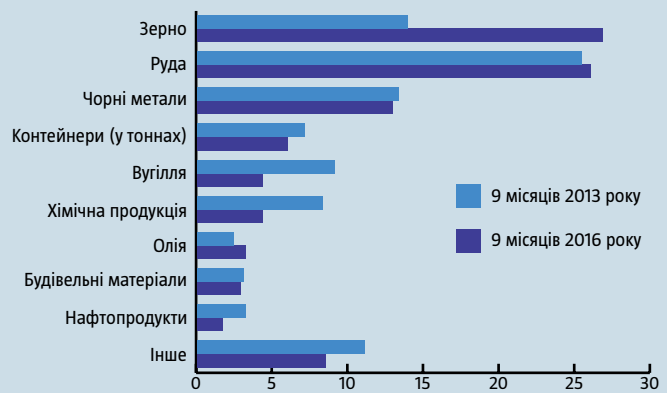
На плаву

Обсяги переробки вантажів морськими торговельними портами, підконтрольними Україні, за останні три роки зменшилися лише на 0,2%. Водночас її структура за портами й групами вантажів зазнала значних змін

Обсяги переробки вантажів у портах України, тис. т



Структура переробки вантажів у портах України, млн т



За даними Адміністрації морських портів України

рожча й легша (бо має більшу питому додану вартість), яку ми імпортуємо та споживаємо. А от невелика частка транзитних вантажів свідчить про нереалізований транзитний потенціал. Від 2012 року вона зменшилася практично вдвічі з 23%, хоч і тоді була значно меншою за наші можливості. Тож проблема тут не тільки в протистоянні з Росією, яке, ймовірно, стало основною причиною зменшення транзитного товаропотоку в портах за останні три-чотири роки, а й в інших, набагато глибших причинах.

Разом з анексованим Кримом Росія забрала п'ять його портів, які у 2013 році переробили 7,6% вантажів загального показника по країні. Відтоді усталені шляхи перевезень зазнали помітних змін. Пристані півострова втратили практично весь вантажопотік із решти території України. Тому в 2014 році їхня завантаженість упала практично втричі (див. «В одному човні»). Згодом Росія наростила обсяг, який торік становив 9,6 млн т. Однак переробляти її вантажі в кримських портах не вигідно, бо, по-перше, довелося б везти їх через Україну, чого росіяни уникають, по-друге, за інформацією їхніх ЗМІ, портові збори в кримських портах утричі перевищують аналогічну плату в російських (це обґрунтовують необхідністю видавати заробітки людям). Тому з названого обсягу переробки вантажів торік відчутна більшість (7,8 млн т) припала на Керч при тому, що паспортна потужність порту дорівнює 6,9 млн т, а до анексії він опрацьовував удвічі-втричі менше. Керченську гавань надмірно використовують і цілеспрямовано розвивають із метою забезпечення Криму, який для РФ фактично є островом, усім необхідним. Вантажообіг там зростає: за дев'ять місяців поточного року він уже сягнув 7,1 млн т, що на 32% більше, ніж упродовж аналогічного періоду торік. Однак ре-



ЗА ТРИ ОСТАННІ РОКИ ЗМЕНШЕННЯ ОБСЯГІВ ПЕРЕРОБКИ ВАНТАЖІВ ПОРТАМИ МАТЕРИКОВОЇ УКРАЇНИ, СПРИЧИНЕНЕ ЕКОНОМІЧНОЮ КРИЗОЮ, БУЛО КОМПЕНСОВАНО ЗБІЛЬШЕННЯМ ЇХ УНАСЛІДОК ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ ТОВАРОПОТОКІВ ІЗ КРИМУ

шта кримських портів перебуває на межі виживання і за збереження нинішньої геополітичної диспозиції фактично приречена зникнути з морських торговельних мап світу. За невизначеності міжнародного правового статусу Кримського півострова послугами його пристаней можуть користуватися тільки росіяни, для яких це економічно недоцільно.

Гавані, розміщені на материковій частині України, також пережили чималі зміни. Експортна орієнтованість вантажів, які переробляють у вітчизняних портах, зумовила те, що останні не лише зберегли показники своєї роботи, а й збільшили їх за два останні роки (дані 2016-го демонструють повернення до рівня 2013-го). Логіка тут проста: українським товаровиробникам-експортерам вигідніше доставляти вантажі в Чорноморськ чи Одесу, ніж у Констанцу чи тим більше Новоросійськ. Так, для деякого це виходить дорожче, ніж раніше, коли експортували через кримські чи азовські гавані, але тут уже нічого не вдієш, до того ж це оптимальна серед нинішніх альтернатив. Те саме стосується й імпорту. Унаслідок цього за три роки українські порти загалом практично не змінили обсягу переробки вантажів (див. «На плаву»). Із мільйонників значних утрат зазнав лише Маріупольський порт, якому тепер важче відправляти й приймати судна з огляду на воєнну обстановку неподалік самого міста й цілковитий контроль РФ над Керченською протокою. У підсумку за три останні роки зменшення обсягів переробки вантажів портами материкової України, спричинене економічною

кризою та спадом виробництва, було компенсовано збільшенням їх унаслідок переорієнтації товаропотоків із Криму. Це допомогло пристаням не тільки практично не відчувати кризи, а й постійно напрацьовувати та реалізовувати плани розвитку.

Товарна структура вантажів, перероблених у портах, також зазнала змін (див. «На плаву»). Кардинально зросла переробка зерна та олій, відображаючи загальноекономічні тенденції розвитку українського АПК. Руйнування на Донбасі спричинилися до зменшення переробки вугілля, коксу, хімічної та металургійної продукції, однак збільшення показників експорту продовольства компенсувало ці втрати в тоннажі. Переробка нафти й нафтопродуктів зменшилася через переорієнтування їх постачання для внутрішнього ринку на сусідів по суходолу (Білорусь, Польща, Румунія), а транзитних потоків — на російські порти.

ВУЗЬКІ МІСЦЯ ТА РЕФОРМИ

На сьогодні діяльність галузі морських портів має чимало проблем та вузьких місць, однак над ними регулярно працюють. Почалося це ще до революції. Основні зрушення відбулись у 2013 році, коли було ухвалено Закон «Про морські порти України», згодом розроблено «Стратегію розвитку морських портів України на період до 2038 року», а на початку 2014-го, ще до втечі Януковича, затвердили стратегічні плани розвитку для кожної гавані. Тоді подекували, що перетворення в галузі готують спеціально для «прихватування» портів «Сім'єю». Здійснити той намір режимові не судилося, однак розпочаті перетворення запустили ланцюгову реакцію вкрай необхідних реформ.

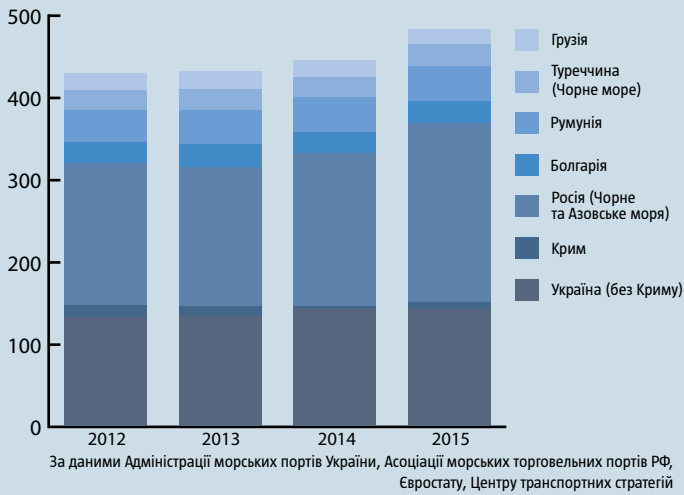
У згаданому законі розділено адміністративну й комерційну функції морських портів. Виконання першої з них покладено на Державне підприємство «Адміністрація морських портів України» (воно є власником акваторії, гідротехнічних споруд, причалів, під'їзних доріг та інженерних мереж), яке управляє портами й має філію в кожному з них. Виконання другої — на державні підприємства з однієї назви, а також приватні стивідорні компанії, яким АМПУ здає в оренду портову інфраструктуру. Із відкриттям доступу до стивідорної діяльності приватним структурам у цьому сегменті суттєво зросла конкуренція, а також побільшало інвестиційних проектів, спрямованих на розширення кількості й різноманітності потужностей портів. Логічним наслідком цього стала поступова утрата державними портовими операторами (стивідорними компаніями) частки на ринку обробки вантажів.

На сьогодні є кілька головних вузьких місць у діяльності українських гаваней. Передусім слід говорити про регулювання, над трансформацією якого активно працює Мінінфраструктури. Упроваджено низку заходів із дерегуляції в портах, зменшено перелік процедур та задіяних контрольних органів, введено електронний документообіг та автоматизований радіологічний контроль, скасовано обов'язковий контроль ізольованого баласту. Усі ці заходи зроблять проходження вантажів через українські порти легшим і дешевшим, що збільшить їхню конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Інша проблема — неадекватність портової інфраструктури вимогам часу: рівень зношеності — 75-

В одному човні

Попри воєнну загрозу Росії, Україна не втрачає вантажопотоку в морських портах на користь конкурентів. Єдина суттєва втрата — транзит у напрямку РФ, млн т



80%, а при цьому дуже багато параметрів (глибина акваторії портів, кількість причалів, якість і кількість складів, наявність під'їзних доріг тощо) не відповідають ні сьогоденній структурі економіки, ні потенційним обсягам транзиту. Цю проблему Мінінфраструктури, АМПУ та приватні фірми долають способом створення та реалізації локальних інвестиційних проектів. Перші спроби систематизації такої роботи були в згаданих стратегічних планах розвитку портів, однак після революції, відколи приватні стивідорні компанії відчули максимальне сприяння держави, націлене на залучення інвестицій, кількість і якість реалізації таких інвестиційних проектів суттєво зросли, а плани місцями зазнали суттєвої корекції. Та частина, яку фінансує АМПУ, поступово зростає завдяки збільшенню прибутковості компанії. У 2015 році чистий прибуток Адміністрації становив близько 3 млрд грн проти 647 млн грн у 2013-му (компанія отримує 80% своїх доходів у валюті й має здебільшого гривневі витрати). Як наслідок — на капітальні інвестиції у 2016-му запланували виділити 3,5 млрд грн, що вп'ятеро більше, ніж торік. Серед проектів, на які підуть ці кошти, — будівництво причалів, перевантажувальних комплексів, бази розміщення суден, колін морських підхідних каналів, реконструкція останніх (зокрема й поглиблення такого каналу в «Южному» до 21 м), придбання суден, автомобілів, комп'ютерного обладнання тощо. Інвестиції в більших чи менших обсягах підуть практично в кожен порт.

Що ж до інвестпроектів, які фінансуватимуть приватні компанії, то їх десятки. Наприклад, стратегічний план розвитку порту міста Чорноморська до 2018 року, затверджений торік у серпні, містить їх 26 (здебільшого це розвиток перевантажувальних, складських, обробних комплексів), яких фінансуватимуть приватні інвестори. Плани розвитку Одеського порту містять 12 пунктів, із них лише 3 повністю профінансує АМПУ, а решту — незалежні приватні інвестиції, самостійно або з нею в спільці.

І третя проблема: морські порти — це лише частина всієї транспортної інфраструктури України,

стан якої дуже далекий від бажаного. Автомобільні дороги й залізниці повинні розвиватися в унісон із портами. Це вкрай необхідно, якщо ми хочемо реалізувати транзитний потенціал країни. І тут, окрім держави як регулятора та організатора притоку капіталовкладень, ніхто нічого не вдіє.

СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні можна стверджувати, що процес розвитку галузі морських портів пішов. Він починає пришвидшуватися. Цьому сприяє не тільки зміна регулювання й адміністрування галузі, яка допомогла залучити приватні стивідорні компанії та значні інвестиції в розвиток портової інфраструктури. Позитивною є також значна рентабельність державних підприємств: не тільки АМПУ різко наростила прибутковість унаслідок девальвації гривні, а й самі державні порти. Наприклад, «Південний» за дев'ять місяців 2015-го отримав 795 млн грн чистого прибутку, а за весь 2013-й — лише 164 млн грн.

Однак навіть попри хороші фінансові показники, державні порти є менш мобільними на ринку, тому об'єктивно програють конкуренцію приватним стивідорним компаніям і втрачають частку переробки вантажів. Ці процеси триватимуть надалі, тож прибутковість державних гаваней очікувано знижуватиметься. Отже, Україна втрачатиме вартість відповідних активів, зате навзаєм отримає вищу якість портового обслуговування, ліпшу конкурентоспроможність своїх портів загалом і більші обсяги транспортування в перспективі. Такий обмін однозначно піде на користь країні, але не державі. Недарма зараз багато нарікають на витіснення державних портів із ринку. З огляду на сказане сьогодні маємо найкращий момент для їх приватизації. Усвідомлюючи цей факт, Мінінфраструктури в серпні подало до парламенту законопроект, у якому запропоновано виключити державні порти зі списку об'єктів, котрі заборонено приватизувати. Вони можуть стати родзинкою приватизації вже наступного року.

Однак на перспективу потрібно вирішувати значно складніші питання. Експерти кажуть, що зазначених інвестиційних проектів може бути замало для реалізації транзитного потенціалу України. Потрібно думати про те, як кардинально збільшувати портові площі. А це потребує перекваліфікації призначення сусідніх сільськогосподарських земель та їх фактичного продажу портам. Ось ще одна нездоланна на сьогодні проблема.

Із підписанням Угоди про асоціацію з ЄС Україна може стати морськими торговельними воротами до Європи для багатьох країн Азії. Це вже давно помітили китайці, які у 2013 році підписали з Януковичем меморандум про будівництво в Криму глибоководного порту пропускною спроможністю 140 млн т вантажів за рік. Тоді цим планам збутися не судилося, але питання не зняте з порядку денного. Запити Піднебесної свідчать, що нам потрібно думати про нарощення потужності портів та іншої транспортної інфраструктури в разі. Налагодження гілки «нового Шовкового шляху» через Чорне та Каспійське моря в обхід Росії вкотре доводить це твердження. Україна має скористатися цим шансом. ■

Потоплені мільярди

Роман Малко

Як було знищене Чорноморське морське пароплавання

На зорі незалежності України створене ще в 1833 році ЧМП було найбільшим у Європі й другим у світі. 295 морських кораблів різних класів, близько 1,1 тис. одиниць допоміжного флоту, кілька судноремонтних заводів, портів (Ллчівський, Південний), розгалужена соціальна інфраструктура (медичні, культурні, спортивні заклади, бази відпочинку). Загальна вартість активів — \$7 млрд, 80 тис. працівників, з них 27 тис. моряків. Чиста валютна виручка підприємства за рік сягала \$1 млрд, а чистий прибуток — \$160 млн — 10% усієї валютної виручки СРСР. Емблему Black Sea Shipping Company (англійська назва ЧМП) знали в 273 портах світу. Таким скарбом будь-яка країна могла б пишатися й берегти як зіницю ока. Будь-яка, тільки не Україна.

Проблеми ЧМП почалися ще за совка, точніше під час його розпаду, коли керівником підприємства став Віктор Пилипенко (до того очільник Дунайського пароплавання). Спочатку за вказівкою Мінфлоту СРСР у деяких іноземних портах на базі майна ЧМП у 1989–1990 роках було створено спільні підприємства та акціонерні товариства, кораблі ЧМП почали працювати під іноземними прапорами, а порти, ремонтні заводи й берегові заклади — поступово виходити з його складу. Гроші теж попливли мимо, але якийсь час процес розбарювання вдавалося стримувати.

З проголошенням незалежності України, хоч би як це прикро звучало, буквально ввімкнулося зелене світло для розграбування ЧМП. Що робити з таким потужним підприємством у Києві, або не уявляли, або вдавали, що не уявляють, але фрази «флот у такій кількості Україні не потрібен» стали звучати дедалі частіше. Звичайно, за такого трепетного ставлення керівництва країни, та ще й в умовах розгулу демократії зразка початку 1990-х нічого іншого, як знищення, підприємству не світило. Процес розкрадання кораблів уже був запущений з легкої руки московських чиновників і тепер лише набрав обертів за сприяння київських. Дедалі більше вантажоперевезень ішли в обхід вітчизняних портів, ремонт суден проводився на іноземних заводах і відповідно дедалі більше грошей оминало українські банки, осідаючи десь там, куди Українській державі зазирнути було не під силу.

З 1986-го по 1992-й із балансу ЧМП списано більш як 90 суден, вік яких у середньому був лише 20 років. Схеми застосовувалися різні. Наприклад, передача в так званій бербоут-чартер — фрахтування судна без екіпажа в довговічну оренду іноземним компаніям. Тільки в 1991-му таким чином втрачено 24 кораблі, які ніколи не повернулися в Україну. На початку 1992-го кілька десятків кораблів відбрала в ЧМП Росія. Особисто домовившись із капітанами суден, їх перегнали в російські порти й тишком-ниш-



ФОТО: УНАН

Звичайнісінький фарс. За знищення найбільшого в Європі флоту екс-директора АСК «Бласко-ЧМП» Павла Кудюкіна покарали лише п'ятьма роками в'язниці

ком перереєстрували в офшорах, знявши якимось чином із реєстрації в Одесі. Щоб уникнути скандалу, відкупилися часткою акцій російського «Совкомфлота», яка з початкових 17% зміліла до 1,4%, а потім і геть розчинилася. Звісно, справу зам'яли, і жодної компенсації Україна за свої круїзні лайнери та інше добро не отримала.

І все ж таки, незважаючи на ці втрати, за даними Комісії ООН із питань розвитку і торгівлі (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD), частка торгового флоту України на початок 1993 року у світі становила близько 1%, країна була на 25-му місці в рейтингу великих морських держав. Вельми непогано для вдалого старту, але стартувати, власне, ніхто не збирався. З того моменту починаються системне розграбування та знищення ЧМП, а вітчизняні чиновники із задоволенням впрягаються в цю цікаву й захопливу гру з освоєння народною доброю померлої імперії.

У листопаді 1992-го старого директора підприємства замінено на нового. Ним став Павло Кудюкін, колишній керівник Центру управління рухом кораблів в Одеському порту, а 13 серпня 1993-го тодішній президент України Леонід Кравчук своїм указом на базі ЧМП створює акціонерний судноплавний концерн «Бласко-ЧМП», призначивши його президентом того самого Кудюкіна. Як додаток до указу Леонід Кравчук затвердив список підприємств, які входять до структури концерну й підлягають акціонуванню. Кожен підрозділ акціонувався окремо й отримував статус са-

мостійної юридичної особи: АТ «Бласко-крюїнг», АТ «Бласко-бункер», АТ «Бласко-балк», АТ «Бласко-інформ». Згодом виявиться, що акції концерну так і не були випущені, Мінтранс, якому доручено розробити статут, не зробив цього, а лише за рік керування Кудюкіна підприємство втратило більш як 70 кораблів, і це без урахування фінансових втрат.

Теоретично всю цю історію можна було б списати на наслідки важкої епохи. Розпад, розруха — молода країна й справді тоді переживала непрості часи. От тільки причинами розрухи були здебільшого не об'єктивні обставини, а радше нищі людські інстинкти тих, хто в потрібний час опинився в потрібному місці, біля керма держави та її інституцій. Історія знищення ЧМП, якщо вона буде колись написана чесно й неупереджено, стане хорошою ілюстрацією і відповіддю на запитання, звідки в Україні взялися олігархи, куди зникли колосальні державні багатства, отримані в спадок від СРСР, і як свої перші мільйони заробили дуже відомі й шановані нині в Україні люди. Адже, коли врешті в 1995 році, за даними слідчої комісії ВР, Генпрокуратура порушила кримінальну справу з приводу знищення ЧМП і її матеріали потрапили до суду, виплило чимало цікавих персонажів. Починаючи, скажімо, від першого українського президента Леоніда Кравчука та його сина Олександра, на чий рахунок у швейцарському банку надходили чималі суми неоднозначного походження, відомої соратниці Віктора Ющенка Віри Ульянченко, представника «Бласко» в Києві, тодішніх віце-прем'єра Валентина Симоненка й першого віце-прем'єра Єфима Звягільського, які не могли бути поза процесом, а також директора Департаменту морського та річкового транспорту Юрія Крука, згодом багаторічного нардепа, чий син Борис нещодавно затриманий у межах кримінального провадження щодо экс-генпрокурора Пшонки за підозрою у відмиванні державних коштів. Декому з фігурантів навіть не пощастило дожити до сьогодні, зокрема деяким німецьким підданам, але їхня смерть, звісно, виявилася прикрою випадковістю. Щоправда, на в'язничну лаву потрапив тоді, як завжди, лише один із не найважливіших гравців, та й то за дріб'язкові, не пов'язані з грабунком флоту провини. Повний термін він, звісно, не відсидів, милосердно помилуваний президентом Леонідом Кучмою, дуже швидко вийшов на волю й зайнявся, подекуть, вирощуванням свиней десь під Києвом. Гроші на цей бізнес йому нібито пожертвували друзі-поплічники з вдячності, що він нікого не здав. Звати цього новітнього Остапа Бендера, як уже можна було здогадатися, Павло Кудюкін.

Повертаючись до створеного президентом Кравчуком АСК «Бласко», варто зазначити, що вже через рік його діяльність привернула увагу депутатів ВР, адже виявилася підозріло збитковою. 24 грудня 1993-го парламент наклав вето на указ президента України про заснування «Бласко», але Леонід Кравчук, не прислухавшись до застерег депутатів, видав новий указ, яким дозволив концерну продовжувати роботу. У січні 1994 року у Верховній Раді під керівництвом Юрія Кармазіна створено слідчу депутатську комісію, яка встановила, що керівництво АСК «Бласко», порушуючи чинне законодавство та інструкції НБУ, незаконно відкривало рахунки в іноземних банках з метою приховування валютної виручки та ухиляння від сплати податків, причому рахунки в українських

банках були порожні. Укладало збиткові для України контракти про передачу найреннтабельніших суден в управління іноземним судноплавним компаніям, із 228 суден половина перебувала в розпорядженні іноземних фірм. За більшістю контрактів компанія платила за менеджмент одного судна своєму іноземному партнерові ДМ 200 тис. за рік незалежно від його фінансового результату. Встановлено також надто великі норми валютних відряджень, а керівники фірми, будучи за кордоном, отримували великі суми від іноземних фірм. Наприклад, Кудюкін 1993 року отримав від німецької фірми Transocean Tours ДМ 65 тис. готівкою нібито на відрядні витрати. Ну й насамкінець виявлена величезна розтрата коштів. Тільки на будівництво в Києві міжнародного ділового центру, у якому мав бути офіс «Бласко», німецькій компанії перераховано близько \$2,5 млн. Центр, звісно, так і не побудували, куди поділися гроші, невідомо.

ІСТОРІЯ ЗНИЩЕННЯ ЧМП СТАНЕ ХОРОШОЮ ІЛЮСТРАЦІЄЮ ЗВІДКИ В УКРАЇНІ ВЗЯЛИСЯ ОЛІГАРХИ, КУДИ ЗНИКЛИ БАГАТСТВА, ОТРИМАНІ В СПАДОК ВІД СРСР, І ЯК СВОЇ ПЕРШІ МІЛЬЙОНИ ЗАРОБИЛИ ДУЖЕ ВІДОМІ Й ШАНОВАНІ НИНІ В УКРАЇНІ ЛЮДИ

Факти свідчать про те, що вже після відсторонення й арешту Кудюкіна, скасування президентом Кучмою АСК «Бласко-ЧМП» та розпорядження знову створити на його базі Державну судноплавну компанію «Чорноморське морське пароплавання» масове розкрадання майна тривало далі. З 1994-го по 1997-й компанія втратила понад 200 суден. У період із 1995 по 2000 рік кораблі ЧМП на підставі санкції високопосадовців нібито для уникнення арештів в іноземних портах переоформлювалися на офшорні компанії. Арешти й справді носили масовий характер, але були лише елементом однієї зі схем викрадення суден. За більшістю закордонних компаній, які ініціювали арешти, насправді стояли резиденти України — українські чиновники. На сьогодні, за інформацією, що блукає інтернетом, флот ЧМП складається з єдиного самохідного плашкоута «Парутіно», 20-метрової моторної баржі, на якій від берега далі як на 20 миль відходити не бажано, а компанія займається переважно рекрутингом моряків для іноземних партнерів, консультаціями та здачею в оренду берегового майна, яке ще не встигло розікрати.

У 2003-му Господарський суд Одеської області відкрив провадження про банкрутство ЧМП, у лютому 2006-го дано хід процедурі санації. У 2013 році Леонід Кравчук навіть визнав, що рішення про створення акціонерного товариства на базі Чорноморського морського пароплавання, яке призвело до втрати Україною торговельного флоту, було помилковим. Час від часу лунають заяви щодо відродження славної колись компанії, робилися якісь рухи, призначалися керівники, але віз і нині там. Не оминув цієї теми й теперішній міністр інфраструктури Володимир Омелян, заявивши, що його відомство ініціює розслідування у справі банкрутства ЧМП. Виявляється, що справа від початку 2000-х перебувала під грифом «цілком таємно» й лише цього року його було знято, а документи передані в Національне бюро розслідувань України. ■

Вийти в океан

Андрій Голуб, Одеса

Галузь морських вантажних перевезень постійно зростає, а на ринку персоналу для суден вагому частку займає Україна

Ранок понеділка. Літній сезон позаду, і центр Одеси тепер мало нагадує одне з найпопулярніших в Україні місць для відвідування туристами. Однак безлюдним місто також не назвеш. Змінилися дійові особи. Вулиці заповнили студенти різноманітних вишів, які групами по кілька осіб поспішають на заняття. Тепер не обов'язково йти до узбережжя, щоб побачити «чорне море». Варто тільки вийти поближче до вулиць Дідріхсона й Маловського, де містяться навчальні корпуси та екіпаж Одеської морської академії. Ефект створює колір форми курсантів цього навчального закладу. Зустріти тут людину, одягнену в цивільне, нелегко. Навіть у непримітній куртці та джинсах почуватимешся білою вороною.

Морська академія (з 2016 року Національний університет «Одеська морська академія», на чому в розмові акцентує майже кожен зустрічний курсант) переважно займається підготовкою фахівців для цивільного флоту. Хоча після окупації Криму тут функціонує і факультет Військово-Морських сил. До академії з окупованого півострова перевели нахیمовців. Їх легко відрізнити за формою з нашивками ВМСУ. Зараз військових моряків виділили в окремих факультет, однак уже незабаром він дістане статус інституту. «Але в нас підготовка майже

нічим не відрізняється від військових моряків. Складаємо багато однакових нормативів», — розповідає курсант першого курсу Олексій.

На території екіпажу академії (так називають гуртожитки курсантів) також міститься Центр виживання в екстремальних умовах на морі. Тут викладає 54-річний Віктор Андрійович. Як це часто трапляється в Одесі, він представник моряцької династії. Моряками були його батько й дід, а нині справу продовжує син. Зараз він працює на судні біля берегів США.

За словами Віктора Андрійовича, свого часу головним стимулом обрати професію стала цікавість до підводного світу. Це й визначило основний напрям його діяльності. Нині він працює в академії інструктором-водолазом. Раніше встиг відслужити на військовому флоті, а потім і на торгових суднах.

«Працював навіть у яхт-клубі на Кіпрі. Але в 1998 році мені запропонували посаду в академії. Я не шкодую, що погодився. Мені подобається ділитися досвідом, і роки вже не ті, щоб ходити в море постійно», — розповідає він.

Якщо хтось і мріє про перепустку «громадянина світу», то професія моряка саме для таких. За часів залізної завіси радянські моряки були одними з небагатьох, хто міг розповісти про життя по той бік. Реплі володарів «червоного» паспорту лишалося тільки мріяти про таке й замовляти сувеніри знайомим морякам. Історії про привезені з далеких походів запальнички, сигарети, джинси та інший крам досі із захопленням переповідають у ледь не кожній такій родині. За словами Віктора Андрійовича, порівнювати умови роботи моряків за часів СРСР і тепер — невдячна справа. По-перше, змінився сам принцип отримання ними роботи. Обов'язкове місце після закінчення вишу не надається, тому кожен вирішує питання як може. По-друге, і це для українських моряків набагато приємніше, різко змінилися умови оплати праці.

«У 1982-му я отримав у Лас-Пальмасі \$220 за півроку роботи. Купив тоді два килими. Ну ще й інших подарунків. Був невимовно радий. А зараз \$220 хіба гроші?» — розповідає Віктор Андрійович.

Тепер про такі зарплати моряків можна розповідати хіба що як страшну байку. Оплата праці механіка на комерційному судні в серйозній компанії варіюється в межах \$2,3–3,5 тис. за місяць. Керівний склад судна отримує ще більше. Третій помічник капітана може заробляти \$3–4 тис., другий — \$5–8 тис., капітан — до \$25 тис.

«Зарплати дуже різняться залежно від типу вантажу, який треба перевозити. Що небезпечніший він, то вищий заробіток. Найбільше заробляють на газовозах (судна для перевезення скрапленого газу. — **Ред.**)», — розповідає курсант Олексій.



ФОТО: УНІАН

Перепустка у світ. Профільні виші не відчувають дефіциту охочих отримати професію моряка

Зазвичай контракти для командного складу укладають за схемою чотири місяці в морі й два на суші. Рядовим матросам доводиться бути в походах по півроку. Звісно, цифри умовні, оскільки завжди є ризики затримок у портах чи інших неприємностей. Часті новини про арешти українських моряків за кордоном — підтвердження цього.

Однак охочих навчатися в академії не бракує. Цього року майже 900 вступників виявили бажання навчатися на двох головних факультетах морської академії: судномеханічному та судноводійному. Кожен другий із них дістав право навчатися на бюджеті. Якщо не пощастило, теж не біда. Загальна вартість навчання за контрактом коштує в межах 110 тис. грн, тож випускник може повернути всі вкладені кошти лише за один вихід у море.

За словами самих курсантів, понад половина з них є вихідцями з Одеси та області. Решта — представники інших регіонів та іноземці. Серед останніх найбільше турків, грузинів, а також придністровців, як їх тут усі називають.

Незважаючи на захмарні, як для середнього українця, зарплати моряків, домогтися їх не так вже й просто. Оскільки в Україні обмаль компаній, які володіють власним флотом, робота моряка фактично стала різновидом модного нині аутсорсингу. Тобто іноземні компанії наймають в Україні персонал на власні судна. Ці компанії переважно мають західноєвропейське або північноамериканське походження, хоча їхні кораблі рідко ходять під прапорами цих держав.

«Що «дешевший» прапор, то менші податки сплачують компанії і конкретні судна. Тому судна зі США ходять, наприклад, під прапором Панами», — пояснює Віктор Андрійович.

Також компанії рідко наймають персонал безпосередньо. Для цього існують посередники — кріюінгові компанії, які й перетворилися на фактичних королів цього ринку в Україні.

Причини попиту на українських моряків ті самі, що й буму на наших програмістів. Український механік або судноводій отримує удвічі меншу зарплату, ніж його конкурент із ЄС або США. За співмірного рівня знань і дисципліни. Однак тепер українці ризикують самі стати жертвами «демпінгу» зарплат.

«Філіпкі, африканці та індійці зараз серйозно підвищили свій рівень. Вони вже нині становлять велику частину екіпажів для торгових суден, а зарплата в них ще нижча», — розповідає Віктор Андрійович.

«Філіпками», або «філінами», моряцьким сленгом називають жителів Філіппін. Про значення цієї держави говорить хоча б уже те, що 2010 року в її столиці Манілі ухвалили останні поправки до Міжнародної конвенції про підготовку та дипломування моряків і несення вахти (ПДНВ) — головного документа, який визначає правила гри на цьому ринку. Якщо країна не приєдналася до всіх умов Конвенції, то її немає у так званому білому листі Міжнародної морської організації, а отже, і на малі галузі.

Першим відчутним наслідком зростання міжнародної конкуренції стало зменшення кількості кадетських програм кріюінговими компаніями. Річ у тім, що для здобуття високооплачуваної роботи морякам потрібно пройти плавцenz — робочу практику на судні. Плавцenz триває один рік для судноводіїв і півроку для механіків. Саме для цього й існують кадетські

програми: компанії надають вільні місця в командах курсантам вишів.

Таким чином ситуація була вигідна для всіх. Кадет за свою практику також отримує зарплату \$500–600. Цілком достатньо, як за українськими мірками, але це в рази менше, ніж зарплата моряка. Однак після виходу на ринок дедалі більшої кількості кваліфікованих, але дешевших моряків із Південно-Східної Азії та Африки компанії почали скорочувати кадетські програми. Раніше для курсантів Одеської академії існувало близько 40 таких програм, тепер їх значно менше.

Серйозні компанії зважають на те, де саме випускники проходили плавцenz. Відповідно стає важче й отримати першу роботу. Також така ситуація поширює корупцію. На спеціалізованих форумах в інтернеті часто можна знайти пропозиції «намалювати плавцenz». Часто курсанти отримують хороші місця для практики завдяки зв'язкам батьків або бабарам. Тим, кому пощастить найменше, доведеться проходити плавцenz на університетському вітрильнику «Дружба». Щоправда, не всім подобається і завелика кількість кадетів на судах.

«Часто компанії набирають у команду забагато кадетів. Осіб по 10. А повинно бути не більш як двоєтрое. Це ризиковано з погляду безпеки», — кажуть курсанти.

ПРИЧИНИ ПОПИТУ НА УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ ТІ САМІ, ЦО Й БУМУ НА НАШИХ ПРОГРАМІСТІВ. УКРАЇНСЬКИЙ МЕХАНІК АБО СУДНОВОДІЙ ОТРИМУЄ УДВІЧІ МЕНШУ ЗАРПЛАТУ, НІЖ ЙОГО КОНКУРЕНТ ІЗ ЄС АБО США

Також обговорюваною серед моряків є проблема аферистів. На форумах в інтернеті користувачі переповідають історії про людей, які пропонують морякам швидко знайти вигідний контракт за «невелику винагороду», а потім зникають із грошима. Деякі кріюінги навіть розміщують на сайтах попередження про таких осіб і закликають не давати їм кошти.

«Окремі моряки просто забувають правила життя на березі, що ніхто нікому й нічого не винен, а тому й ведуться на таке. Є відкритий перелік кріюінгів, які мають ліцензію. Є список компаній, з якими співпрацює кріюінг. Це можна перевірити на сайті. Не треба нічого вдумувати», — каже Віктор Андрійович.

Список ліцензованих кріюінгів є на сайті Державної служби зайнятості поміж суб'єктів, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні за кордоном. Нині в списку близько 800 таких компаній, з них переважна частина — кріюінги. Однак відомих компаній, що мають ім'я, серед них близько 30.

Незважаючи на всі проблеми, мало хто з моряків лишається без роботи. Екіпаж середнього контейнеровоза — близько 100 осіб. Роботи вистачає всім, а проблеми виникають у тих, хто потрапляє до чорних списків компаній або кріюінгів за ті чи інші провини або порушення дисципліни. На морі із цим суворіше, ніж на суші. Окрім того, індустрія перевезення вантажів морем тільки зростатиме разом зі зростанням світової економіки. Дешевшого й швидшого способу міжнародної торгівлі людство досі не вигадало. ■

Чорне море в геополітичних візіях українців

Ольга Ковалевська

Як історично формувалася морська стратегія України

Населення, яке з давніх-давен мешкало на теренах сучасної України, спочатку на рівні практик повсякденного життя, а потім різних політичних концепцій розуміло виняткове значення Чорного моря. Воно із самого початку й до сьогодні сприймалось як елемент системи сполучення цих територій із Європою, Азією, а згодом і всім світом. Недарма Степан Рудницький, відомий український історик, географ і геополітик, порівнював Чорне море та систему українських річок чорноморського басейну із цибулиною: коріння її через протоки Босфор та Дарданелли доходило до Середземного моря й Атлантики, а своїми пір'їнами-стеблинами (річками) вона сполучала величезну територію аж до північно-східного узбережжя Балтійського моря.

ДАВНІЙ ВЕКТОР

Чорне море ще з VIII–VII століть до н. е. відіграло велику роль у поширенні грецької колонізації, сприяючи появі та поступовому впливу на місцеве населення різних часів досягнень греко-римської цивілізації. Потім чорноморсько-азовське узбережжя на довгі століття перетворилося на широкий коридор, яким рухалися численні різноетнічні спільноти, всмоктуючи ці впливи й додаючи своїх. За часів Русі стійкий інтерес до Причорномор'я виявляв князь Святослав. Завдяки його зусиллям було приєднано племенні союзи уличів та тиверців і включено до складу Давньоруської держави чорноморське узбережжя між Прутом та Дніпром. Одним із позитивних наслідків розгрому військом князя Хазарського каганату вважали недопущення зростання економічного значення торгового шляху по Волзі всупереч старому шляху «з варяг у греки» по Дніпру. Свій геополітичний інтерес до Причорномор'я мав і Роман Мстиславич, який заснував Малий Галич неподалік місця впадіння Прута в Дунай, що далі, в обхід половецьких орд, сполучав Галицько-Волинську державу з Чорним морем. Литовський князь Вітовт Кейстутович, під владою якого у XIV столітті опинилися Волинь, Київщина, Поділля, Чернігово-Сіверщина, також вбачав у встановленні свого контролю над чорноморським узбережжям не лише приріст територіальних надбань, реалізацію економічних інтересів литовських князів, а й політичні можливості протистояння Заходові (Тевтонському ордену) та Сходові (Московському князівству). Не секрет, що саме Вітовт доклав своїх зусиль до появи самостійного Кримського ханства, яке спочатку виступало союзником Великого князівства Литовського й

лише через кілька десятиріч визнано себе васалом Османської імперії.

ГЕТЬМАНСЬКА ГЕОПОЛІТИКА

Особливого значення із XVI століття набуло Чорне море й у візії запорозьких козаків, а згодом українських гетьманів. Українські історики неодноразово наголошували на формуванні протягом XVII–XVIII століть двох основних концепцій розуміння та використання чорноморського басейну та прилеглих територій в інтересах України-Гетьманщини. Перша з них, що походила з часів Хмельницького—Дорошенка—Самойловича, передбачала дотримання рівноваги сил у регіоні, яка повинна була опиратися на порозуміння з Туреччиною й Кримом, використання їхньої військової сили проти Речі Посполитої та Московії. Прибічники цієї концепції наполягали на тій користі, яку можна було б мати з ідеї дотримання нейтралітету та взаємовигідної торгівлі між Запорожжям, Гетьманщиною і Кримом. Олександр Оглоблин називав цю стратегію «концепцією мирного розв'язання чорноморської проблеми». У першій половині свого гетьманування цієї концепції дотримувався й Іван Мазепа. Із другої половини XVII століття

ЯК ДОВОДИТЬ АНАЛІЗ ВІЗІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ГРАВЦІВ РІЗНИХ ЧАСІВ, ЧОРНЕ МОРЕ З КРИМОМ ТА ГЕОПОЛІТИЧНЕ РОЗТАШУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НАД НИМИ БУЛО І Є ЗАПОРУКОЮ ІСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

в умовах нав'язаної країнами Західної Європи антитурецької коаліції почала формуватися друга чорноморська концепція, що мала як прихильників, так і противників. Спиралася вона на давнішу ідею боротьби християнського та мусульманського світів, подолання османської могутності силами православного Сходу, ідею виходу Гетьманщини на чорноморське узбережжя, закріплення там і поширення через Чорне море політичних контактів із Європою й Азією. Ця концепція також передбачала реалізацію давнього прагнення козацьких гетьманів знов об'єднати Правобережну та Лівобережну Україну під однією булавою і приєднати до Гетьманщини Запорожжя. Здійснити це без цілковитої ліквідації татарсько-турецького панування на Чорному морі та в Причорномор'ї було неможливо. Оскільки власних ресурсів для реалізації такої амбітної ідеї в Гетьманщині не



Козаки гетьмана Петра Сагайдачного здобувають Кафу. Артур Орльонов

було, гетьман Іван Мазепа вирішив скористатися для цього ресурсами Московії. Поки помічники гетьмана налагоджували дипломатичні контакти з країнами чорноморського та середземноморського басейнів (Молдова, Валахія, Сербія, Греція та ін.), українські козаки разом із московитами здобували турецькі фортеці в Причорномор'ї та Приазов'ї. І якби не зміна зовнішніх орієнтирів у політиці Петра I, який втрутився у конфлікт на Балтиці (Велика Північна війна 1700–1721), українським козакам вдалось би закріпитися на півдні. Бо без цього, без південноукраїнських земель, північного узбережжя Чорного моря й, імовірно, Криму, на думку Івана Мазепа, самостійна Україна була неможлива. На жаль, артикуляція гетьманом свого інтересу до причорноморських земель перед московським царем, вимушене віддання реалізації цього зацікавлення до прерогативи Московії, обумовленість подальших дій українських гетьманів у цьому питанні у фарватері зовнішньополітичних інтересів Російської імперії мали для українців фатальні наслідки.

Незважаючи на те що вже з другої половини XVIII століття боротьба за вихід до Чорного моря й перетворення його на внутрішнє море здійснювалися інтелектом українських стратегів, велися зброєю та осягалися кров'ю українських козаків, наслідками перемог скористалися інші. Результатом упровадження розробленого етнічним українцем Олександром Безбородьком так званого грецького проекту, тобто ідеї остаточної ліквідації Османської імперії, створення на її теренах нової Візантії та посадження на її престолі представника роду Романових, стало те, що у 1783 році Кримське ханство, а потім, у 1791-му, землі між Південним Бугом та Дністром остаточно ввійшли до складу не української Гетьманщини, завчасно ліквідованої ще 1764 року, а Російської імперії. Відтоді

й майже до кінця Першої світової війни економічну користь від експлуатації ресурсів Причорномор'я та Чорного моря, а також політичні преференції, як-от можливість впливу на тогочасну європейську політику, мала чужа держава. Українцям же вкладали в голову, що Чорне море й причорноморські землі з Кримом — це не їхній геополітичний інтерес.

УКРАЇНА ЯК ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ ПРОСТІР

Натомість саме розвиток політичної та антропологічної географії на початку XX століття посприяв актуалізації цього питання. Досягнення українських учених у цих галузях сприяли формуванню українцями стійкого уявлення про межі розселення свого етносу, про колонії, створені українцями далеко за межами України, зокрема в Росії, а також про території, що є стратегічно важливими для українців, які прагнуть власної та незалежної держави. Бо, як стверджував Степан Рудницький, географічною основою будь-якої держави є територія та природні ресурси, а соціологічною та правовою — людиність, яка цю територію населяє. Зрощення одного й другого дає в підсумку цілісний організм.

Однак таке розуміння тогочасними українськими політиками самої ідеї незалежної держави, її правдивих і природних кордонів з'явилося не одразу. Навпаки, текст III Універсалу Української Центральної Ради від 7 листопада 1917 року прямо вказував на відсутність усвідомлення важливості Чорного моря та Криму керівниками УНР. У тексті документа читаємо: «...До території Народної Української Республіки належать землі, заселені у більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму)...» Натомість уже через півроку на засіданні уряду Української Держави Павла ▶



Степан Рудницький та Юрій Липа. Розробники української Чорноморської доктрини

Скоропадського 7 травня 1918-го під час розгляду питання про кордони України, було зазначено: «...Признати границями первоначальную намеченную на карте, представленной военным министром, границу с соответствующей этнографическим условиям, причем обратит особое внимание на необходимость присоединения Крыма к Украине».

У 1920-х роках Степан Рудницький у більшості своїх наукових праць, а також у публіцистиці, присвяченій проблемам розселення українців, кордонам Української держави, аналізові української справи з погляду політичної географії, постійно в різний спосіб повторював свої провідні ідеї, які мав усвідомити кожен українець, а тим більше іноземець: Україна «обіймає окремих, суцільний простір на півдні Східної Європи», вона є «самостійним державним організмом», через розташування між Європою та Азією Україна повинна була «іти своєрідним шляхом розвитку, шляхом, що був і є цілком відмінним від розвитку шляху держав Середньої і Західної Європи».

Ідеї Степана Рудницького після його фізичного знищення в 1937 році радянською владою підхопив Юрій Липа. У своїх працях початку 1940-х він сформулював цілісну Чорноморську доктрину, яка широко загалом українців була маловідома, бо її автора вбили солдати загону НКВД в 1944-му. Натомість головні ідеї автора доктрини збіглися з думками його попередника й розвивали їх у нових на той час політичних умовах. Юрій Липа зазначав, що Україна — передусім причорноморський простір, із геополітичного погляду для української державності необхідні як Чорне море, так і його верхів'я. У такий спосіб стає зрозумілим, що вісь, навколо якої може і повинна розвиватися українська політична будучність, — це не Схід — Захід, а Північ — Південь. Це, на думку мислителя, «найатракційніша геополітична вісь на просторах між Балтикою та Уралом». Із татарами й турками, як писав Липа, варто було не воювати, а дружити, бо це відповідало інтересам України. Відтак оборона осі Південь — Північ повинна була стати найважливішим завданням України в історії. І, нарешті, головне. Політичний заповіт Юрія Липи звучав так: «...Не дозволяти розвиватись Балтійсько-Волзькій магістралі, зморі (тобто пригніченому стану, занепаду. — О. К.) Києва».

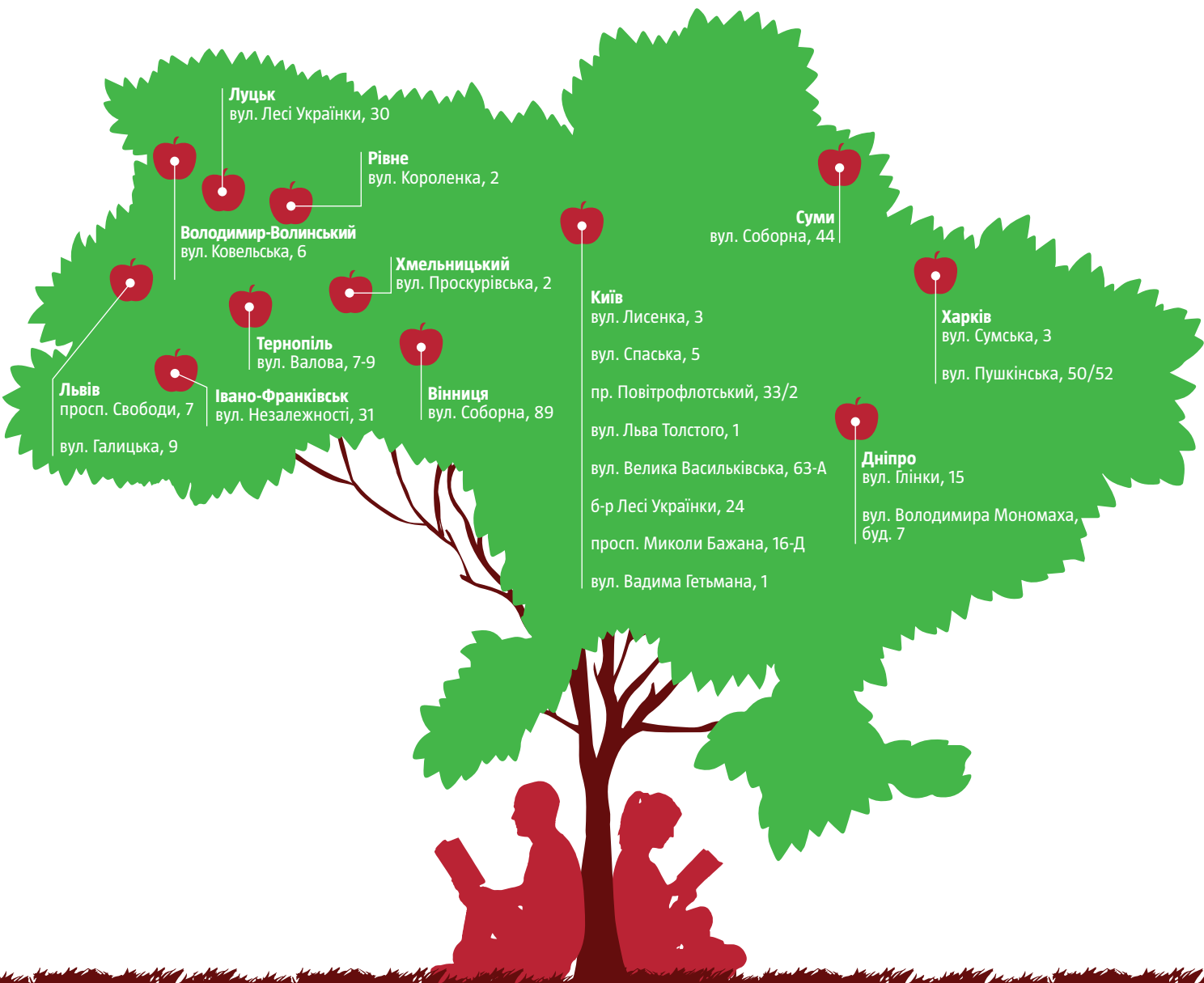
ІНТЕРМАРІУМ СЬОГОДНІ

Нині, намагаючись осмислити й використати в сучасних умовах відомі концепції щодо ролі Чорного моря в історії Української держави, політикам варто порадити обережно ставитися до першоджерел та спроб їх потрактування. У «чистому» вигляді ці концепції вже не придатні до використання. Водночас у них містяться чимало принципів і важливих аспектів, які сьогодні актуалізуються й повинні бути враховані у формуванні пріоритетів зовнішньої політики України. Нинішні ідеї створення певного союзу країн Міжмор'я цілком мають право на існування. Але! На цю ідею і в Україні, і в наших сусідів на заході та півночі дивляться по-різному. Українці мають бути дуже уважними, аби не дозволити втягнути себе в хибні спілки заради чужих інтересів. Концепція Міжмор'я матиме сенс лише в тому випадку, коли вона включатиме Україну, Білорусь, Литву та Польщу за всієї різниці їхнього теперішнього стану. Це в жодному разі не може бути наднаціональне утворення. Це лише добровільне регіональне об'єднання типу ГУАМ, яке може існувати тільки як незалежні форуми політиків, бізнесменів, науковців, освітян, діячів культури. Воно може включати лише діячів згаданого Балтійсько-Чорноморського регіону, для чого існує як географічне, так і давнє історичне підґрунтя. Ніяке зміщення кордонів регіону на захід чи намагання заявити, що Міжмор'я — це об'єднання Польщі, Угорщини, Румунії, неприпустиме. Принаймні потрібно усвідомлювати, що історично підстав для такого об'єднання ніколи не було. Це лише сучасна форма відгородження від потенційно небезпечного сусіда, яким нині видається Центральній Європі Україна. Водночас недопустимо розглядати Інтермаріум як альтернативу ЄС, бо це автоматично означатиме необхідність включення до цього об'єднання Росії, що принципово змінює геополітичні координати. Варто пам'ятати, що від самого початку об'єднання країн Балтійсько-Чорноморського регіону могло виникнути й існувати лише як ідея певної буферної зони між Західною Європою та Російською імперією в усіх її формах. Водночас це не означає відмови від ситуативних контактів для будь-кого з учасників такого регіонального об'єднання із західними чи східними партнерами. Однак такі контакти повинні здійснюватися відповідально, з розумінням усіх імовірних наслідків. Власне, призначення такого об'єднання повинне полягати у виконанні ним функції запобіжника прийняттю небезпечних для всього регіону рішень, а також бути запорукою політичної, економічної та інформаційної безпеки країн-учасниць.

Отже, як доводити аналіз візій українських політичних гравців різних часів, а також учених та інтелектуалів ХХ століття, Чорне море з Кримом та геополітичне розташування українських земель над ними було і є запорукою незалежного та суверенного існування Української держави. Намагання залучити Україну до участі в безпечних для неї регіональних об'єднаннях на кшталт Міжмор'я слід усіяко вітати. Однак при цьому не варто забувати про ймовірність під час вирішення цього питання підміни понять і маніпулювання змістом історичних концепцій. ■



К Н И Г А Р Н Я



Луцьк
вул. Лесі Українки, 30

Рівне
вул. Короленка, 2

Володимир-Волинський
вул. Ковельська, 6

Хмельницький
вул. Проскурівська, 2

Суми
вул. Соборна, 44

Харків
вул. Сумська, 3
вул. Пушкінська, 50/52

Тернопіль
вул. Валова, 7-9

Київ
вул. Лисенка, 3
вул. Спаська, 5
пр. Повітрофлотський, 33/2

Львів
просп. Свободи, 7
вул. Галицька, 9

Івано-Франківськ
вул. Незалежності, 31

Вінниця
вул. Соборна, 89

вул. Льва Толстого, 1
вул. Велика Васильківська, 63-А
б-р Лесі Українки, 24
просп. Миколи Бажана, 16-Д
вул. Вадима Гетьмана, 1

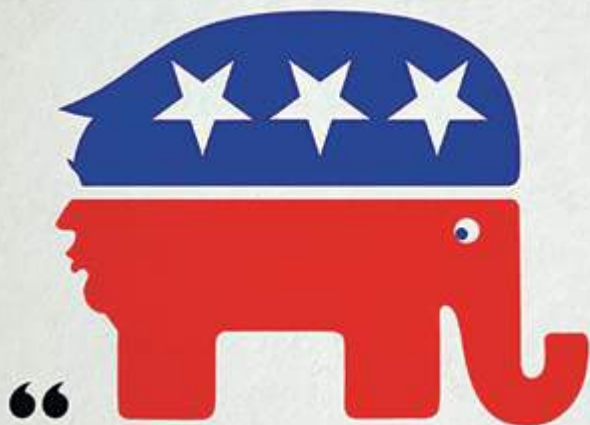
Дніпро
вул. Глінки, 15
вул. Володимира Мономаха,
буд. 7

Чекаємо на вас щодня з 9:00 до 21:00

WWW.BOOK-YE.COM.UA

Цими руками

Як кандидат від республіканців порушує норми своєї партії та США



У штормі, який налетів на виборчу кампанію Дональда Трампа 7 жовтня, найбільше шокував відеозапис, де кандидат на посаду президента від республіканців хвалиться, що йому може минути сексуальне насильство. Для тих, хто стежив за електоральною кампанією, женонависництво Трампа й розмови про звичку мацати жінок не були новиною. Більше непокоїла глибока непевність серед соціологів та вчених із приводу того, який ефект пов'язаний із цим скандалом справив би на рейтинги Трампа, адже це свідчило б про моральний стан Америки.

Запис, виявлений в архівах розважального шоу NBC «Access Hollywood» і оприлюднений виданням Washington Post, ганебний. На ньому Трамп, розмовляючи з Біллі Бушем, котрий вів програму (як з'ясувалося, небожем Джорджа Буша-старшого), описує свої намагання переспати з телеведучою: «Я намагався її трахнути. Вона була заміжняя... Клеїв її, але не вдалося».

Тоді Біллі Буш, який на перебіг цьогорічних виборів вплинув чи не більше за свого двоюрідного брата Джеба (багато республіканців сподівалися, що номінацію виграє саме він), вказує на привабливу телеакторку, яка чекає на Трампа. «Я краще пожую тіс тас, якщо раптом почну її цілувати, — без тіні сум'яття каже кандидат від республіканців. — Коли ти зірка, вони тобі це дозволяють. Тобі можна все що завгодно. Хапати їх за кицьку. Все що завгодно».

Відмазатися від такого одкровення кандидату в президенти складно. Однак Трампові прихильники можуть перетравити багато чого. Коли їхній лідер назвав мексиканців гвалтівниками, вони це вітали. Коли він не відмовився підтримувати колишнього великого мага Ку-клукс-клану,

вони не звернули уваги. Щоправда, симпатії до нього дещо зменшилися після того, як цілий тиждень у серпні він обмовляв згорьованих батьків загиблого героя війни; але цей спад виявився тимчасовим. То що може змінити «жарт із роздягалки» (так Трамп назвав коментарі зі скандального запису)?

Для його вірних — небагато чого. Опитування, проведені після оприлюднення відео, показують, що голосів у Трампа поменшало несуттєво — приблизно до 39%. Це свідчить, що кандидата республіканців усе-таки планують підтримати 60 млн співвітчизників. На його несамовитих мітингах люди у футболках із написами Trump that bitch («Взуй цю сучку») та I wish Hillary had married OJ («Краще б Гіллари вийшла за О. Джея»*) кажуть, що їм начхати на будь-які записи («І хай там як, — додають, — а Білл Клінтон учинив гірше»). Та самих лише цих прихильників (90% з них білі, а 60% не мають середньої освіти) не так багато, щоб гарантувати Трампові перемогу в Америці, яка стає строкатішою і більш освіченою. Чи не вся решта категорій виборців реагує відразу на його політичний цирк, у якому записи стали тільки однією з останніх бридот.

На час здачі до друку цієї статті Гіллари Клінтон, за останніми опитуваннями Real Clear Politics, вирвалась уперед у середньому на п'ять відсоткових пунктів. Розрив між кандидатами цілком може збільшуватись і надалі: кілька опитувань, які збирали інформацію після оприлюднення записів, показали її перевагу в 11 пунктів. Кандидатка від демократів попереду майже в усіх спірних штатах, де Трамп мав би виграти, щоб гарантувати собі необхідні 270 голосів від Колегії виборців: Флориді, Пенсильванії та Огайо. Крім того, Клінтон попереду в Північній Кароліні, а також тримається на одному з Трампом рівні в Аризоні (на виборах 2012 року тут узяв гору республіканець Міт Ромні). Нейт Сільвер, журналіст, який працює з даними і є авторитетним прогностом, оцінює шанси Клінтон стати першою жінкою-президентом Америки у 87%.

Так бачилося ще до бурі в кампанії Трампа. Більшу частину вересня його рейтинги зростали; на кінець місяця він був на один-два пункти попереду своєї опонентки. Але його поступ зупинився після невдалої промови на перших теледе-

*О. Джей Сімпсон — американський футболіст, телеактор і шоумен. У 1994–1995 роках його судили за звинуваченнями у вбивстві дружини та її бойфренда, але виправдали. У 2007-му спортсмена заарештували, оголосивши підозру в численних злочинах, зокрема збройному пограбуванні та викраденні людей. Зрештою Сімпсона засудили до 33 років в'язниці й нині він відбуває покарання. — Ред.

батах 26-го числа. Їх подивилися рекордні 84 млн глядачів, а паралельно колишня переможниця конкурсу краси, що колись страждала на булімію, зізналася про трампові кпини з цього приводу. А ще з'ясувалося, що він майже 20 років міг ухилитися від сплати податків. Тож на час появи скандального запису Клінтон випереджала його на три пункти, і чимало політиків-республіканців дійшли висновку, що її суперникові ці перегони не виграти.

Зміцнення думки про те, що Трамп приречений (вона існувала ще до останнього скандалу), частково пояснює, чому понад 25 федеральних законодавців і губернаторів штатів від республіканців різко відкликали свої підписи на його підтримку, тільки-но про відеокадри дізналася громадськість. Сталося це не тільки тому, що їх замучило сумління (як багато хто стверджував). Річ у тім, що чимало з них зараз затято борються за переобрання до Конгресу і зв'язок із Трампом значно ускладнює їхні власні кампанії. Сара Біндер з Інституту Брукінгса проаналізувала позицію членів Палати представників, які відмовилися підтримати Трампа: що більше в їхніх округах у 2012-му голосували за Барака Обаму, то вища ймовірність, що кандидати-республіканці там відкликали свої голоси за Трампа.

ДУЖЕ СЛАБКИЙ І НЕЕФЕКТИВНИЙ

Сенатор від Аризони Джон Маккейн, дистанціюючись від Трампа, написав: «Він один несе тягар своєї поведінки й сам має переживати наслідки». Як би не так! У праймериз Республіканська партія номінувала Трампа більшістю голосів. Майже всі її лідери, а також Маккейн публічно висловили підтримку кандидату, ігноруючи численні докази того, що це пройдисвіт. Расизм, женоненавистництво й погрози щодо насильства, яких було повно в його промовах, не просто впадали в око ще до того, як Трамп виборов номінацію від їхньої політсили, — вони були для нього засобом виграти праймериз. Як пояснити це моральне фіаско?

Відповідь на таке запитання слід шукати серед виборців Республіканської партії. У більш традиційної білої Америки поєднання економічних і культурних переживань вилилось у справді пригнічені настрої. На останнє не можна не зважати. Утім, це також посилює неабиякий шовінізм, без якого важко пояснити вибуховий успіх расистської, зрозумілої переважно своїм риторикі Трампа та бурхливий настрій його білосніжного натовпу. Республіканці-циніки, а надто консервативні телеведучі, які формують думку мільйонів білих похилого віку, заробляти гроші на підігріванні упередженням. Просуваючи такий собі консерватизм «здорового глузду», що таврував іммігрантів, лібералів та не вельми заможні верстви населення, і щедро присмачуючи його теоріями змов, вони дали цим упередженням голос. Успіх Трампа побудований на розумінні того, що жоден із республіканських лідерів не взяв цю балаканину на озброєння настільки, наскільки з нею погоджувалися мільйони їхніх виборців, і це створило нішу для безвідповідального демагога.

Різна брехня Трампа — буцімто Барак Обама — мусульманин або, скажімо, глобальне по-

тепління є хитрою вигадкою Китаю (щоб змусити Америку скорочувати виробництво, а отже, щоб Піднебесній дісталось більше робочих місць) — схожа на те, що його аудиторія роками чула по радіо й читала в блогах. Така сама ситуація з образами з його вуст: глузливі ескапади на адресу журналіста-інваліда фактично символізували напад на ненависні мейнстрімні ЗМІ та культуру політкоректності, яку терпіти не можуть його прихильники. Республіканських лідерів приголомшила прірва між ними та значною частиною їхніх виборців, яку виявила ця кампанія.

Із загальної безхребетності були винятки. Сенатор від Небраски Бен Сасс рано зайняв рішучу позицію проти Трампа. Губернатор Огайо Джон Кейсік відмовився від участі в номінації останнього на з'їзді республіканців, хоча дійство відбувалося в його штаті. Відкрито критикували його вже майже пенсіонери Міт Ромні та Джей Буш. Але, оскільки потяг Трампа котився і далі, більшість лідерів політсили знизали плечима, знайшовши передбачуване партійно-ангажоване виправдання: Клінтон гірша.

Більше за нещодавні акти дистанціювання від Трампа вражає те, що обрані республіканці переважно все-таки не злязять зі спільного з ним потяга. Частково це завдяки самому кан-



ТРАМП ВНОСИТЬ У МЕЙНСТРИМ ВІДТІНКИ ФАНАТИЗМУ Й ПЕСИМІЗМУ, НА ЯКИХ МОЖНА ЗАРОБЛЯТИ БАЛИ. ТОЖ ПРИЧИНОЮ НИНІШНЬОЇ СИТУАЦІЇ БАЧАТЬСЯ НЕ КОНКРЕТНІ ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ, А СИСТЕМА, ЯКУ СЛІД ЗЛАМАТИ

дидату: він дещо заспокоїв їх вдалим виступом на других теледебатах, що відбулися 9 жовтня в Сент-Луїсі, Міссурі.

Виступ цей був ганебним. Незадовго до дебатів Трамп провів прес-конференцію разом із трьома жінками, які стверджували, буцімто стали жертвами насильства Білла Клінтона. Продовжуючи атаку на Гілларі, він намагався відвернути увагу від запитань про свої скандальні записи: сказав Клінтон, що, якби його обрали президентом, він кинув би її «до в'язниці» за те, що на посаді держсекретаря послуговувалась електронною поштою на особистому сервері.

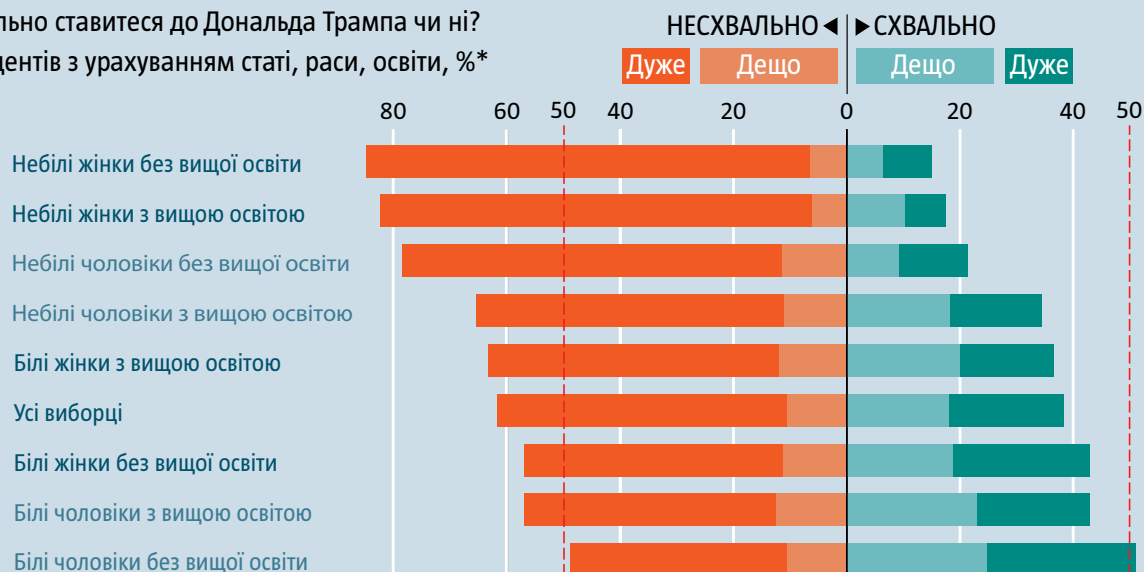
Послідовники Дональда Трампа переконані в тому, що скандал з електронною поштою — достатній набір злочинів, за які Клінтон слід відправити за ґрати. Дарма що це запитання вивчали незалежні контролери Держдепартаменту й ФБР, які оприлюднили минулого місяця звіт на 250 сторінках. Вони наполягають на тому, що вина Клінтон тільки в недбалості. Трамп сказав, що призначив би спеціального прокурора для розслідування цього випадку, і присуд того прокурора — він чітко дав це зрозуміти — не підлягав би сумнівам.

Такою безпрецедентною загрозою він іще дужче підривав американську демократію, а ще це тішило тих однопартійців, які не належать до ядра його електорату. Адже агресивні теорії змов полюбляють не тільки завсідники Трампових мітингів. ▶

Корабель іде на дно

Ви схвально ставитеся до Дональда Трампа чи ні?

Респондентів з урахуванням статі, раси, освіти, %*



За даними YouGov, The Economist

*Зареєстрованих виборців, опитаних 17 вересня — 8 жовтня 2016 року

Мейнстрімні республіканці не одне десятиліття плетуть їх навколо родини Клінтонів — це також пояснює, чому перетравити наклепи Трампа їм виявилося легше, ніж мало б бути.

Пізніше відмов республіканців від підтримки Трампа не було. Понад те, 11 жовтня сенаторка від штату Небраска Деб Фішер, яка раніше закликала його зняти свою кандидатуру з перегонів, сказала, що так чи так голосуватиме за нього. Більшість республіканців-конгресменів бояться, що, зрікшись Трампа, втратять своїх прихильників, а може, і назавжди розколють партію. А ще побоюються, що це зменшить явку виборців їхньої політсили на виборах, а таке не на руку їм у перегонах до Конгресу, що подекуди відбувається паралельно із президентськими.

Якби Клінтон вдалося виграти із пристойним відривом, демократи, ймовірно, здобули б і Сенат. Наразі переобираються 24 республіканці, а демократам потрібна перевага лише в чотири місця. Більшість у верхній палаті дала б президенту Гіллари Клінтон змогу сформувати свій кабінет і провести кандидатури суддів. Але реальним успіхом, який допоміг би їй проштовхувати закони, стала б перевага демократів у Палаті представників, де переобираються всі 435 мандатів і республіканці намагаються утримати суттєву більшість.

Для реалізації описаного сценарію демократам треба на 30 мандатів більше, ніж вони мають нині. Завдання видається складним, адже специфічна виборча географія залишає небагато конкурентних місць. Але те буде можливо, якщо Клінтон виграє з розгромним результатом. Запобігти цій ситуації — такий зараз імператив у спікера Палати представників республіканця Пола Раяна. Він дистанціювався від свого однопартійця Трампа, наскільки це можливо, без того, щоб офіційно заявити про непідтримку.

У бесіді з кандидатами до Конгресу 10 жовтня Раян оголосив, що більше Трампа не захищатиме, і фактично запропонував їм діяти відповідно. «Ви всі повинні робити те, що краще для вас у вашому окрузі», — нібито сказав він. Це наводить на думку, що конгресменам-однопартійцям недовозначно дозволено нападати на Трампа.

Останній відреагував розлючено й вельми нервово. В одному з характерних для себе твітів назвав Раяна «дуже слабким і неефективним». «Нелояльний Р. — це куди гірше, ніж фальшива Гіллари. Вони насуюються на тебе звідусіль», — написав він.

Чого він сподівався досягти, намагаючись обвалити дах своєї власної партії? Може, Трамп дійшов висновку, що, згуртувавши свої злі, сповнені недовіри війська проти останнього ворога — своєї ж політсили, він забезпечить собі оптимальний шанс програти не так ганебно. А може, відточує власний імідж для якогось післявиборчого проекту: вже давно ходять чутки, що після перегонів він планував створити консервативну медіа-компанію, орієнтовану на «альтернативних правих» — маргінальну групу расистів і адептів теорій змов. Чи, може, просто лютує і, як завжди, не здатен тримати себе в руках.

Лютувати він, здається, збирається й надалі. Днями паралельно з картанням Раяна Трамп повідомив білому натовпу в Пенсильванії, що «інші громади» — він мав на увазі чорношкірих — збираються «вкрасти» вибори; стверджував, що двопартійна комісія з президентських дебатів «сфальшувала» останні; звинуватив Міністерство юстиції та Клінтон у «змові й корупції найвищого порядку». Кампанія Трампа, здається, завершиться так, як того заслуговує: бридко, безглуздо й шкідливо для Америки. Уже хочеться, аби наступний місяць швидше закінчився. ■

Знецінення американської політики

Здорові демократії будуються на неписаних правилах. Але не для Дональда Трампа

Як люди привчаються до того, що колись вважали неприйнятним? 1927 року Фредерік Трешер опублікував «природничу історію» 1313 банд Чикаго. Кожна з них жила за набором неписаних правил, що набули значення для її членів, але залишилися неприйнятними для інших людей. Така сама ситуація з Дональдом Трампом та його численними прихильниками. Перетворюючи на норму погляди, які до його появи були суспільними табу, висуванець Республіканської партії прийшов до американської політичної культури з кастетом.

Вихвалляння про те, як він хапав жінок «за кицьку», записані задовго до проголошення Трампа кандидатом на посаду президента, вельми неприємні самі собою. Утім, більше хвилює те, наскільки наплегиливо багато його прибічників вважають, що така поведінка нормальна. Як і погроза цього політика під час других дебатів кинути Гілларі Клінтон до в'язниці в разі перемоги. У демократії, слабшій за американську, такі твердження могли б спровокувати насильство після виборів. На щастя, США наступного дня після голосування не збираються бунтувати. Пояснення цього криється не стільки у впливі держави, що забезпечує дотримання букви закону, скільки в неписаних правилах, які зміцнюють американську демократію. Правилах, які зневажає Трамп — і які громадянам США треба захистити.

ПОВЕЛИТЕЛЬ БУРІ

Вам це здається перебільшенням? Тоді згадайте, які ідеї Трампа запустили у політичний дискурс цього року: мусульманам слід заборонити в'їзд у країну; федеральний суддя, народжений від мексиканських батьків, не здатен головувати в розгляді справи за участю Трампа; глузувати з журналіста-інваліда можна; слід стежити, аби «зłodійка» Клінтон не вкрала виборів. Деніел Патрік Мойніган писав, що, коли водночас трапляється багато поганого, суспільство знижує стандарти, аж доки перелік неприйнятних звужується настільки, що останнім можна управляти. Коли доходить до того, що батьки думають, чи варто дозволяти дітям дивитися дебати між кандидатами на президентство, тоді обіцянка Трампа збудувати стіну на мексиканському кордоні сприймається в порівнянні не так і страшно.

Така поведінка в політиці не нова. Трамп вносить у мейнстрім відтінки фанатизму й песимізму, на яких можна заробляти бали: мовляв, у найбагатшій, найвпливовішій країні світу на початку XXI століття живеться гірше нікуди. Відтак як причина нинішньої ситуації подаються не конкретні політичні рішення, а сама система, яку слід зламати, аби проблеми Америки можна було вирішити.

Оскільки Трамп сприймається як герой реаліті-шоу, його твердження видаються не настільки тривожними. Тож буває важко зрозуміти, наскільки серйозно він говорить і наскільки серйозно його має трактувати аудиторія. Коли хтось обурюється, він має певний простір для «правдоподібного заперечення» (завжди можна відмахнутися, мовляв, «це ж просто Трамп та годі!»). Коли з'являється черговий знак того, що він не здатен бути главою держави, деякі прихильники мають нагоду вчепитися за альтернативну реальність («Я вважаю, що він справді хороша людина й чудовий бізнесмен, тож, поза сумнівом, набере собі прекрасну команду»).

Не всі ті, хто ходить на Трампові мітинги, фанатики. Але вони готові стояти поруч із людиною, яка не цурається шовіністичних висловлювань. Або людиною, яка вдягає футболку з написом Trump that bitch, тоді як прихильники вважають: якщо це необхідно для поразки Клінтон, то нехай буде. Найкращі із прихильників республіканського висування сподіваються: якщо розкрутити кулю для знесення нетрів і лабіринтів Вашингтонської політики, то публічне

життя згодом можна відбудувати — і зробити це таким чином, щоб надалі в ньому були представлені реальні особистості, а не еліти й групи за інтересами. Утім, коли загал починає вважати, що політика огидна чи абсурдна, вони втрачають віру в неї. Зазвичай це тільки ускладнює ситуацію.

Якщо Трамп переможе на виборах, республіканцям доведеться відповідати очікуванням, які він породив, тобто очікуванням протекціонізму, збільшення державних витрат і паралельно — скорочення податків, ворожості до іноземців та відмови від зовнішньої політики, що існувала не одне десятиліття. Це зробило б Америку біднішою, слабшою і менш безпечною. Тим часом Республіканській партії, як і раніше, потрібна буде підтримка тих, хто вболівав за Трампа. Це аж ніяк не оновить політику, лише зробить її ще бруднішою і бруталнішою.

Якщо Трамп зазнає поразки, Клінтон розпочне своє президентство у країні, де десятки мільйонів людей вважають, що їй місце у в'язниці. Він може програти настільки, що потягне із собою на дно республіканські більшості в обох палатах Конгресу. Якщо так станеться, Клінтон матиме щонайменше два роки до наступних проміжних виборів, за яких вона могла б проштовхнути реформу міграційного законодавства, збільшити видатки на інфраструктуру і змінити баланс сил у Верховному суді. Це стало б значним успіхом. Утім, близько 40% виборців почувалися б так, ніби по них катком проходить ворожа влада. Результат — іще глибша поляризація політики.

Почасти саме тому, що Клінтон не любить, їй не довіряють, у листопаді вона швидше стане президентом із Палатою представників, а то й Сенатом під контролем республіканців. Це формула лютого, сповненого ненависті пату. В такому разі слід очікувати нових зупинок роботи уряду, а може, й спроб імпичменту. І більше урядування через акти виконавчої влади й рішення в обхід Конгресу, що підживлюватиме поширене відчуття стосовно нелегитимності нової глави держави.

Маючи такі обмеження й непопулярність удома, Клінтон почуватиметься непевно й на зовнішньополітичній арені. Тому вона може з меншою готовністю йти на ризики, які тягнуть за собою обстоювання вільної торгівлі або виклики американському впливу з боку Китаю чи Росії. У такому випадку роль Америки у світі послаблюватиметься. Розчарування і зневіра зростатимуть.

МІСТО НА ПАГОРБІ

Наскільки такий шлях невідворотний? Якщо почати в політиці жбурлятися грязюкою, зупинити це буде дуже важко. Утім, часом вдається побачити проблески кращого. Коли Тодд Акін у 2012 році на шкоду собі намагався показати різницю між «законним з'валуванням» і не настільки «законним», а відтак утратив майже гарантоване місце в Сенаті, кандидати від республіканців і політехнологи взяли це до уваги.

Схожі усвідомлення мають відбутися зараз, і у величезному масштабі. Здорова політика — це не бандитські розборки. Вона передбачає компроміс, бо поступки в одних питаннях означають прогрес в інших. Політика — це коли антагоністи домовляються про план, адже не робити нічого — найгірший план з усіх можливих. Політика вимагає розуміння, що опонент може бути гідним і принциповим, хоч би яка сильна була незгода між вами. Виборча кампанія 2016 року висміяла всі ці ідеї. І гірше від цього кожному американцеві, без винятку. ■

«Потоки» проблем

Жанна Безп'ятчук

Кремль планує оточити Україну газогонами, що можуть позбавити її частини транзиту й розділити ЄС, якщо той не відреагує на виклики

Німецький Грайфсвальд став відомим завдяки тому, що належить до виборчого округу Ангели Меркель у Передній Померанії. Цього було б достатньо, щоб увійти в новітню історію Європи. Утім, місто може славитися ще більше, якщо перетвориться на головні «газові ворота» до ЄС для російського газу. Саме в його околицях розміщена інфраструктура, що формуює точку входу блакитного палива з Росії до Німеччини через газопіп «Північний потік». Саме туди прямуватиме газ і з «Північного потоку-2», трубопроводу-близнюка потужністю 55 млрд м³ за рік. Але цю, другу, трубу ще треба прокласти. У 2015 році Газпром домовився про це із п'ятьма компаніями континенту. Уряди держав Центрально-Східної Європи, зокрема й України, а також чимало європейських експертів висловлюють побоювання, що через ці «газові ворота» до Європейського Союзу в'їде троянський кінь енергозалежності від Росії і що разом з іншими негативними факторами це прислужиться поразці ЄС як проекту Об'єднаної Європи.

За прогнозами Центру європейської політики в Брюсселі, якщо «Північний потік-2» постане, то 80% російського газу постачатиметься до країн спільноти через ту саму точку входу, а його частка лише на німецькому ринку зросте до 60%. Центрально- і східноєвропейські члени Євросоюзу будуть позбавлені

суттєвої частини транзиту газу з РФ. А це і доходи держбюджетів, і доступ до прямого його постачання, і перспективи для реверсу в інші країни. До речі, про реверс зі Словаччини до України можна буде й не згадувати. Братиславі доведеться перекачувати додаткові об'єми газу, приміром, до Болгарії та Італії, бо завдяки новому великому газогону зміниться наявна конфігурація потоків, реверсів, газових хабів. Росія де-факто здобуває на це все реальний вплив. Водночас роль України, а точніше доля її ГТС у цій геополітичній грі, є вирішальною.

Та це лише половина історії. Другою її складовою є проект іншого трубопроводу — «Турецький потік». Президенти РФ Володимир Путін і Туреччини Реджеп Тайп Ердоган домовилися про його спорудження 10 жовтня цього року, їхні міністри енергетики підписали відповідний міжурядовий договір. Дві гілки газогону мають пролягти дном Чорного моря: одна з них буде призначена для транспортування російського газу на внутрішній ринок Туреччини, друга — на ринки Південної Європи. Підводну трубу Газпром має прокласти самотужки. Сухопутну частину магістралі, що сполучить її з наявною вже турецькою інфраструктурою, будуватиме Анкара, а для прокладання сухопутного транзитного трубопроводу до кордону з ЄС дві країни свої зусилля об'єднують. Як і куди перекачуватиметься блакитне паливо від кордону з



Європейським Союзом—відкрите питання. РФ домовилась із Грецією про будівництво додаткового трубопроводу. Газпром підписав з італійською енергокомпанією Edison S.p.A. меморандум про взаєморозуміння і з грецькою DEPA S.A.—про співпрацю щодо організації південного маршруту постачання російського газу в Європу. Тобто стартові вирішення проблеми росіяни нібито вже знайшли.

При цьому Газпромові, чия капіталізація за 2008–2016 роки впала від \$360 млрд до \$57,3 млрд, доведеться знайти ще кошти на дорогі технології та матеріали для підводної частини «Турецького потоку». І це все в умовах дії західних санкцій. Анкара, до речі, обмежувальні заходи щодо Москви не підтримала. Будувати планують пришвидшеними темпами: до грудня 2019 року хочуть упоратися з усім. Тоді ж таки мають бути завершені Трансанатолійський (TANAP) та Трансадриатичний (TAP) газопроводи, через які до ЄС доправлятиметься азербайджанський газ. Тобто завдяки додатковим поставкам палива до Європи росіяни планують від самого початку конкурувати ще й з Азербайджаном.

Ще кілька місяців тому про «Північний потік-2» говорили як про більш реалістичний задум, ніж «Турецький потік», бо, мовляв, останній аж занадто не вигідний Росії, а Туреччині потрібен лише для того, щоб шантажувати Євросоюз. Останній засудив багатотисячні арешти в цій країні після невдалої спроби державного перевороту в липні цього року. Як наслідок—Ердоган фактично розсварився з керманічами ЄС. Утім, віднині спільний енергетичний проект Анкари та Москви уже не варто сприймати як оманливу політичну риторику. Вибір Туреччини на користь нового газогону є доволі раціональним: щороку її потреби в блакитному паливі зростають мінімум на 6%, а наявної інфраструктури для їх задоволення бракує. Крім того, турецький президент таким чином підтвердив свій курс на перетворення країни на енергетичний хаб для транзиту природного газу з Росії, Центральної Азії та Близького Сходу до Європи. А от мотивація Москви не так раціонально-економічна, як навіть екзистенційна: вкотре спробувати вибити ґрунт із-під ніг у Києва. І, судячи з усього, режим Путіна готовий за це платити, всупереч законам логіки та ринку, гроші, яких у нього й так катма.

ВИВЕСТИ УКРАЇНСЬКУ ГТС ІЗ ГРИ

Із карти наявних та запроєктованих газогонів для транзиту російського палива до Європи видно (див. «Газопроводи для транзиту з Росії до Європи»), як «Північний потік-2» й «Турецький потік» затискають Україну з двох боків, мов клешні. По суті, ці магістралі й задумані для заміни української ГТС іншими транзитними маршрутами. «Такі проекти нових газогонів із Росії до Європи не можна розглядати як суто комерційні. Вони потрібні Москві, щоб суттєво послабити свою залежність від українського транзиту, а в перспективі узагалі його позбутися. Усе це має суттєво зменшити доходи України від транзиту, зробити її вразливішою»,— зауважує в коментарі **Тижню** експерт з енергетики Ровшан Ібрагімов.

Улітку цього року голова правління Газпрому Олександр Міллер на Міжнародному економічному форумі в Санкт-Петербурзі зробив цілу презентацію про те, як Росія завдяки «Північному потоку-2»

знижить транзит через нашу територію до 10–15 млрд м³ за рік. Це в чотири-шість разів менше, ніж нині. Завдяки «Турецькому потоку» вона може позбавити Україну транзиту через південні області. Блакитне паливо звідти нині прямує через Молдову, Румунію, Болгарію до Туреччини. Утім, після введення в експлуатацію «Блакитного потоку» з РФ до Туреччини транзит до останньої через українські терени не падав, тобто ця країна досі успішно абсорбувала весь можливий імпорту газу. Отже, навіть якщо, уявімо, «Турецький потік» швидко прокладуть і запустять, не факт, що Україна справді втратить свою частку транзиту до турків.

МЕТА МОСКВИ — ВКотре СПРОБУВАТИ ВИБИТИ ҐРУНТ 3-ПІД НІГ У КИЄВА. ЦЬОГО РАЗУ ЗА ДОПОМОГОЮ НОВИХ ГАЗОГОНІВ. І РЕЖИМ ПУТІНА ГОТОВИЙ ЗА ЦЕ ПЛАТИТИ, ВСУПЕРЕЧ ЗАКОНАМ ЛОГІКИ ТА РИНКУ, ГРОШІ, ЯКИХ У НЬОГО Й ТАК КАТМА

«Турецький потік» не матиме особливого значення для вітчизняного транзиту газу. На цьому напрямку йдеться про його малі об'єми, які прямують через нашу територію. А от «Північний потік-2» матиме на транзит значно більший вплив. Саме він є небезпечним для України»,— пояснює в коментарі **Тижню** старший аналітик інформаційної компанії «Сильніші разом» Дмитро Науменко. За оптимістичними попередніми прогнозами, від спорудження обох газогонів Україна може втратити до 40% свого нинішнього транзиту, за песимістичними—до 80%. Сьогодні перекачування через наші південні терени є в рази меншим, ніж транзит зі сходу на захід.

Проектна документація щодо «Північного потоку-2» нині готова, для нього вже й труби закуповують. Для «Турецького потоку» можуть використати адаптовану версію проектно-кошторисної документації нині початого проекту газогону «Південний потік». І, здавалося б, усе йде за кремлівським сценарієм. Утім, в обох проектах, а особливо в «Північному потоку-2», є кілька бар'єрів на шляху до реалізації. Їх наявність мала б додати оптимізму українській стороні. Передусім ЄС доведеться самому собі відповісти, а чи потрібен йому додатковий газ. Навіть якщо Кремль задумав замінити наш транзит іншими трубопроводами. Будівництво останніх означитиме, що Європа має бути готова купувати й споживати більше блакитного палива.

«Майбутнє «Північного потоку-2» й «Турецького потоку» залежить від того, де й наскільки Європа потребуватиме більших об'ємів газу. Наразі я не бачу справжньої потреби в цьому додатковому паливі. До того ж ЄС має змогу отримувати щодалі більше зрідженого газу, торгівля яким не така заповлізована. Крім того, є перспективи для переходу на електричне опалення. Якщо взяти до уваги все це, то українська ГТС має переваги. Вона вже побудована й діє»,— вважає експерт з енергетики Центру досліджень європейської політики в Брюсселі Крістіан Егенгофер. За даними Євростату, споживання природного газу в Європі від 2010 року впало більш ніж на 13%. І ця тенденція зберігається.

До того ж Європейський Союз, саме як об'єднання країн, зацікавлений в українській ГТС. По-перше, вона надійна, стабільна. По-друге, є одним із факторів стабільності самої України, її економічного розвитку, успішності як держави. У Брюсселі це добре усвідомлюють і не хотіли б змарнувати всі фінансові, людські, політичні ресурси, які вже вклали й планують ще вкласти в нашу країну. «Я не допускаю політичного сценарію, за якого Європейський Союз погодиться на те, щоб українська ГТС повністю була виведена зі схем транзиту до Європи. Позитивна річ для України в цій історії — те, що вона дістає стимули для більшої дисципліни й ефективності в управлінні з боку Нафтогазу та операторів її трубопроводів. Йй доведеться, крім того, здешевлювати свій транзит, щоб витримувати конкуренцію», — прогнозує в коментарі *Тижню* Крістіан Егенгофер. Очікувано, що тактика Кремля в історії з новими трубопроводами — домовлятися поодиноч з різними країнами ЄС, а не загалом із Союзом: із Німеччиною з її потужним енергетичним лобі, із Грецією з її проросійськими настроями в правлячій еліті, з Італією з такими самими симпатіями, з Болгарією, чию економіку Росія частково де-факто контролює, та ін. До речі, проти «Північного потоку-2» різко виступили всі столиці Центрально-Східної Європи, крім Софії.

Далі: нині триває розслідування Європейською комісією справи щодо порушень російським енергетичним монополістом антимонопольного законодавства ЄС. У квітні 2015-го цей виконавчий орган Союзу направив Газпрому заяву, в якій дав попередню оцінку його діям: той перешкоджає торгівлі газом між країнами ЄС, установлює несправедливі ціни й домагається від національних енергетичних компаній гарантій стосовно реалізації тих чи інших інфраструктурних проектів, що не пов'язані з виконанням ними контрактних зобов'язань. Навесні 2017-го очікується, що Єврокомісія ухвалить остаточне рішення в цьому питанні. А ще там нині вивчають відповідність «Північного потоку-2» Третьому енергетичному пакетові Європейського Союзу. Це комплекс директив та постанов, які від 2009 року регулюють внутрішній ринок блакитного палива та електроенергії Євросоюзу. Він, зокрема, встановлює, що та сама компанія не може бути власником виробництва газу й трубопроводу, який його транспортує. Нині Єврокомісія має визначитись остаточно, чи дія енергопакета поширюється на підводну частину «Північного потоку-2». Якщо в Брюсселі скажуть твердо й однозначно «так», це може суттєво змінити плани Кремля. «Україні потрібно тиснути на Єврокомісію, тобто використовувати можливі важелі впливу на міжнародному рівні з тим, щоб остання блокувала ці проекти й визнала, що вони загрожують енергетичній безпеці Європи», — наголошує Дмитро Науменко.

КРАЩЕ ГОТУВАТИСЯ ДО ГІРШИХ СЦЕНАРІЇВ

Утім, попри ці нюанси й перешкоди, експерти радять Україні готуватися до найгірших сценаріїв. Уся виконана в цьому процесі робота дасть корисні плоди в будь-якому разі. Тобто крім гнівних заяв і закликів до Брюсселя якимось всьому всьому зарадити потрібні розробка й послідовне втілення власного плану дій. Він має включати переговори з Газпромом за посередництва тієї ж таки Єврокомісії про перехід на нову методологію розрахунку тарифу за транзит.



Алан Райлі,

британський юрист-міжнародник:

Питання законності «Північного потоку-2» надто неясне, довкола нього напустили забагато туману. Той факт, що газогін пролягатиме морським дном, не означає, ніби до нього не має застосовуватися законодавство Євросоюзу, принаймні в межах внутрішніх вод і територі-

ального моря, яке простягається на 12 миль від берегової лінії. «Північний потік-2» проходить через територіальне море Німеччини й Данії та німецькі внутрішні води. Можна стверджувати, що, оскільки труба пройде також іншими акваторіями, для неї має бути встановлено спеціальний правовий режим. Це можливо, але тоді на рівні ЄС має бути укладена спеціальна угода з Росією. Втім, нічого такого досі не пропонували. Якщо ж до газогону буде застосовано законодавство Євросоюзу, то він має повністю підлягати вимогам Третього енергетичного пакета. Це передбачає розмежування власності на трубопровід і на виробництво газу, доступ до труби для третьої сторони та прозоре регулювання тарифів. Одразу постає проблема власності, адже Газпром володітиме і трубою, і паливом. Водночас матиме монополію на його експорт до ЄС: існуватиме лише одна точка входу російського газу в Євросоюз на цьому напрямку. Таким чином, доступ для третьої сторони — це теж проблема. Отже, «Північний потік-2», ймовірно, зіткнеться з певними юридичними викликами, що поставлять під сумнів як фінансову перспективність цього газогону, так і проект загалом.

Ціна його повинна стати продуктом не політичних домовленостей, а ринкових механізмів і враховувати операційні витрати й амортизацію. На практиці це означає: якщо російська сторона відмовиться з 2020 року від частини транзиту через українську територію, то вона повинна буде заплатити за виведення з експлуатації окремих труб ГТС. А це мали б бути дуже великі кошти.

Для України важливо також домогтися від Газпрому передачі шипер-кодів (кодів отримувачів природного газу). Вони потрібні Укртрансгазові, оператору вітчизняної ГТС, щоб забезпечити європейським енергетичним компаніям можливість купувати російське блакитне паливо не на західному, як нині, а на східному кордоні України. Це означає, що наша держава може укладати контракти щодо його транзиту не з Газпромом, а з європейськими партнерами. Досі Росія блокувала надання українській стороні шипер-кодів. У цій справі Києву знову не обійтися без підтримки Єврокомісії. Ці самі коди потрібні ще й для здійснення віртуального реверсу газу, тобто паливо з тієї ж таки Словаччини зовсім не обов'язково фізично перекачувати до України. Якби Київ отримав від російського постачальника ці коди, то призначений для словацьких споживачів газ, потрапивши на терени України, автоматично діставався б їй за контрактом про реверс.

А поки це питання не вирішується, експерти радять нашому уряду й надалі максимально нарощувати реверс із ЄС, зокрема використати всі можливості на польському й румунському напрямках. Додамо: в Україні немає способу уникнути «клевеня», задуманого для неї Кремлем, окрім реально перейти на європейські стандарти й правила в енергетичній сфері та утверджувати себе як надійного партнера для європейців. Хоча, якщо троянський кінь таки в'їде через Грайфсвальд до Об'єднаної Європи, в усіх залишаться сили грати тільки за самих себе. І ось тоді Україні справді буде непереливки. ■

Рідкість нашого часу

Едвард Лукас

Правда й любов переможуть брехню та ненависть. Принаймні ми на це сподіваємося. Це гасло Вацлава Гавела прикрашало подіум цьогорічної конференції в Празі «Форум-2000». Чеському, а точніше чехословацькому, сценаристові й філософу виповнилося б цього року 80. В умовах розколу та популізму в Європі й дедалі серйозніших небезпек ззовні ми як ніколи потребуємо його гуманізму та моральної чистоти.

Піддатися похмурих настроям і нагнати паніку легше за все. Так, якщо дивитися на Росію та Китай, демократії — старі й нові — сьогодні видаються слабкими й розгубленими. Так, наші авторитарні противники зухвалі й рішучі, а ми зовсім ні. Так, Гавелові слова звучать дещо не до часу. Як жити «правдою» в епоху, коли боротьба на президентських виборах у найбільшій демократії світу відбувається через брехню, наклепи й витоки інформації? Цьогорічний «Форум-2000» був присвячений кризі лідерства: хто в демократичних країнах візьме на себе відповідальність за наше майбутнє? Чи ми дозволимо визначати його іншим?

Утім, перша сесія конференції всім підняла настрій. Ім'я президента Словаччини Андрея Кіски рідко лунає поза межами його держави. Після несподіваної перемоги у 2014-му всупереч просякнutoму кумівством політичному істеблшменту країни йому, новачкові в політиці з такою собі англійською, довелося багато чого навчитися за короткий час.

Гадаю, відтепер ми про Кіску будемо чути значно більше, і це дуже приємна перспектива. Він по-



чав свій виступ із розповіді про зустріч напередодні відкриття конференції з Далай-ламою. Це вже сам собою похвальний факт. Тибетський духовний лідер був одним із перших іноземних почесних гостей, запрошених до Празького града за Гавела. Та відгоди безжална й мстива комуністична влада Пекіна залякала європейських політиків так, що офіційних зустрічей у Далай-лами тепер обмаль, переважно вони з особами низького рангу або в приватному форматі.

Кіска сміливо кинув виклик цьому трендові. Словацький уряд, що прагне розвивати торгівлю з Китаєм, розлютиться. Що, схоже, мало турбує Кіску, і це заслуговує на повагу.

Назвавши тибетського гостя своїм духовним ментором, словацький президент «пройшовся» по лідерах країн Вишеградської четвірки (Чехії, Угорщини, Польщі й Словаччини). Він засудив ксенофобію і расизм, зокрема провокативну риторіку політиків, які мали б краще розуміти,

**НАМ ПОТРІБНІ ЛІДЕРИ,
ЯКІ СПОНУКАТИМУТЬ ВИЗНАТИ, ЩО МИ
СТОЇМО ПЕРЕД РЕАЛЬНИМИ ВОРОГАМИ,
А НАШІ СУСПІЛЬСТВА Й ЦІННОСТІ ВАРТІ
ТОГО, ЩОБ ЇХ ЗАХИЩАТИ**

що слід казати. А ще, розкритикувавши песимізм, закликав до солідарності й дотримання моральних цінностей: це прості слова, однак у нинішньому середовищі, під яким хитається фундамент, вони рідкісні й потрібні.

До подиву всіх присутніх, зокрема й самого Кіски, йому аплодували стоячи — на чолі з відомим польським журналістом та колишнім дисидентом Адамом Міхником. Це вперше промова на «Форумі-2000» викликала таку реакцію. Моя словацька знайома сказала, що ще ніколи так не пишалася своєю національністю. Не менший ентузіазм панував і серед моїх чеських друзів: не тільки через те, що слова Кіски були сміливими та правдивими, а й тому, що вони контрастували з примітивними й неприємними заувагами, які лунають у Празькому граді останніми роками.

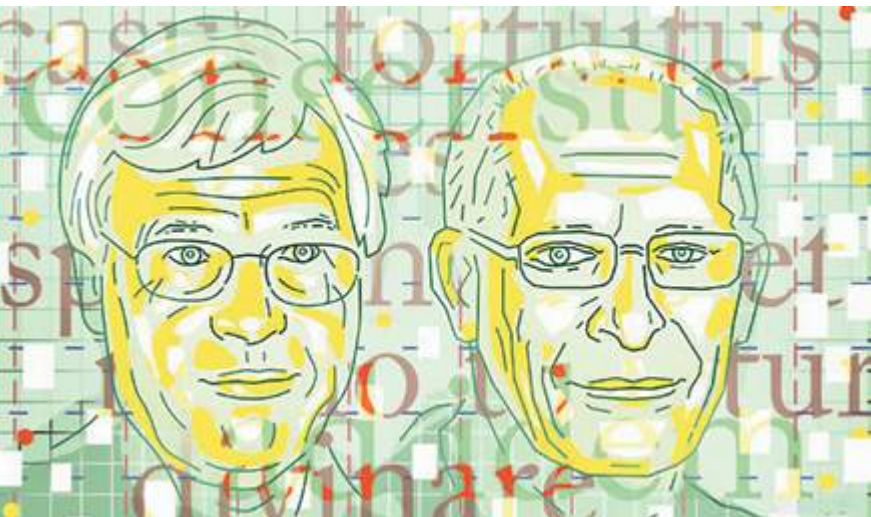
Звісно, виступ одного лідера країни із п'ятимільйонним населенням політичної погоди не змінить. Однак він свідчить, що ідеї, які колись уособлювала посткомуністична Європа, — толерантність, правопорядок, багатосторонність, відкритість — не згинули.

Не втомлююся повторювати: ми програємо супротивникам не тому, що слабкі: нині ж не 1939-й (принаймні поки що), а через брак сили волі. Нам потрібні лідери, які спонукатимуть визнати, що ми стоїмо перед реальними ворогами, а наші суспільства й цінності варті того, щоб їх захищати — як удома, так і за кордоном. Шановний пане Кіска, будь ласка, виголосуйте більше промов. ■

У вересні лідери країн ЄС зібрались у Братиславі, щоб обговорити майбутнє союзу після Brexit, а також дальші дії в умовах міграційної кризи. Вони оголосили про «дорожню карту» із заходами, спрямованими на відновлення довіри громадськості до спільного проекту Європи. Наступні півроку ці заходи розроблятимуть детальніше. Мета — представити перелік конкретних реформ Європейського Союзу на саміті в Римі наприкінці березня 2017 року, на 60-ту річницю основоположних для євроінтеграційного проекту Римських договорів. Акцент буде зроблено на захисті зовнішніх кордонів ЄС, посиленні співпраці між службами безпеки його країн, підтримці європейського інвестиційного фонду задля активнішого зростання і створення робочих місць, зокрема для молоді. Утім, уже сама презентація плану виявила, наскільки мало єдності між лідерами країн спільноти, що вже й казати про тамтешніх жителів. Італійський та угорський прем'єр-міністри розкритикували підсумки Братиславського саміту, наголосивши на розколах із приводу економічної кризи, відмови Меркель установити обмеження кількості біженців, які можуть прибувати до Союзу. Хоча під час самого обговорення за зачиненими дверима жодні заперечення чи розмови про розбіжності не лунали, як повідомив Reuters, тому можна зробити висновок, що ті меседжі були спрямовані на внутрішню політику в їхніх країнах. Але це не знімає питання: якщо вони такі залежні від своїх внутрішньополітичних ситуацій, то як зможуть виявити реальне лідерство в чутливих питаннях?

Складні компроміси

Нобелівська премія — двом економістам за роботу з «теорії контрактів»



Економіка може здаватися досить безкровною наукою. У найпростіших її моделях ціни елегантно врівноважують попит із пропозицією і чарівним чином спрямовують фізичну особу, що женеться за власним інтересом, у бік творення загального блага. А в реальному світі люди часто підривають оте благо, хапаючи все, що дає їм змогу привласнити їхнє становище. Цю реальність намагаються розтлумачити найкращі економічні теорії, наближаючи нас до розуміння того, яку роль відіграє «співвідношення влади», або стосунки між умовним начальником і підлеглим, у взаємодії між людьми. Цьогорічну Нобелівську премію з економіки присуджено Оліверові Гарту й Бенгтові Гольмстрему за їхні студії економічної влади та складного процесу її обмеження задля створення економічних переваг.

За «теорією контрактів» (хоч це і звучить нудно) цьогорічних нобелівських лауреатів стоїть важлива істина: якщо люди хочуть працювати разом, їм слід стримувати індивідуальну корисливість. Наприклад, щоб шеф-кухар і власник ресторану продуктивно взаємодіяли, хазяїн має пообіцяти, що не скористається своєю владою, аби в якийсь момент змінити замки й таким чином позбавити кухаря частки його майбутнього прибутку. Гарт (британський економіст, який працює в Гарвардському університеті) займався «співвідношенням влади», коли вивчав існування фірм — питання, до якого зверталися економісти з моменту появи у 1930-х роках праці іншого лауреата Нобелівської премії, покійного Рональда Коуза. Загалом зрозуміло, що компанії пропонують певну перевагу над обміном грошових коштів на послуги між гравцями на відкритому ринку. Однак економісти ніяк не могли визначити точно, у чому вона полягає.

Ключова складність у тому, як прописати контракт, котрий передбачав би всі можливі ситуації майбутнього. Буває, що домовитися заздалегідь, як ділити гіпотетичний серйозний прибуток чи збиток, неможливо. А невизначеність у роботі без такого всеохопного контракту може гальмувати формування потенційно вигідних партнерських союзів. Працюючи із Сенфордом Гроссманом (економіст, котрий цілком міг розділити цьогорічного Нобеля), Гарт довів, що фірми вирішують цю проблему, розумно використовуючи переговорну силу, яку мають завдяки власності й контролю над ключовими активами, як-от обладнання чи інтелектуальні набутки. А персонал замість тремтіти над тим, як розділити потенційні збитки за будь-якого майбутнього сценарію, погоджується продавати свою працю фірмі, котрій належать потрібні йому обладнання й технології. При цьому він знає, що факт власності дає компанії владу присвоювати непропорційно велику частку прибутку.

Цю владу супроводжують як видатки, так і надходження, що допомагають великим фірмам рости й робити саме те, що вони роблять. В іншому дослідженні Гарт зазначив, що працівники та менеджери, які стежать за обладнанням, можуть приймати рішення, котрі підвищують його продуктивність (скажімо, доглядати за технікою та інвестувати в навчання). Але скільки часу й енергії вони витрачають на такі зусилля, залежить від того, на яку частку майбутнього прибутку здатні розраховувати.

Видавець може купити друкарню, щоб мати більше контролю над її активами, а відтак забезпечити, щоб тамтешні преси використовувалися насамперед для друку його книжок. Проте якщо після поглинання заробітки персоналу, котрий обслуговує техніку, зменшаться, а менеджери не матимуть змоги стежити за працівниками, ті, не виключено, ухлятимуться від додаткових робіт, які забезпечують максимальну продуктивність пресів. Таким чином, теорія набуває реального значення; Олівер Гарт, послугуючись нею, пояснював, чому в приватних тюрмах утримання в'язнів може бути гіршим, ніж у державних. Адміністрація тих і тих дбає про кінцевий результат, але в недержавних в'язницях більше стимулює економіти на видатках, бо прибуток тече в кишені власників, які мають із цього безпосередній зиск.

У праці Гольмстрема, фінського економіста з Массачусетського технологічного інституту, розглянуто поведінку індивідів, а не організацій. Часто базова динаміка співвідношення сил у суспільстві зводиться до стосунків з однією особою — керівником, котрому потрібен агент, який щось для нього зробить. Начальник може через контракт створювати кращі стимули для агента, аби той відповідно спрямував свою діяльність. Утім, правильно сформулювати стимули — теж справа не з простих.

Скажімо, власник фірми, що призначає платню старшому менеджеру, хоче мати співробітника, який забезпечив би найкращі результати. Здавалося б, логічний варіант — прив'язати премію до менеджерської продуктивності. Однак прибутки можуть зростати й падати і причин, які не мають нічого спільного з управлінськими зусиллями, наприклад у зв'язку зі станом економіки. Преміальні виплати, котрі здебільшого винагороджують фактично рух економіки, є у випадку менеджера недовірими. Тож у контракти краще закладати ті показники (скажімо, прибуток відносно середнього в галузі), що проливають світло на реальну продуктивність менеджера.

ДРІБНИМ ШРИФТОМ

Але надивовижу часто фірми вважають за краще не структурувати оплату праці таким чином. Праця Гольмстрема пропонує можливе пояснення цього явища. Більшість робіт — це набір багатьох різних завдань. Деякі з них оцінити легше, інші — важче. Премії, прив'язані до аспектів роботи, котрі оцінювати простіше (як-от прибуток), стимулюють агентів витратити більше часу задля покращення їх на шкоду іншим показникам — складним для вимірювання, але не менш важливим. Наприклад, репутації бренда чи якості продукції. Відтак у деяких випадках фірми можуть призначати фіксовану зарплату або розділяти працівників на тих, хто спеціалізується на простих для оцінювання завданнях (їм можуть

пропонувати компенсаційні стимули, що залежать від якомога вищих показників), та інших, котрим видають фіксовану ставку за роботу, яку оцінити складніше. За свою кар'єру Бенгт Гольмстрем визначив, як здатність чи нездатність контракту маніпулювати іншими впливає на структуру працевлаштування, фірм і навіть цілих галузей.

ЗА «ТЕОРІЮ КОНТРАКТІВ» ЦЬОГОРІЧНИХ НОБЕЛІВСЬКИХ ЛАУРЕАТІВ СТОЇТЬ ВАЖЛИВА ІСТИНА: ЯКЩО ЛЮДИ ХОЧУТЬ ПРАЦЮВАТИ РАЗОМ, ЇМ СЛІД СТРИМУВАТИ ІНДИВІДУАЛЬНУ КОРИСЛИВІСТЬ

Як і багато хто з найдостойніших лауреатів Нобеля, Олівер Гарт і Бенгт Гольмстрем відкрили цілі нові напрями, на базі яких можуть працювати наступні покоління економістів (лауреат премії 2014 року Жан Тіроль провів важливу роботу, апелюючи до їхнього доробку). Нобелівський комітет заслуговує на похвалу за відзначення економістів, які на передній край наукового дослідження виводять динаміку співвідношення сил у своїй дисципліні. Економічне життя, може, і запугане, але в багатьох моментах його таки можна зрозуміти. ■

Е СПРЕСО
УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

ЧЕСНА РОЗМОВА ПРО МАЙБУТНЄ

ТОК-ШОУ

ПОЛІТКЛУБ
ВІТАЛІЯ ПОРТНИКОВА

ЛІЦЕНЗІЯ НА МОВЛЕННЯ
СЕРІЯ НР № 00325-М ВІД 30.08.2011

ЩОП'ЯТНИЦІ о 21:30





Лутц Даммбек:

ФОТО: АНДРІЙ РОМАКЕН

«Шик із гетто експортується до Європи»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Німецький мистецтвознавець і режисер-документаліст розповів в інтерв'ю *Тижню* про зв'язок між трансльованими ЗМІ розважальними ігровими шоу та соціальною індустрією, практику творення «нової людини», мистецтво та політичні маніпуляції.

Ваша найсвіжіша документальна стрічка «Overgames» досліджує питання, чи змінюють ігри світ і наскільки можна грою «перевиховати» людину. Яку роль у практиці спрямованих соціальних змін відіграють досі популярні ігрові шоу, окрема телевізійні?

— Ігрові шоу не такі важливі, як може здаватися. Це частина сучасного світу розваг. Думаю, потрібно запитати, яку роль відіграє сама індустрія розваг в оркестрі ЗМІ. Розваги набувають дедалі більшого значення, але не телебачення. Воно втрачає свою вагу. Наукові дослідження засвідчили, що телебачення зображує щось таке, на що орієнтуються люди й що змушує їх змінити свої поведінкові моделі. Дослідження образів, які втовкмачує телебачення, телевізійних ігрових шоу та феномену гри як такої є

вельми цікавою річчю. Якщо говорити про сферу розваг із залученням телебачення, то все почалося досить давно, до масової появи телевізорів, у часи, коли в ефірі панувало радіо. Тоді в США з'явилося радіошоу «Прихований мікрофон» («Candid Microphone». — **Ред.**), яке з появою й активним поширенням блакитних екранів переросло в шоу «Прихована камера». Сенс дійства полягає в тому, що людина потрапляє, по суті, у штучно створену ситуацію (про що вона не знає), а за її реакцією спостерігають. Творець цього шоу Аллен Фант був асистентом американського психолога Курта Левіна, одного з найбільших спеціалістів у своїй галузі, автора теорії психологічного поля, розробника методики створення штучних умов для аналізу реакції людини на ті чи інші подразники. Йшлося не лише про дослідження індивідуальних реакцій, а й про конструювання впливу на людську поведінку.

Ідея фільму «Overgames» виникла в мене цілком випадково, спонтанно. Я дивився телевізор, натрапив на ток-шоу, де один із гостей розповідав, що знайшов старе німецьке розважальне багатосерійне

шоу, під час якого застосовувалися методики психіатрії. Його дивилася вся нація, яка так чи інакше мала певні параноїдальні відхилення. Я запитав себе, чому німці мають такі проблеми? Почав досліджувати, про які явища конкретно йшлося, і виявилось, що клінічний феномен німецької параної справді існує. Так одна тема почала розгалужуватися, немов те дерево. Якись із його гілок були паралельні, а якись розходилися в різні боки.

Звідси впливає певний наратив, низка питань. Перше, що мене зацікавило, — чи справді телебачення використовує елементи гри, які, наприклад, практикують у психіатричній клініці під час лікування пацієнтів? Яка роль гри в психології, психоаналізі, соціології? Так я поставив цілу низку запитань, зрештою повернувшись до початкового: яку роль ігрове шоу відігравало на американському телебаченні й чому вдалися саме до такого методу? Поле для дій було широчезне, і я хотів його зобразити. По суті, непрямий метод спостереження чи знаходження доказів ускладнює роботу для мізків глядача. Над роллю гри в психології задумувався багато хто, починаючи з психолога Еріка Еріксона. Чи є вихід із цієї ситуації? Як на мене, так, проте мій фільм не дає прямої відповіді на це запитання. Натомість відповідь можна знайти в асоціативний спосіб. Кожен глядач може відповісти по-своєму. Фінал відкритий, бо я не нав'язую єдино правильного варіанта, лишаю простір для самостійної роботи. А ось це не всім дається легко.

Гра й розваги можуть мати як позитивний, так і негативний для суспільства та його членів вияви, бо лишають простір для маніпуляцій, зокрема політичного штибу. Яких форм вони можуть набирати?

— Пропоную замінити слово «маніпуляції» на слово «виховання». У фільмі «Overgames» йдеться про крайні форми виховання молоді. Це та модель, про яку свого часу в Конвенті казав Максиміліан Робесп'єр. Можливо, вона не безпосередньо його винахід, але артикулював її саме він. Йшлося про потребу переформатування шкільної освіти. Тут постає образ ливарної форми: якщо нам потрібен новий громадянин нового часу, ми повинні ливарну масу, у якій змішалось все, влити в закриту форму, яка надає обрисів тому, що ми створюємо, і виключає вплив зовнішніх чинників.

Питання створення «нової людини» турбувало і Сталіна, і Гітлера, і демократичне суспільство (яке переймалося тим, як йому створити демократа). По суті, у технічному вимірі підходить до створення «нової людини» всюди одні й ті самі. Лишень потрібно визначитися, що з них візьмемо для себе. Створення нової демократичної людини є питанням виховання й водночас відповіддю, що саме ми хочемо отримати: людину епохи Реформації, «мандрівних пташок» (так називали німецьких інтелектуалів епохи «бурі й натиску», кінця XVIII століття. — Ред.), комсомольця, Квекса з Гітлерюгенду, члена групи What Up's.

Мій фільм справді порушує питання, як саме створюють очо нову демократичну людину, і разом із тим намагається розглянути відхилення від основного заданого шляху, тобто певні девіації від моделі демократа. У Німеччині часів Гітлера також хотіли створити нову людину, що далі породило відхилення. Питання в тому, як стару нову людину

перетворити на таку, яка діє на нових засадах. По суті, моя країна — це своєрідна лабораторія, котра публічно, перед обличчям усього світу показує, що існує інструментарій, який дає змогу кардинально змінити поведінкові структури індивіда та суспільства. Це те, що американський соціолог Толкотт Парсонс називав «контрольованими інституціональними змінами». Його думка, власне, не виникла з нічого, а була, очевидно, запозичена під час навчання в Гайдельберзькому університеті, а сам її творець був близький до тамтешніх психоаналітиків.

Яких форм нині набирає практика створення «нової людини», зокрема демократа, поза західним суспільством? Чи виправдані зусилля, спрямовані на досягнення цієї мети?

— По суті, йдеться про те, що розчиняється в понятті революції. Це і англійська буржуазна революція XVII століття, і Велика французька революція, і революція в США кінця XVIII століття, яка фактично реалізувала завдання двох попередніх. Події в Сполучених Штатах можна назвати своєрідним лабораторним експериментом, коли на ційліні в цілковитому відриві від традиції та історії створюють, здавалося б, щось нове. Унаслідок тих чи інших історичних та політичних конфігурацій, зокрема в контексті Першої та Другої світових воєн, тієї ролі, яку в них відіграли Штати, з'являється те, що коротко можемо назвати американським способом життя. Існує своєрідна утопія, ніби цю модель можна поширити на весь світ. Але чи справді це так?

Перенести запропоновану модель на весь світ — доволі складне завдання. Доводиться мати справу з різними народами, суспільствами зі змішаними культурами, такими як Арабський світ, Балкани, Росія чи Китай. Питання в тому, чи маємо ми нині такі інструменти, які виконують роботу перекладача й дають змогу ту американську модель, про яку йдеться, перекласти мовою інших суспільств і культур. Коли аналізувати цю проблему, перед нами постає трикутник, одна зі сторін якого — економіка, друга — військова сила й міць, третя — культура. Мені здається, що остання відіграє нині величезну роль. Це новий, дуже важливий інструмент. Коли в 1930-х роках у США формувалася ідея нової політики, застосування згаданого інструментарію вважали вельми перспективним для поширення американської моделі за кордоном. ▶

Лутц Даммбек народився 1948 року в Лейпцигу. У 1967–1972 роках навчався в Лейпцизькій вищій школі графіки та книжкового мистецтва. З 1976-го — автор, режисер і продюсер фільмів для DEFA, переважно анімаційних та експериментальних стрічок. У 1977-му розпочав роботу над «Концептом Геракла» («Herakles Konzept») — проектом, у якому поєднувалися різні медіа: інсталяції, живопис та кіно. Працював над ним до 2002 року. У 1990-му заснував власне кіновиробництво, створивши такі документальні стрічки, як «Zeit der Götter» («Час богів», 1993, про скульптора й архітектора Арно Брекера), «Dürers Erben» («Нашадки Дюрера», 1995, про образотворче мистецтво та офіційних художників НДР) і «Das Meisterspiel» («Гра майстрів», 1998). 1998 року став професором Дрезденської вищої школи образотворчого мистецтва, де в 2000-му створив «проектний клас із нових медіа». 2005-го отримав премію Кете Кольвіц від Берлінської академії мистецтв.

Від самого початку існування Сполучених Штатів як держави там намагалися вирішити цю проблему, бо мали справу з різноманітними компонентами американського суспільства. Там були мільйони африканських рабів, італійці й німці, мігранти з Ірландії, представники різних протестантських груп із Великої Британії. Як їх примирити й об'єднати в єдину націю, гармонізувати все це різноманіття? Метод, який постав із практики формування американської нації, підхопили й стали згодом використовувати в усьому світі. Звісно, у цьому проєкті є своєрідна місіонерська складова, але по суті все просто.

Свого часу наука займалася цим питанням, понад те, готова була запропонувати свої засоби й програми для досягнення згаданої гармонізації. Саме тоді в англійській мові надійно закріпилося слово *manual*, тобто посібник, інструкція з експлуатації або застосування. Американська антрополог Маргарет Мід 1943 року, аналізуючи, у якому стані перебували тогочасні США, виявила, що в країні відбувається суттєва міграція внаслідок неоднорідного економічного розвитку. У пошуках роботи дорослі американці змушені були переїздити з місця на місце, що суттєво вплинуло на структуру сім'ї, яка перестала тоді існувати в її традиційній формі. За таких умов сім'ї, покоління якої виростають на одному місці, просто не існує, нікому передавати певні виховні моменти. Тому для виховання дітей важливу роль відігравали тогочасні ЗМІ: радіо, журнали. Молоді матері, які не могли спиратися на попередній досвід, мали зрозуміти, що їм робити і як виховувати своїх нащадків. Ці знання вони черпали не від своїх мам і бабусь, а з радіо, телебачення, жіночих журналів.



**ПОТРІБНА Певна УНІВЕРСАЛЬНА МОВА,
ЯКА ДОПОМОЖЕ, ЯКЩО БРАТИ СВІТ ЯК ЄДИНЕ
СУСПІЛЬСТВО, ДОСЯГТИ ПОРОЗУМІННЯ.
ТАКИМ СВОЄРІДНИМ ЕСПЕРАНТО Є
МАСОВА КУЛЬТУРА**

Дуже цікаво проаналізувати, які сенси транслюються у вказаний вище спосіб. Як на мене, телебачення є своєрідною інструкцією з виховання, яке дало змогу створити отого хорошого демократа, хорошого американця, західну людину. Тому потрібна певна універсальна мова, яка допоможе, якщо брати світ як єдине суспільство, досягти порозуміння. Таким своєрідним есперанто, як на мене, є масова культура.

Знову повернуся до образу трикутника: військова, економічна, культурна міць. Кожен компонент можна розглядати як окремий, проте вони об'єднані між собою, триєдині. В економічному сенсі йдеться про капіталізм. Нині ми досягаємо своєрідного перфекціонізму технічними засобами, такими як інтернет, дигіталізація, оцифрування тощо. Сьогодні ми маємо справу з технічним переключенням старого поняття перманентної революції. Насправді є група чинників, які є бар'єром на цьому шляху. Хтось не має вдома телевізора або свідомо його не дивиться й таким чином вибуває з-під впливу. Питання, що з цим робити.

Ви досліджували зв'язки між вандалами, які нівечать твори мистецтва, і політичними терористами. Чим подібні між собою їхні стиль мислення та дії?

— Вандалізм можна розглядати як частину сучасного повоєнного мистецтва. Якщо брати відкрите поняття мистецтва, для якого перманентна революція є повсякденням, то воно не має чітких рамок, де закінчується вандалізм та починається політичний акціонізм та де межі між останнім і тероризмом. Ці межі розмиті. Але то в теорії. На практиці художник, який займається мистецьким акціонізмом, буває, звертається до поліції й повідомляє про псування майна, про завдання матеріальної шкоди. Насправді все це трапляється внаслідок його дій як художника. Для нього це досить неприємна ситуація. Він видає таємницю своєї ідеї, бо вона існує лише на папері, а в реальності не може бути реалізована. Ідея — це лише реклама.

Як у змальовану вами картину вписується така форма сучасного мистецтва, як графіті? Чи справді це потужна форма маніфестації політичної позиції?

— Коли я був маленьким, у нас теж були графіті. Щоправда, вони показували, де містяться бомбосховища. Джерелами графіті та хіп-хопу є американські бідні квартали. Таким чином декласована меншість намагається говорити зі світом власною мовою. Йдеться про мову в найширшому значенні. Якщо згадати історію Партії чорних пантер (йдеться про афроамериканську ліво-радикальну організацію в США, яка відстоювала громадянські права чорношкірого населення в 1960–1970-х роках. — **Ред.**), то вона оперувала певного стилю колажами, які склалися з елементів тодішніх поп-арту, сучасного мистецтва, улюбительський, непрофесійний спосіб. Таким чином з'являється своєрідне розуміння стилю в гетто. Масового політичного значення все це не має. Як на мене, тут йдеться про модне віяння та висловлення безпорадності. Шик із гетто екпортується до Європи. Цілковито абсурдна ситуація: хіп-хоп-культура з міських бідних нетрів екпортується до Німеччини, але найвідоміші танцівники цього стилю в моїй країні — люди, які вирости й живуть у розкошах.

У мене є кілька студентів, які активно працюють у стилі графіті. Всі вони навчалися в Дрезденській вищій школі образотворчого мистецтва, але я їм свого часу відверто сказав, що, коли розглядаю їхні твори, відчуваю певну проблему. Картина повинна бути хорошою, впливати своєю ідеєю та формою. Має бути єдність, яка лишає по собі глибоке враження. Натомість часто буває так, що один із цих двох компонентів кульгає.

Якщо говорити про Бенксі, то в нього є низка цікавих ідей, але водночас виникають просто кричущі ситуації, коли частину стіни, де він щось намалював, вирізають болгаркою і виставляють у галереї чи на найдорожчих аукціонах. Графіті, які продаються, — це фактичне заперечення того, чим вони були від самого початку, коли їхні творці, не сприймаючи загальних норм, намагалися вирватися поза їх межі. А тут ми бачимо царину інституалізації розваг. Графіті стають частиною шоу, що цілковито заперечує джерело цієї ідеї. ■

КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО УКРАЇНИ З ПИТАНЬ КІНО



molodist 46

Kyiv International Film Festival



КИЇВ

місто, де все починається

22-30
ЖОВТНЯ

КІНО БЕЗ МЕЖ

У КІНОТЕАТРАХ: КИЇВ ЖОВТЕНЬ КІНОПАНОРАМА
КИЇВКІНОФІЛЬМ СІНЕМА-СІТІ ПЛАНЕТА КІНО

MOLODISTKIFF

MOLODIST.KIEV.UA

UKRPLASTIC

Данієл TV



АРТ-ГОТЕЛЬ
SILK KIEV



МАУ



НАЦІОНАЛЬНЕ
РАДІО

день

тиждень

official-online.com

ДЕТЕКТОР МІ

Не пережити Путіна

Катерина Барабаш

«Мій друг Борис Немцов» Зосі Родкевіч як епітафія російській опозиції



Постфактум. Коли Зося Родкевіч вже монтувала картину, його вбили. І фільм став зовсім іншим, заговорив якоюсь інакшою мовою

Історія створення документального фільму «Мій друг Борис Немцов», що вийшов в український прокат, сама собою цікава. Зовсім юна початківка, режисерка-документалістка лівих поглядів, яка не симпатизувала ані лібералам узагалі, ані Немцову зокрема, волею долі опинилася разом із камерою безпосередньо близько до лідера опозиції. Вирішила познімати. І робила це майже три роки, ходячи за своїм героєм по п'ятах усюди, де він тільки дозволяв. А дозволяв практично скрізь. Ось вони їдуть у купе потяга, і Немцов засинаючи щось бурмоче про необхідність повалення Путіна. Ось він пірнає в ополонку на Водохреще. Ось дає інтерв'ю на радіо, а пустотлива камера сповзає вниз і ловить наліпки на нових дорогах шкарпетках: забув відклеїти. Ось Немцов іде, обійнявшись із новою обраницею, і міркує про своє донжуанство.

Коли Зося вже монтувала картину, його вбили. І фільм став зовсім іншим, заговорив якоюсь інакшою мовою, відчинив двері в ті сенси, про які навіть не думала молода авторка. Починається кінострічка ходом пам'яті Немцова через день після розстрілу й закінчується сценою похорону. Всі знають, що Життя — найкращий драматург, воно саме пише п'єси й лише іноді допускає нас до редагування. А іноді підсиляє свою вірну помічицю Смерть, щоб та внесла останню й головну коректуру. І ми вже бачимо героя не очима режисерки-операторки й навіть не нашими власними, а очима Вічності.

«Мій друг Борис Немцов» — ідеальний, хоч і рідкісний приклад відсторонення камери від її госпо-

даря. Камера й режисерка починають картину разом, однодумцями, продовжують немовби по різні боки барикад, а завершують знову спільно. Авторці важко стримати свою несимпатію до Немцова в найперших епізодах. Він самозакоханий набудючений пан, йому подобається заганяти дівчинку з камерою в незручне становище, він баламутить, масно жартує, милується собою немовби збоку. І що далі рухаються за Немцовим Зося й камера, то міцніша антипатія в першій з них і симпатія в другій. До середини фільму камера немовби закохується у свого героя, тим часом режисерка-операторка залишається навіть не неупередженою: вона задоволено підмічає його проколи й огріхи. Забув-он папірець від шкарпеток відклеїти — дурниця, звичайно, а смішно, хороший привід для кпинів.

А ось одна з ключових сцен фільму: Немцов зустрічається з виборцями (узагалі основна сюжетна лінія кінокартини — його передвиборча кампанія в Ярославлі). Московський плейбой прямує до під'їзду великого будинку в спальному районі обласного центру, де на нього чекають представниці електорату, всі як одна за 70, деякі в допотопних хусточках, такі-от бабусі з картинки, як на підбір. І ось Борис Єфімович пояснює їм, як у Google знайти... Та яка різниця, що знайти, коли ці літні жіночки й слова такого — Google — не знають, а інтернет для них лише страшне місце, де пропадають онуки. Але герой не хоче цього знати. Він звертається до них своєю мовою — мовою московського креативного класу. Місцеві жительки слухають уважно й кивають поштиво. Немцов задоволений. Не здогадується, що він для цих бабусь інопланетянин і що старенькі ніколи не зрозуміють, за які такі заслуги треба віддавати йому свої голоси.

Режисерка не любить свого Немцова, інакше цю сцену вирізала б. Хоча це не докір Зосі Родкевіч: вона не зобов'язана захоплюватися власним героєм, її справа — створити той портрет, який створиться. І кінематографістка це робить.

Ось тільки камера при цьому немов проти бажання авторки милується героєм, фільмує його так, що чарівності — аж через вікна. Глядач бачить Немцова в досить непривабливий момент його життя й на відміну від нього усвідомлює: «Це провал», а об'єктив ніби наполягає: «Ні-ні, все добре!».

У фільмі Немцов — політик із великою натяжкою. Режисерку, здається, його політичні погляди, платформа, стратегія боротьби ані секунди не бентежать. Зате їй цікаво, який він із жінками. Ось він удома, за щось картає дружину: здається, не може знайти якісь сорочки, без сорому вештається перед камерою в трусах і запрошує режисерку-операторку зазирнути разом у подружню спальню. Поведінка на межі фолу. А майже відразу після цього герой, обіймаючись із

дівчиною (тією самою, з якою був на мосту в трагічну ніч), малюється в кадрі, зізнаючись, що він бабій і що тільки завдяки цьому досяг чогось у житті.

І весь час повторює як заведений: «Я хочу пережити Путіна». Певно, був би він живий, авторка цю фразу прибрала б, надто вже часто вона повторюється, начебто не до ладу, безглуздо звучить. Хіба що хотіла б показати: герой не на жарт зациквився. Але після трагічної загибелі Немцова ці слова підігривають ненависть і до тих, хто вбив, і до тих, хто допустив це вбивство, як і багато-багато інших розправ.

НАПРИКІНЦІ АВТОРКА МИМОХІТЬ ПЕРЕЙМАЄТЬСЯ СИМПАТІЄЮ ТА СПІВЧУТТЯМ ДО ГЕРОЯ. ВОНА ВИВЧИЛА ЙОГО ВЗДОВЖ І ВПОПЕРЕК. І ЗРОЗУМІЛА ВІДРАЗУ, РАНІШЕ ЗА ІНШИХ, ЩО БЕЗ НЕМЦОВА ОПОЗИЦІЯ ПОМРЕ

Політичне життя у фільмі взагалі присутнє дуже пунктирно. Переважно у вигляді іншого опозиціонера, Ільї Яшина, немцовського соратника і друга. Їхні посиденьки, обговорення—що зробити, чим зацікавити виборця, які потрібні листівки та банери—усе це, на думку авторки, не має нічого спільного зі справжньою політикою. Зося й тут воює з камерою, котрій, як і раніше, подобаються і Немцов, і всі його товариші. Камера їх розглядає із замилюванням, а авторка її ніби весь час осмикує: та облиши ти, що в них доброго? І справді, у викладі режисерки

вся опозиція не що інше, як купка малоцікавих гламурних балакунів. Немцов серед них найпривабливіший, найяскравіший, найбільш освічений. Але теж базіка, яких пошукати.

До речі, йому навіть вдається де в чому перекопати затягу комуністку, впевнену (їх у фільмі багато), що в усьому завинили такі, як Немцов. «Це ви все зруйнували, коли були при владі». Фразу «ви в усьому винні» вимовляють і вимовляють люди, з якими зустрічається герой. Вони готові повторювати те, чим їх годує «Первый канал», вони зомбі, бездушний об'єкт пропаганди.

І тільки коли настає трагічна розв'язка, розумієш: оця вся публіка, що торочить, як мантру: «Це ви, ліберали, в усьому винні»,—такі самі призивидці трагедії на Великому Москворецькому мосту, як і ті, хто нагиснув на курок. Наприкінці авторка мимохіть переймається симпатією та співчуттям до героя. Вона вивчила його вздовж і впоперек. І зрозуміла відразу, раніше за інших, що без Немцова опозиція помре. Недарма останній епізод (якщо не враховувати похорону)—це самотній прохід Яшина пероном після від'їзду Бориса Єфімовича. Іще ніхто не знав, що жити Немцову залишилося зовсім небагато. Тоді здавалося, що головна боротьба попереду.

Але з його загибеллю все закінчилося. Немцов був останній, хто підтримував видимість російської опозиції. Його не стало—і не залишилося навіть цього позірною враження.

Трагедія російської опозиції—у її відсутності.

Фільм про це, а не про те, «каким он парнем был». ■

є в г е н
Станкович

2 Листопада

НАЦІОНАЛЬНА
ОПЕРА УКРАЇНИ

СВІТОВА ПРЕМ'ЄРА
КОНЦЕРТУ №2 ДОП.
ВІВЛОНЕЛІ З ОРКЕСТРОМ

У НАЦІОНАЛЬНОМУ
ПРОЄКТІ
30
СІМЬСТРОМ
СТАНКОВИЧ
ОПЕРА

ЗАСЛУЖЕНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ СИМФОНІЧНИЙ ОРКЕСТР УКРАЇНСЬКОГО РАДІО

АКАДЕМІЧНИЙ ХОР ІМЕНІ П.МАЙБОРОДИ УКРАЇНСЬКОГО РАДІО

ДИРЕКТЕ:
ВОЛОДИМИР ШЕЙКО
НАРОДНИЙ АРТИСТ УКРАЇНИ

СОЛІСТ:
ОЛЕКСАНДР ПІРІЄВ (ВІВЛОНЕЛІ)

У ПРОГРАМІ ТВОРИ Д.ШОСТАКОВИЧА ТА С.СТАНКОВИЧА

CONCERT.UA
222 00 22

PARTER.UA
287 87 87

ДОВІДКИ: (044) 237-44-72, (063) 237-44-72

ОРГАНІЗАТОР
UKRAINIAN ARTISTS

РІД ПАТРОНАТОМ

МЕЦЕНАТ ПРОЄКТУ
СБК

РОЗМІЩУЄ
Sensory

ВЖИТОШАЄ
ЖЕЛТОК

ФАН-ПАРТНЕР
МЕТА

Тиждень

Арифметика втрат

Вікторія Малишева

Єв мене один приятель-дивак. Хоча як для сміливого та довірливого позначення «приятель» у нас дуже багато різного: вік, стать, матеріальне становище, життєві орієнтири, досвід. Спільного було набагато менше: пристрасть до книжок і мандрів та певний авантюризм.

У жовтні 2014-го я побачила його та його команду в центрі Луганська: вони виходили з кав'ярні, у якій і раніше проводили товариські наради. Я знала їх усіх, тому визначила радше для себе, що все як завжди, жодних змін. Зараз розумію, наскільки тоді все було дивним. Кав'ярня мала фанеру замість скла й загалом доволі жалюгідний вигляд. Але працювала! І він був із тими, кого я знала багато років, і в моєму життєвому розкладі все стало на свої місця: він у місті, а отже, життя триває. Для мене ця людина виявилася маркером спокою. З нашої хвилинної бесіди зрозуміла, що і я мала для нього те саме значення в анкетуванні міста на спроможність тут жити... Знаменники, з якими ми увійшли в 2014 рік, у нас були доволі різними. Він мав велике підприємство, яке розвивалося, команду зацікавлених у справі професіоналів та великі плани. Потужності давали йому можливість мандрувати світом, міняти автівки й гарно вдягатися. Він закінчував спорудження великого будинку за містом і мав квартиру в самому центрі Луганська. Його майно було розсіяне по всьому місту: велике виробництво в приміщеннях якогось колишнього заводу, п'ятиповерховий офіс, приватна власність. Як я дізналася потім, великий будинок виявився в Станиці — найгірше місце з можливих у наш час. У виробництво влучив снаряд, а те, що можна було ще винести, вкрали місцеві мешканці.

Сказати б «до біса все», але те все — більша частина його життя, спогади, плани на майбутнє. Це як у ювеліра відтяти руки й сподіватися, що він зможе жити далі. Мій знайомий починав у лихі дев'яності. Тоді він був молодшим і більш схильним до авантюри. Він був і продавцем, і вантажником, і маркетологом водночас. Зараз його впевненості, щоб налагодити все, не вистачало. В офісі ні світла, ні води, ні тепла: відключили всім підприємцям. На виробництві не було не лише світла, а й стріхи, обладнання, матеріалів. Тобто треба було починати все лагодити (як?), шукати нові ринки збуту (де?), якось ввозити складові та матеріали (яким чином?) і так далі... Раніше потужностей його виробництва вистачало на кілька областей. Якщо навіть усе налагодити, що здавалося вельми нереальним, де збувати товар? А

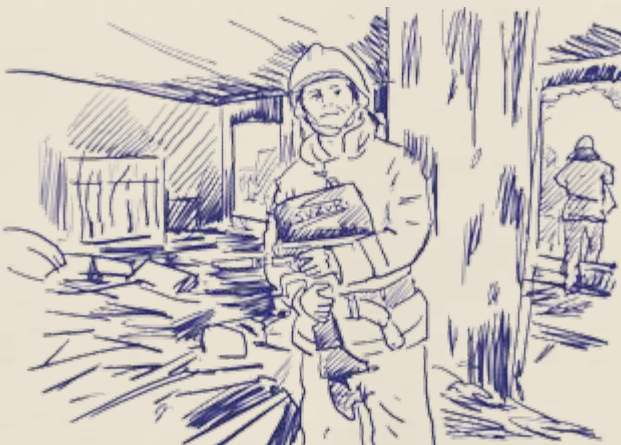
головне — хто дасть гарантії, що все це варто робити? Що через рік снаряд знову не поцілить у його виробництво, а влада не вигадає якісь нові вимоги до приватних підприємців?.. Думав він рік.

А потім кинув усе. Поїхав туди, де про цю війну навіть не всі знають, — до Іспанії. Вибір дивний, бо й іспанської він не знає, але на тлі всіх втрат останніх двох років вивчити нову для себе мову йому не здається чимось надзвичайним.

Він знайшов мене у Viber: як справи, де ти?.. Жодних розповідей про втрати та війну. Сухі фрази про себе: вчу мову, готуюся до нової іпостасі. Я певна, що в нього вийде. Він із тих, кого не так просто зламати. З ним його тил — діти. А задля цього варто боротися та жити.

Я дуже часто чула у своєму житті: «Так йому й треба, збагатів на крадіжках». Таке завжди казали ті, хто нічого не досяг у житті, на адресу тих, хто щось зміг змінити й чогось домогтися. Але саме за ці два роки мені чомусь найбільше стало шкода всіх тих, хто «виплив» у дев'яності, хто зібрав і навчив команду, хто досяг чогось і мав великі плани. Вони прикрашали місто. Про них говорили. На них рівнялися. І я не думаю, що ті, хто відібрав у них власність, стали щасливішими, бо вони не вміють тим користатися.

Історії втрат — окрема тема цієї війни. Я випадково стала свідком того, як пожежна команда гасила пожежу в магазині «Усе для рибацтва». Це було вранці, одразу після обстрілу. Те, що лишилося після «гасіння»... Я навіть не певна, від чого шкоди було більше: від самої пожежі чи від дій пожежників, які підігнали машину прямісінько до входу й виносили все, що можна було винести: мотори для човнів, гідрокостюми, дороге обладнання... А потім усі перехожі виносили решту. То була дуже страшна картина. Я не знаю, що врятували тоді. Мабуть, приміщення поруч, яке теж могло б згоріти. Одяг, техніка, крамниці, банківські приміщення одночасно міняли власників. Якщо це робилося заради людей та їхньої кращої долі, то ані я, ані моя родина жити краще не стали. Мабуть, відібравши у когось, зробити щасливішими всіх неможливо. Кудись зникла техніка з усіх цих привласнених будівель. Кудись винеслися ноцями метал і залишки товару... Мабуть, на чолі «республіки» справді може стати кухарка, як колись казали. Але жоден із тих, хто знає ціну праці, не зрадив чийось втратам. Бо кожна втрата — незворотній процес руйнації. Уявити майбутнього в тому неможливо. Це як квиток в один кінець, але сама дорога — ілюзія руху вперед. ■



Особливості «республіканського» бізнесу

Станіслав Васін

Дивну фразу нещодавно довелося мені почути від того, хто ще вчора захищав терени «республіки». Людина ця, що спочатку служила в одному з підрозділів «республіканської гвардії», а потім обійняла посаду в місцевій прокуратурі, сказала, що не проти з'їздити до тієї самої «фашистської» України. Щоправда, про фашизм той чоловік уже нічого не сказав: тепер для нього це була просто Україна, навіть не «укропія», як він зазвичай її називав. Коли я запитав, що ж він там забув, відповідь мене вразила: «Та хоча б харчів та одягу купив би».

Справді, після всіх податкових ігор середини літа в «ДНР» настали вкрай непрості часи. Тут і раніше були московські ціни, а тепер деякі групи товарів б'ють навіть рекорди Москви.

В «ополченців» із місцевих дві біди. Одна з них збігається із загальноросійською й зветься «дурні». А ось друга аж ніяк не дороги: вони в «ДНР» ще й нічого. Ні, це паспорти. Молоді люди, які вступили в «армію ДНР» до 25 років, цілком природно, не змогли замінити фото в українському паспорті, як того вимагає законодавство. Відслуживши в лавах «армії Новоросії» й благополучно втікши звідти (хто в прокуратуру, хто у вантажники, а хто й просто дезертирував), вони раптом зрозуміли, що не мають на руках жодного дійсного документа, який засвідчував би їхню особу: український паспорт не діє, російський не видали, а «республіканський» дає можливість доїхати хіба що до Макіївки. Заради справедливості зазначимо, що низка областей РФ (точно Ростовська й, за чутками, Курська) все ж таки пускають до себе за «республіканським» папірцем, але не більше. Таким чином учорашні «герої Новоросії» опинилися фактично в тюрмі, не маючи змоги виїхати на заробітки навіть до тієї самої Москви.

Здавалося б, для працівника «республіканської» прокуратури не така вже велика біда. Але та людина більше не прокурор. І не військовий. Тепер він вантажник на одному з продуктових складів, бо, за його словами, «у прокуратуру зайшли росіяни й усіх нас викинули звідти. Лишили кількох осіб із профільною освітою і все, воював не воював — нікого не хвилює». А тут ще одна біда: крім «засади» з паспортом хлопцю не щастить ще й з автівкою. А все тому, що «молода республіка» зобов'язує всіх автовласників перереєструвати українські номери на «республіканські» до кінця року під загрозою штрафу та конфіскації. І все б нічого, якби не один нюанс: на відміну від пас-

портів українські номерні знаки знищують. І якщо з «республіканським» паспортом можна виїхати хоча б до Ростова, то з «патріотичними» номерами відвідаєш хіба що «братню ЛНР». Звісно, декому вдасться через знайомства зберегти й український номер, але як перетинати лінію розмежування, все одно не зрозуміло.

Ну а тепер про бізнес. Тут не менший абсурд. Мало хто знає, що в «ДНР» відбулися вже три великі мітинги підприємців, на одному з яких ледь не почали штурмувати міську раду. Перший був стихійний, на ньому, цілком передбачувано, частину учасників загребли в «МГБ», оголосивши «проукраїнськими провокаторами». Незважаючи на це, відбувся й другий, організований мітинг, як і в окупованій Горлівці, де, за словами самих «республіканців», люди скандували «виходьте!», вимагаючи живого діалогу з владою, і пояснювали: «Ми хочемо, щоб скасували розмитнення, інакше ціни будуть захмарними й через місяць ми всі збанкрутуємо. У нас на продукти ціни московські, тоді як зарплата лише 2 тис. руб., люди собі нічого не можуть купити, а тоді й на решту буде ціна така». Але в «республіці» завжди є нестандартна відповідь для всіх верств населення. Так, навіть якщо вас не влаштовують умови ведення бізнесу, закрити його не можете, оскільки в «республіканському» законодавстві такої процедури просто не існує. Як наслідок — навіть переставши торгувати, податки ви повинні відраховувати.

Згідно із законодавством «ДНР» підприємець тепер має платити за процедуру проходження митниці не тільки для продовольчих, а й для промтоварів, причому й тих, що ввозяться з контр-ольованої території. А це означає, що корупція на українських блокпостах, які пропускають ці товари, посилюється ще й «зборами» на «республіканських». Причому якщо ви ввозите товар із Росії через «ЛНР», то платити доведеться ще й на кордоні між «республіками».

Після мітингів бізнес зібраний ще раз, тепер вже в Торезі, щоб обрадувати: із розмитненням можна буде взагалі не мати справи, якщо закуповувати товар на «республіканських» оптових ринках. Але родзинка в тому, що таких не існує: їх тільки обіцяють відкрити й заповнити товарами з «дружніх» держав. Список останніх не надто великий: Абхазія, Південна Осетія, «ЛНР», яка, своєю чергою, пошлеться на Абхазію та Південну Осетію, маючи ті самі проблеми, що й у «братній республіці». ■



Mr. Tambourine Man

ОНУХ

«Я промовляю від нас усіх. Я речник покоління» (Боб Ділан).

На звістку про присудження Нобелівської премії з літератури Бобові Ділану «за творення нових форм поетичного вираження в межах великої традиції американської пісні» президент Обама відреагував у Twitter повідомленням: «Вітання одному з моїх найулюбленіших поетів Бобові Ділану із заслуженою Нобелівською премією». Про те, що Ділан — улюблений поет американського президента, було відомо й давніше. 2012 року він ушанував його «Президентською медаллю Свободи», найвищою нагородою США. У своєму виступі під час церемонії нагородження Обама сказав: «Немає більшого майстра в історії американської музики, ніж Ділан, артиста, що по-новому визначив не тільки звук, який несе музика, а й послання, яке глибоко переживають люди».

«Мистецтво — вічний рух ілюзії. Найвища мета мистецтва — надихати. Що іншого можна зробити? Що іншого можна зробити для кожного, ніж дати йому натхнення?» (Боб Ділан).

75-річний Роберт Ален Ціммерман на початку свого творчого шляху взяв собі мистецький псевдонім Ділан на знак поваги до валлійського поета Ділана Томаса, чия творчість, натхненна валлійським фольклором, Біблією та концепціями Зігмунда Фрейда, справила на нього велике враження.

«Я прийшов із фольклорної музичної традиції й відчував на собі вплив народної та архетипної естетики» (Боб Ділан).

Сара Даніус, оголошуючи постанову Шведської академії, сказала: «Ділан — видатний поет, що далі провадить багату англомовну традицію, яка тягнеться від Мільтона і Блейка до сучасності, й інколи є дуже цікавим та оригінальним традиціоналістом. Він належить не тільки до письмової традиції, а й до усної, не тільки до красного письменства, а й до популярної літератури».

«Я вивчав поезію і вчився писати її, слухаючи народних пісень. Я грав їх і зустрічався з іншими людьми, які й мені грали їх, коли ніхто не робив цього. Я не співав нічого, крім тих народних пісень, і вони дали мені код для всього, що є чесною грою, розкрити, що все належить кожному» (Боб Ділан).

Боб Ділан мав наприкінці різні нагороди: «Греммі», «Золотий глобус», «Оскара» і премію Пулітцера. Він уже кілька років був серед кандидатів на Нобелівську премію з літератури, але його нинішнє досягнення однаково гідне захвату. Для мого покоління Ділан був і лишається іконою американської культури в її нефільтрованому, найоригінальнішому вигляді, що є близькою до землі й близькою до абсолюту, романтичною та новаторською, неосвіченою та ерудованою, богобоязною та іконоборчою, індивідуалістичною та універсальною, співчутливою та нещадною. Всі ці чесноти й вади знаходимо в поезії Ділана. Нині без зайвого клопоту можна знайти слова його



пісень, перекладені десятками мов світу. Є люди, які беруться аналізувати його поезію у відриві від музики, але це хибний шлях. Ділан — бард, псалмоспівець, дяк, кантор, і не можна відокремлювати слова й музику, бо вони становлять одне ціле, і те ціле — сила його послання.

«За все своє життя я написав лише чотири пісні, але написав ці пісні мільйон разів» (Боб Ділан).

Не всі, навіть у США, сприйняли новину схвально. Газета The New York Times опублікувала дві реакції: одну прихильну, а другу критичну. Анна Норт, критикуючи присудження нагороди, написала: «Письмові твори містера Ділана невіддільні від його музики. Він видатний, бо видатний музикант, а коли Нобелівський комітет дає премію з літератури музикантові, він утрачає можливість ушанувати якогось письменника. Натомість комітет дав нагороду людині, відомій усьому світові в іншій царині, людині, що має багато власних почесностей. Боб Ділан не потребував Нобелівської премії з літератури, а от література потребувала Нобелівської премії. Цього року вона не отримала її».



ДЛЯ МОГО ПОКОЛІННЯ ДІЛАН БУВ І ЛИШАЄТЬСЯ ІКОНОЮ АМЕРИКАНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ЇЇ НЕФІЛЬТРОВАНОМУ, НАЙОРИГІНАЛЬНІШОМУ ВИГЛЯДІ, ЩО Є БЛИЗЬКОЮ ДО ЗЕМЛІ Й ДО АБСОЛЮТУ

«Мені байдуже, чого люди сподіваються від мене. Це не цікавить мене. Я виконую Господню роботу. Це все, що я знаю» (Боб Ділан).

Натомість Бен Сісаріо, Александра Олтер і Свелл Чан зауважили: «Містер Ділан — перший музикант, який здобув цю нагороду, і вибір його кандидатури — це, можливо, найрадикальніший вибір в історії, що тягнеться від 1901 року. Обравши популярного музиканта для найвищої у світі літературної почесності, Шведська академія, яка присуджує цю нагороду, разючим чином по-новому визначила межі літератури, започаткувавши дискусію, чи має пісенна лірика ту саму художню цінність, що й поезія та романи».

«Вам не конче треба писати, щоб бути поетом. Дехто працює на бензоколонках, але ці люди — поети» (Боб Ділан).

Гей, містере Тамбуринику, заграй пісню для мене, Я не сплю і нікуди, нікуди не йду.

Гей, містере Тамбуринику, заграй пісню для мене, Серед ранку дзвінкого за тобою піду.

«Я вважаю себе передусім поетом, а потім музикантом».

Я живу як поет і помру як поет» (Боб Ділан).

Хіба ще можна мати якісь сумніви, що Нобелівську премію з літератури отримав природжений поет? ■

5

представляє

16:05
ЩОСУБОТИ

**ФІНАНСОВИЙ
ТИЖДЕНЬ**

Ключові події фінансового світу

МАБУТЬ, НАЙКОМФОРТНІШИЙ ПІТ-СТОП У СВІТІ



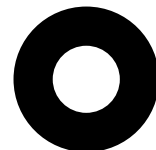
Vianor – це 215 шинних центрів по всій Україні.

Це широкий асортимент шин та професійна їх заміна.

Тільки у Vianor – послуга Розширеної гарантії.* У разі ненавмисного пошкодження шини компанія Nokian Tyres **БЕЗКОШТОВНО** відремонтує кожну зіпсовану шину Nokian, а якщо ремонт неможливий – **ЗАМІНИТЬ НА НОВУ****.



nokian
HAKKAPELIITTA R2



VIANOR
Мережа Шинних Центрів Nokian Tyres

*Подробці Розширеної гарантії вказані на сайті www.vianor.ua.

**Під безкоштовною заміною мається на увазі заміна шин Nokian в межах та умовах Розширеної гарантії.